

DIŞ POLİTİKADA SINANMA YILI

MUSIAD

25
yıl

DIŞ POLİTİKADA SINANMA YILI

2015 DIŞ POLİTİKA
RAPORU

[98]

DIŞ POLİTİKADA SINANMA YILI

2015 DIŞ POLİTİKA RAPORU [98]

PROJE YÖNETMENİ
OĞUZ ÖZCAN

EDİTÖR
AHMET AKİF DEMİRBAŞ

YAYIN KURULU
PROF. DR. OKTAY TANRISEVER
DOÇ. DR. SELÇUK ÇOLAKOĞLU
YRD. DOÇ.DR. FİLİZ CİCİOĞLU
YRD. DOÇ. DR. İSMAİL YAYLACI
YRD. DOÇ. DR. EMRE ERŞEN
YRD. DOÇ. DR. MEHMET ÖZKAN
DR. ALTAY ATLI
DR. KILIÇ BUĞRA KANAT
DR MEHMET UĞUR EKİNCİ

BASKI VE CİLT
MAVİ OFSET
maviofset.com

YAYINA HAZIRLAYAN
ADEM DÖNMEZ

TASARIM KONSEPT
GNG TANITIM

BASIM YERİ VE TARİHİ
İSTANBUL, TEMMUZ 2015

978-605-4383-49-8

Her türlü yayın hakkı MÜSİAD'a aittir.

MÜSİAD'dan izin almak veya MÜSİAD kaynak gösterilmek suretiyle telif mevzuatı çerçevesinde alıntı yapılabilir.

MÜSİAD

MÜSTAKİL SANAYİCİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ
SÜTLÜCE MAHALLESİ İMRAHOR CADDESİ NO:28 BEYOĞLU - İSTANBUL / TÜRKİYE
T: +90 212 395 00 00 | 444 0 893 | F: +90 212 395 00 01

DIŞ POLİTİKADA SINANMA YILI

İÇİNDEKİLER

BAŞKANDAN 9
SUNUŞ 13
YÖNETİCİ ÖZETİ 17

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE - AVRUPA BİRLİĞİ (AB) İLİŞKİLERİ 33

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-ORTADOĞU İLİŞKİLERİ 55

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE - AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ İLİŞKİLERİ 69
--

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE - ÇİN İLİŞKİLERİ 85

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ 103

ALTINCI BÖLÜM

TÜRKİYE-BALKANLAR İLİŞKİLERİ 117

TÜRKİYE-AFRİKA İLİŞKİLERİ | 135

TÜRKİYE - KAFKASYA VE
ORTA ASYA İLİŞKİLERİ | 141

TÜRKİYE - DOĞU ASYA ÜLKELERİ
İLİŞKİLERİ | 153

BAŞKANDAN

Her an, her şey değişime uğruyor. Bilimsel gerçekler, toplumsal düzenler, değer yargıları, soyut, somut, her şey, her an değişiyor. “Aynı suda, iki defa yıkanamazsınız” demiş, Antik Yunan Filozofu Heraklitos. Uluslararası ilişkilerimiz de bu olağanüstü değişimlerden ve yeniliklerden doğal olarak etkileniyor. Değişimi yönetmekse, zor ve çetrefillidir.

MÜSİAD olarak bu değişimi yönetmenin öneminin farkındayız. Her yıl yayınladığımız Araştırma raporları, çalışmalar ve değerlendirmeler ile değişimin entelektüel bakış açısını yansıtmaya çalışıyoruz.

Türkiye zor bir coğrafyada yaşıyor. Ülkemiz, bir yanda ekonomik krizle boğuşan Yunanistan’dan, siyasi gerginlik ve ambargo uygulamaları ile küresel ekonomik sistemde yerini alamamış İran’a; diğer yanda mezhepsel çatışmalar ve kaos ortamının hüküm sürdüğü Irak’tan, tüm birikimini son dört yıldır süren iç savaşla yitirmiş Suriye’ye kadar sorunlu bir coğrafyanın önemli bir oyuncusu. Aynı zamanda demografik ve sosyo-kültürel yapısı ile bölgesel ve küresel denklemlerin başat aktörü konumunda.

Türkiye’nin AB-ABD ile ilişkileri, Rusya ile ilişkileri ya da Afrika açılımları bu şartlarda değerlendirilmeli. Çözüm süreci, başkanlık sistemi tercihi, enerji politikası, doğrudan yatırımlar konusu, büyüme hedefi ve stratejileri de bu perspektifle ele alınmalı. Ülkemizin, iç politikası ve dış politikası arasındaki bu geçişkenlik, yani çok boyutlu stratejik

matrisler sadece ülke güvenliğini değil, transit ülke olması hasebiyle, bölgesini de doğrudan ilgilendirmektedir.

Bu erevede, MÜSİAD, Türkiye’nin bölgesinde taşıdığı hayati önemin farkındalığı ile artık geleneksel hale gelen Türkiye Dış Politika Raporunu her yıl yayınlamaktadır. Bu yılki raporumuzda da krizlerle çevrili bir ülkenin reflekslerini “Türk Dış Politikasında Sınanma Yılı” başlığı altında inceledik.

Dış Politika raporumuzun üyelerimize ve ülkemize hayırlı olmasın dilerim. Raporun hazırlanmasında emeği bulunan tüm akademisyenlerimize de teğekkrlerimi sunarım.

NAİL OLPAK

Genel Başkan
MÜSİAD

SUNUŞ

Bir ülkenin dış politikası sadece dış ilişkiler uzmanlarını değil işadamlarını da çok yakından ilgilendirir. Ülkelerin uluslararası arenada içinde bulundukları durum doğrudan o ülkenin hem içerideki hem de dışındaki faaliyetlerini doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle MÜSİAD her yıl yayımladığı ekonomi raporlarının yanında farklı konu ve alanlarda önemli raporlar da yayımlamaktadır.

Yine bu doğrultu da bu yıl üçüncüsünü hazırladığımız Dış Politika raporlarımız da üzerinde durduğumuz asıl konu konjonktürel ve günlük dış politika gerçeklerinden ziyade, içinde bulunduğumuz değişim ve dönüşüm çağının tehdit ve fırsatlarına dikkati çekmek ve ışık tutmaktır.

İki yıl önce hazırladığımız Dış Politika Raporu'nda "Batı Sonrası" realitesine dikkat çekmek ve bu minval üzerine Türk dış politikasının bu duruma ekonomik, siyasi ve kurumsal açılardan hazırlıklı olmasının gereğinin altını çizmiştik.

Geçtiğimiz yıl "Küresel ve Bölgesel Yeniden Yapılanma Sürecinde Güçlü Dış Politika" başlığı ile sunduğumuz Dış Politika Raporu'nda ise içinde bulunduğumuz ve etkisini günden güne daha çok hissetmeye başladığımız bölgesel ve küresel yeniden yapılanma ve bu yeni yapılanma sürecinde Türkiye'nin daha da önemli hale gelen güçlü dış politika arayışı incelenmişti.

Bu yılki raporumuzda Türk dış politikasının 2014 yılı içerisindeki durumunu inceledik. 2014 yılı Türk Dış Politikası açısından bir konsolidasyon ve sınanma yılı olmuştur. 2014 yılında küresel ölçekli dış politika ve güvenlik krizleri ile karşılaşan Türkiye'nin, bu krizler karşısında, bütün zorluklara rağmen, kurumsallaştırdığı dış politika stratejisini başarı ile sürdürmüş ve dünyanın bütün bölgelerinde ve uluslararası kurumlarda etkinliğini arttırmış olması, Türk Dış Politikası'nın temellerinin sağlamlaşması ve konsolide olmasına imkan sağlamıştır.

MÜSİAD olarak böyle önemli bir raporu sizlere sunmaktan gurur duyuyoruz. Raporumuzun bölümlerini hazırlayan değerli akademisyenlerimiz Prof. Dr. Oktay Tanrıseven, Doç. Dr. Selçuk Çolakoğlu, Yrd. Doç. Dr. Filiz Cicioğlu, Yrd. Doç. Dr. İsmail Yaylacı, Yrd. Doç. Dr. Mehmet Özkan, Yrd. Doç. Dr. Emre Erşen, Dr. Altay Atlı, Dr. Kılıç Buğra Kanat ve Dr. Mehmet Uğur Ekinci ile birlikte desteklerinden ötürü Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanı Prof. Dr. Ali Resul Usul'e teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca raporun editörlüğünü yapan Genel Sekreter Yardımcım Ahmet Akif Demirbaş ve yayın hazırlığını yöneten Araştırmalar Yayın yöneticim Adem Dönmez de teşekkürü fazlasıyla hak ediyor.

Bu vesileyle raporumuzun ülkemize hayırlı olmasını temenni ederim.

OĞUZ ÖZCAN

Genel Sekreter
MÜSİAD

YÖNETİCİ ÖZETİ

2014: TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA SINANMA VE KONSOLİDASYON YILI

2014 yılı Türk Dış Politikası açısından bir konsolidasyon ve sınanma yılı olmuştur. Diğer bir deyişle, Soğuk Savaş'ın bitmesinden bu yana Dünya Sistemi'nin karşılaştığı en ciddi iki kriz olan Ukrayna ve Suriye-Irak krizleri aktif bir şekilde Türk Dış Politikası'nın temellerini hem konsolide etmiş hem de bu ciddi krizler karşısında Türk Dış Politikası kendini sınamıştır.

Bilindiği gibi, Türkiye, 2002 yılından bu yana, içeride ekonomik ve siyasi istikrarın sağlanması ile birlikte, dış politikada Stratejik Derinlik perspektifi içinde aktif ve çok boyutlu dış politika anlayışı geliştirilerek, hem uluslararası arenada tarihten gelen hak ettiği yeri almaya başlamış, hem de hızlıca değişen küresel siyaset ve ekonominin yeni gerçeklerini göz önüne alan dinamik bir dış politika sürdürmüştür.

2002 yılından 2014'ün sonuna kadar, Türkiye'de, dış politika karar vericileri uluslararası arenada önemli başarılarla imza atabilmişler ve Türkiye hem bölgesinde hem de Dünya'da saygı gören ve sözü dinlenen başat ülkeler arasına girmeyi başarmıştır. Bununla birlikte, 2014 yılında bölgemizde yaşanan ve küresel ölçekte güvenlik sorunu olan iki kriz Türk Dış Politikası'nın yeni temellerini sınamış ve aslında konsolide etmiştir.

2014 yılında Ukrayna ve Suriye-Irak düzleminde vukuu bulan gelişmeleri ve Türkiye'nin vermiş olduğu tepkileri bu nokta-i nazardan değerlendirmek isabetli olacaktır. Ayrıca, 2014 yılındaki dış politika gelişmelerini de bu iki küresel gelişme açılarından bakmakta da yarar vardır.

Türk Dış Politikası açısından, 2014 yılındaki en büyük kriz ve sınanma şüphesiz Ukrayna krizi olmuştur. Ukrayna'nın Kırım'ı ilhak etmesi ve ABD/AB ile Rusya'nın Ukrayna'da karşı karşıya gelmesi, Soğuk Savaş dönemini andıran, küresel ölçekli bir gerilimin ve askeri/siyasi krizin tırmanmasına neden olmuştur. Dünya Siyaseti ve güvenliği açısından Ukrayna krizi ve Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik geliştirdiği sert dış politika Türk Dış Politikası açısından da sıkıntılı bir sürecin başlamasına neden olmuştur. 18 Şubat tarihinde Ukrayna'da olayların kontrolden çıkması ile Cumhurbaşkanı Yanuokoviç ülkeyi terk etmiş ve Rusya'ya sığınmıştır. Böylece, Soğuk Savaş'ın bitmesinden sonrası dönemde en büyük askeri/siyasi kriz ortaya çıkacak ve Rusya hem Kırım'ı ilhak edecek hem de Ukrayna'nın doğusunda Rusya yanlısı paramiliter gruplarla bölgede belli bir hakimiyet elde etmeye çalışacaktır.

Türkiye, Kırım'ın Rusya tarafından işgal etmesine karşı çıkmış ve Kırım'ın ilhakını tanımamıştır. Ayrıca, Rusya'nın Kırım'ı ilhakı ve Doğu Ukrayna'ya karşı giriştiği saldırgan politikaları da eleştirmiş ve Rusya'nın bu sert siyasetinin bölgesel ve uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye düşürdüğünü defalarca ifade etmiştir. Bununla birlikte, Türkiye, Rusya'ya ekonomik yaptırım uygulayan Batılı ülkelere de dahil olmamış ve sorunun diplomasi ve diyalogla çözülmesi gerektiği konusunda ısrarlı olmuştur. 2014 yılında yaşanan ve devam eden bu çok vahim kriz aslında bir ölçüde Türk Dış Politikası'nın çok boyutlu muhtevasını da sınamaktadır.

Bir NATO üyesi olan Türkiye, Kırım Tatarlarının yurdunun Rusya tarafından ilhak edilmesine tabii ki bigâne kalamazdı. Bununla birlikte, Rusya, Türkiye'nin sadece ekonomik, ticari ve enerji ortağı değil aynı zamanda Türk Dış Politikası'nın çok boyutlu dış politika arayışının en önemli halkalarından bir tanesidir. Bu bakımdan, Ukrayna krizi ve sonrasında gelişen olaylar, NATO ile Rusya ilişkilerinde artan siyasi ve askeri gerilim şüphesiz bölgenin barış ve güvenliği açısından Türkiye'yi endişelendirmektedir. Ancak, kriz ile birlikte Türkiye, izlediği dikkatli diplomasi sayesinde Batı ile Rusya arasında artan gerginliğin giderilme-

sinde rol oynayabilecek yegâne devlet hüviyetini korumaktadır. Türkiye'nin şimdiye kadar bu politikayı başarı ile yürüttüğü görülmekte ve hem NATO hem de Rusya ile olan ilişkilerini bozmadan sürdürebilmektedir.

Ukrayna krizinin etkisi sadece Ukrayna ve Kırım'da değil Rusya'nın etki gücünün olduğu bütün bölgelerde hissedilmektedir. Bu açıdan Türkiye Rusya ilişkileri sadece Avrupa güvenliği açısından değil Avrasya ve Orta Doğu için de çok önemlidir.

Suriye-Irak ve DAİŞ krizleri şüphesiz Türk Dış Politikası'nın 2014 yılında en fazla enerji harcadığı konuların başında gelmektedir. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, nasıl 2014 yılında, Ukrayna krizi ile birlikte Türk Dış Politikası'nın çok boyutlu karakteri sınanmışsa, ABD'nin Orta Doğu siyasetinin iflası ve başarısızlığı ile bölgede hassas dengelerin bozulması neticesinde ortaya çıkan kaotik durum ve krizler Türkiye'nin çok önemsedığı Orta Doğu'daki etkinliğini sınamıştır.

ABD'nin Irak'ı işgal etmesi ve Saddam Hüseyin'in devrilmesi ile Irak'ta kurulmaya çalışılan düzen DAİŞ/İŞİD'in ortaya çıkması ve 10-11 Haziran tarihlerinde Musul'u kolayca ele geçirmesi ile yerle bir olmuştur. Artık Ortadoğu'da bir İŞİD gerçeği vardır ve Irak ve Suriye'de var olan kriz daha da karmaşık hale gelmiştir.

Türkiye açısından, İŞİD gerçeğinin kendini Irak ve Suriye'de ortaya çıkarmasının en ağır faturası İŞİD militanlarının 10-11 Haziran'da Musul Başkonsolosluğumuzu basmaları ve burada bulunan 49 görevliyi rehin almaları olmuştur. Buradaki görevliler 20 Eylül'e kadar İŞİD tarafından rehin tutulmuşlardır. Bakıldığında, Suriye-Irak-DAİŞ krizlerinin arkasında bilhassa ABD'nin sorumsuz ve başarısız dış siyasetinin yattığı açıkça görülmektedir. Ayrıca, maalesef, bilhassa Suriye konusunda ABD ve AB ülkelerinin ilk başta yapmaları gerekeni yapmayıp pragmatist dış siyaset izlemeleri neticesinde Suriye'de işler sarpa sarmış Irak'ta ise devlet aygıtlarının tamamen çökmesi tehlikesi ortaya çıkmıştır. Türkiye, burada, son derece dikkatli bir dış siyaset yürüterek hem ülkenin güvenliğini korumaya azami gayret göstermiş, hem de tutarlı bir politika izleyerek Suriye ve Irak konusunda Batılı ülkelerin yanlış politikalarını kendilerine göstermiştir.

Zaman zaman zorluklar yaşansa da genel olarak bakıldığında Türkiye, Suriye ve Irak siyasetinde mahir bir aktör özelliği göstermekte ve

aynı zamanda da iki milyon civarındaki Suriyeli göçmenlere kucak açarak bütün dünyaya insanlık dersi vermektedir. Bunula birlikte, Türkiye, istikrarsızlığa gark olan bu bölgede halkının güvenliğini sağlamak için hem dışarıda hem de içeride gereken önemleri almaya devam etmelidir. Eylül-Kasım aylarında DAİŞ'in Kobani'yi kuşatmasını bahane edip de 6-8 Ekim tarihlerinde PKK unsurlarının Türkiye'nin Güneydoğusunda terör estirmeleri Türkiye açısından mazur görülebilecek olaylar değildir. Devlet vatandaşını korumak için hem içeride hem dışarıda güvenlik önlemlerini en üst seviyede almaya devam etmelidir ki zaten devletin en önemli görevi de budur.

Yukarıda ifade edildiği gibi, 2014 yılı Türk Dış Politikası açısından sınanma yılı olmuştur. Bunun yanında Türkiye'nin 2014 yılında da aktif bir şekilde Dünya'nın diğer bölgelerine yönelik etkin dış politika arayışlarına devam ettiği görülmektedir. Bu çalışmada yer alan yazılardan da anlaşılacağı üzere Türkiye Latin Amerika'dan Afrika'ya etkinliği gittikçe artan politikalar izlemiştir. Bu açıdan, örneğin, Türkiye-Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ilişkileri çok iyi seviyelere gelmiş hatta uzun süredir ilişkilerde belli bir serinlik hissedilen Özbekistan ile de yeniden güçlü ilişkiler kurma noktasında önemli adımlar atılmıştır.

2014 yılında küresel ölçekli dış politika ve güvenlik krizleri ile karşılaşan Türkiye'nin, bu krizler karşısında, bütün zorluklara rağmen, kurumsallaştırdığı dış politika stratejisini başarı ile sürdürmüş ve dünyanın bütün bölgelerinde ve uluslararası kurumlarda Türkiye'nin etkinliği arttırmış olması, Türk Dış Politikası'nın temellerinin daha da sağlamlaşması ve konsolide olmasına imkan sağlamıştır.

EXECUTIVE SUMMARY

2014: THE YEAR OF TRIAL AND CONSOLIDATION of TURKISH FOREIGN POLICY

2014 has been a year of consolidation and testing in terms of Turkish Foreign Policy. In other words since the end of the Cold War the two most serious crises encountered by the World System which are the crisis in the Ukraine and the Syria-Iraq crisis have actively both consolidated as well as tested Turkish Foreign Policy with these serious crises.

It is a known fact that as of 2002 to date Turkey has developed an active and multidimensional understanding of foreign policy within a Strategic Depth perspective to ensure internal economic and political stability and has started to occupy the position which it is historically entitled to in the international arena as well as executed a dynamic foreign policy which takes the new realities of the rapidly changing global policies and economy into consideration.

From 2002 to the end of 2014 the foreign policy decision makers in Turkey have been able to undersign significant successes in the international arena and Turkey has succeeded in becoming one of the dominant countries which are respected and listened to both in its region as well as in the World. However, the two crises in our region in 2014 and the security problem on a global scale have tested the new foundations of Turkish Foreign Policy and actually consolidated it.

The development taking place on the Ukrainian and Syria-Iraqi platform in 2014 and the reaction of Turkey should be assessed from this aspect. Furthermore, it is useful to view the foreign policy developments in 2014 from the perspective of these two global developments.

From the aspect of Turkish Foreign Policy there is no doubt that the biggest crisis and test was the crisis in the Ukraine. The annexation of Crimea by the Ukraine and the Ukraine being confronted by the USA/EU and Russia caused a tension and the escalation of a military/political crisis on a global scale which was reminiscent of the Cold War era. From the aspect of World Politics and security the Ukraine crisis and the tough foreign policy developed by Russia in terms of the Ukraine also was the cause of a problematic process for Turkish Foreign Policy. When the events in the Ukraine spiraled out of control on the 18th of February President Yanukovich left the country and took refuge in Russia. Thus the most large scale military/political crisis since the end of the Cold War erupted and Russia set off to both annex Crimea as well as endeavor to establish a certain dominance in eastern Ukraine with pro-Russian paramilitary groups.

Turkey objected to Crimea being occupied by Russia and did not acknowledge the annexation of Crimea. Furthermore, Turkey also criticized Russia for the annexation of Crimea and for the aggressive policies against East Ukraine and time and time again indicated that the tough policies of Russia were a threat to regional and international peace and security. However, Turkey did not join the Western countries imposing economic sanctions on Russia and has insisted that the problem be resolved through diplomacy and dialogue. In a way this extremely serious crisis in 2014 was actually also a test of the multidimensional contents of Turkish Foreign Policy.

As a member of NATO, naturally Turkey could not remain indifferent to the homeland of Crimean Tatars being annexed by Russia. However, Russia is not only Turkey's partner in economy, trade and energy but also one of the major links in the multidimensional foreign policy quest of Turkish Foreign Policy. In this respect there is no doubt that the Ukrainian crisis and the ensuing events, the escalating political and military tension in the relations between NATO and Russia are of concern to Turkey in terms of peace and security in the region. However,

together with the crisis, as a result of the careful diplomacy implemented by Turkey, Turkey maintains the status of being the unique state which may play a role in eliminating the escalating tension between the West and Russia. It has been witnessed that so far Turkey has implemented this policy with success and sustained its relations with both NATO and Russia without impairment.

The impact of the Ukrainian crisis is not felt only in the Ukraine and Crimea but in all regions which are under the influence of Russia. From this aspect relations between Turkey and Russia are not only important in terms of the security of Europe but also very important for Eurasia and the Middle East.

Undisputedly the Syria-Iraq and ISIS crises were the issues which consumed the most energy of Turkish foreign Policy in 2014. As indicated above just like the multidimensional characteristics of Turkish Foreign Policy were tested with the Ukrainian crisis in 2014, the failure and inefficacy of the Middle East policy of the USA and the ensuing chaotic situation and crises from the detriment to the delicate balances in the region have tested the much prized effectiveness of Turkey in the Middle East.

The order that was in the process of being established after the US occupied Iraq and Saddam Hüseyin was ousted was destroyed with the emergence of ISIS and the effortless capture of Mosul on the 10-11th of June. ISIS is a reality in the Middle East and the existing crises in Iraq and Syria have become even more complex.

From Turkey's perspective the highest price to be paid by the emergence of the reality of ISIS in Iraq and Syria was the raid on the Chief Consulate of Turkey in Mosul on the 10-11th of June and taking the 49 officer employed there as hostages. The officers were held hostage by ISIS until the 20th of September. A look at the background of the Syria-Iraq-ISIS crises reveals that the reason is the irresponsible and unsuccessful foreign policy of the USA. Furthermore the failure of the US and EU countries to do what should have been done and by choosing to implement a pragmatic foreign policy the situation in Syria has become more complicated while the state mechanisms in Iraq are under the threat of collapsing completely. Turkey has implemented a very diligent foreign policy and taken maximum care to protect the security of the

country as well as exercise a consistent policy in terms of Syria and Iraq and shown the Western countries where their policies were erroneous.

Although there have been difficulties from time to time, in general Turkey has been a subtle actor in Syrian and Iraqi policies and at the same given a lesson to the whole world in terms of humanitarianism by embracing close to 2 million Syrian refugees. In addition, Turkey must continue to take necessary measures both internally and externally to ensure the security of people in this region which has been abandoned to instability. The terrorizing in Southeast Turkey by the PKK elements under the pretext of the siege of Kobani by ISIS in September-November are acts which cannot be condoned by Turkey. The state must continue to take security measures both in and outside the state to ensure the protection of citizens on a maximum level because that is the state's most fundamental duty.

As indicated above 2014 has been a year of testing in terms of Turkish Foreign Policy. In addition Turkey has continued to search actively for efficient foreign policies for other regions in the world in 2014. As can be understood from the articles in this study Turkey has implemented increasingly effective policies from Latin America to Africa. From this aspect, for example, relations between Turkey-Central Asia Turkic Republics have reached a very good level, in fact significant steps have been taken to re-establish strong relations with Uzbekistan with which relations have been cool for some time.

Regardless of all the challenges encountered by Turkey in 2014 in terms of foreign policies and security crises on a global scale, Turkey has managed to sustain its incorporated foreign policy strategy and enhanced the influence of Turkey in all regions of the world and international organizations and thus enabled the further solidification and consolidation of the groundwork of Turkish Foreign Policy.

بتاريخ 10-11 يونيو - حزيران وأصبح هناك حقيقة وجود داعش / إيشيد في الشرق الأوسط وأصبحت الأزمة الموجودة في سوريا والعراق أكثر تعقيداً.

من ناحية تركيا، بعد إظهار إيشيد / داعش لنفسها كحقيقة على أرض الواقع في العراق وسورية كان الثمن الباهظ هو مdahمة مسلحين إيشيد / داعش لقنصليتنا العامة في الموصل بتاريخ 10-11 يونيو - حزيران وحجزهم للعاملين فيها وعددهم 49 موظف. الموظفين هنا تم إحتجازهم كرهائن من طرف إيشيد / داعش لغاية 20 إيلول - سبتمبر. وعند النظر إلى ذلك، نرى بشكل واضح أن مايقف وراء أزمات سورية - والعراق - وإيشيد / داعش هو الفشل الكبير والزريرع للسياسة الخارجية الأمريكية. بالإضافة إلى أن الولايات المتحدة الأمريكية ودول الإتحاد الأوروبي مع الاسف لم يقوموا في البداية بما كان يجب عليهم القيام به بما يخص موضوع سوريا، وكانت نتيجة الذرائع التي تتبعوها في سياستهم الخارجية وما نتج عنها هو تحول الأمور في سورية إلى حالة معقدة جداً، أما في العراق فظهرت حقيقة خطورة التجزأ والإنهيار بالكامل لشبكة جهاز الدولة. قامت تركيا في هذا الوضع بتسيير سياسة خارجية بدقة إلى أبعد الحدود وأبدت جهود عظمى لحفظ ورعاية أمن الدولة، وبنفس الوقت قامت بإتباع سياسة متحفظة في موضوع سورية والعراق مشيرة إلى خطأ الدول الغربية في السياسات التي تم إتباعها من قبلهم.

ولو كانت هناك بعض الصعاب التي حصلت من فترة إلى أخرى لكن إذا نظرنا إلى الموضوع بشكل عام نرى خاصة تركيا بأنها عنصر فعال ماهر بما يخص سياسة سورية والعراق وبنفس الوقت فتحت أحضانها لأكثر من مليوني مهاجر سوري تقريباً معطياً درساً إنسانياً لجميع العالم بأسره. بجانب ذلك، فإنه يجب على تركيا أن تأخذ إحتياجاتها اللازمة في الداخل وفي الخارج من أجل توفير الحفاظ على أمن شعب هذه المنطقة الغارقة بعدم الإستقرار. قامت عناصر ب ك ك بالتسبب بهبوب رياح الإرهاب في الجنوب الشرقي لتركيا بتاريخ 6-8 أكتوبر - تشرين الأول متخذة كزريعة محاصرة إيشيد / داعش لكوباني في الأشهر من إيلول - سبتمبر إلى كانون الثاني - نوفمبر وهذه الزريعة لن يكون لها أي عذر من وجهة نظر تركيا. يجب على تركيا أن تأخذ إحتياجاتها اللازمة في الداخل وفي الخارج من أجل توفير الحفاظ على أمن شعبها وهذا بطبيعة الحال وظيفة تعتبر أحد أهم وظائف الدولة.

كما تم الإشارة إليه أعلاه، أصبح عام 2014 عاماً أختبرت فيه وتوضدت السياسة الخارجية التركية. بجانب ذلك نرى أن تركيا إستمرت بشكل فعال بالسعي في سياستها الخارجية الفعالة في المناطق الأخرى من العالم في عام 2014 . وحسب ما نتفهمه من ما ورد في هذه الدراسة، نرى أن تركيا إتبتعت سياسة فعالة متزايدة التأثير من أمريكا اللاتينية إلى أفريقيا. من هذا المنطلق، وعلى سبيل المثال، أن العلاقات التركية - الوسط آسيوية مع الجمهوريات التركية وصلت إلى مستويات جيدة جداً حتى أنه تم خطي خطوات هامة جداً على طريق العلاقات مع أوزبكستان التي كان هناك شعور بنسيم لطيف في العلاقات معها لفترة طويلة سابقة لإحياءها من جديد لتأسيس علاقات قوية جديدة.

بالرغم من كل الصعاب، إن أزمات السياسة الخارجية والأزمات الأمنية على المستوى الدولي التي واجهتها تركيا في عام 2014، وقفت تركيا تجاهها بنجاح بإستراتيجيتها السياسية الخارجية التي أضفت الطابع المؤسسي عليها مما أدى إلى زيادة تأثير وفعالية تركيا في جميع مناطق العالم ولدى المؤسسات الدولية، وتم تدعيم أساسات السياسة الخارجية التركية بشكل أكثر وأقوى وأعطائها إمكان لكي تتوطد أكثر وأكثر.

من وجهة نظر السياسة الخارجية التركية، الأزمة الأوكرانية تعتبر بدون شك أكبر أزمة في عام 2014 أمتحتت فيها السياسة التركية الخارجية. إن إلحاق القرم بأوكرانيا ووقوف الولايات المتحدة الأمريكية / والإتحاد الأوروبي في وقف روسيا وجهاً لوجه، أدى إلى تصاعد الازمة على الصعيد العسكري / والسياسي وتوتر على المستوى العالمي يذكرنا بفترة الحرب الباردة. الأزمة الأوكرانية والسياسة القاسية التي إتبعها روسيا تجاه الأزمة الأوكرانية، هي أيضاً سبباً لبداية فترة حرجة في السياسة الخارجية التركية. نتيجة لتصاعد الموقف في أوكرانيا وعدم القدرة على ضبط الأوضاع المتدهورة التي خرجت عن نطاق القدرة على التحكم بها غادر رئيس الجمهورية دولته بتاريخ 18 فبراير - شباط. وبذلك سيؤدي الأمر إلى نشوء أكبر أزمة عسكرية - سياسية بعد فترة الحرب العالمية الثانية وستقوم روسيا بإلحاق القرم بها وستقوم بوضع هيمنتها على الجزء الشرقي من أوكرانيا عن طريق المجموعات الشبه عسكرية الموالية لروسيا في المنطقة.

لقد وقفت تركيا ضد الإحتلال الروسي للقرم ولم تعترف بإلحاق القرم بروسيا. بالإضافة إلى أنها إنتقدت السياسات العدوانية التي تقوم بها روسيا تجاه شرق اوكرانيا وإلحاق القرم بروسيا وأفادت مرات كثيرة بأن سياسة روسيا القاسية أوقعت أمن المنطقة والسلام العالمي في خطر. بجانب ذلك، لم تشترك تركيا بالخطر الإقتصادي الذي طبقته الدول الغربية على روسيا وأصررت على ضرورة حل المشكلة بالحوار وبالوسائل والطرق الدبلوماسية. في الحقيقة إن هذه الأزمة الواهمة والتي مازالت مستمرة الحاصلة في عام 2014 كانت بمثابة إمتحان للسياسة الخارجية التركية لما تحتويه من تعدد في أبعادها. من الطبيعي أن لاتقف تركيا التي هي عضو في حلف الناتو مكتوفة اليدين أمام إلحاق وطن التزيين القرم بروسيا. بجانب ذلك، إن ر روسيا ليست فقط الشريك لتركيا في قطاع الطاقة والإقتصاد والتجارة بل روسيا بنفس الوقت تعتبر أحد أهم حلقات البحث المتعدد الأبعاد الذي تسعى به السياسة الخارجية التركية. لهذا السبب، الحوادث النابعة من جراء الأزمة الأوكرانية وما تمخض عنها من تطورات، أدت إلى تفاقم التوتر السياسي والعسكري المتزايد في العلاقات بين الناتو وروسيا الذي بدون شك يؤدي إلى شعور تركيا بالقلق تجاه سلام وأمن المنطقة. ولكن، بفضل الدقة التي إتبعها تركيا في رسم سياستها مع الأزمة، حافظت على هويتها وشخصيتها كالدولة الفريدة التي ستلعب دور لإزالة التوتر المتزايد بين روسيا والغرب. مازال ظاهراً ليومنا هذا مدى ووضوح وتجلي النجاح الدبلوماسي الذي حققته تركيا التي إستطاعت الإستمرار بعلاقاتها مع الناتو وروسيا بدون أن يلحق بها أي خلل.

تأثير الأزمة الأوكرانية لم يكن محدوداً فقط بأوكرانيا والقرم بل تم الشعور به في كل المناطق الخاضعة لتأثير القوة الروسية. من هذا المنطلق العلاقات التركية الروسية مهمة ليس فقط من أجل أم أوروبا بل مهمة أيضاً من أجل أوراسيا والشرق الأوسط.

أزمات سورية - العراق وداعش من الطبيعي أن تكون وبدون شك على رأس المواضيع التي صرفت فيها الطاقة الكبرى في السياسة الخارجية التركية في عام 2014. كما تم الإفادة به أعلاه، كما تم إمتحان الطابع المتعددة الأبعاد للسياسة الخارجية التركية حيال الأزمة الأكرانية، تم أيضاً إمتحان مدى تأثير تركيا في منطقة الشرق الأوسط التي تعتبر منطقة هامة جداً لتركيا وتجاه الوضع الفوضوي والأزمات بعد ان فشلت سياسة الولايات المتحدة الأمريكية في الشرق الأوسط وأعلنت إفلاسها الأمر الذي أدى إلى خلل الموازين الحساسة في المنطقة.

لقد إنهار كل شيء مع الإحتلال الأمريكي للعراق وأنزل صدام حسين من السلطة ونتيجة للنظام الذي تم السعى لتأسيه في العراق وظهور داعش / إيشيد وإستيلائها بسهولة على الموصل

ملخص الإداري

2014 : عام التجربة والتوطيد في السياسة الخارجية التركية

أصبح عام 2014 عاماً أختبرت فيه وتوضدت السياسة الخارجية التركية. وبقول آخر؛ السياسة الخارجية التركية قامت بتوطيد ووضع اساساتها بشكل فعال وبكل معنى الكلمة أمام ماواجهته المنظومة العالمية من أخطر أزمتين منذ إنتهاء الحرب الباردة إلى يومنا هذا وهما أوكرانيا، والأزمة السورية - العراقية حيث إختبرت وعززت السياسة الخارجية التركية نفسها تجاه الأزمات الخطرة. كما هو معروف، منذ عام 2002 إلى يومنا هذا، أنه بجانب الإستقرار الإقتصادي والسياسي بالداخل، تم الإستمرار بشكل فعال ونشط ومتعدد الأبعاد على نطاق السياسة الخارجية ضمن مفهوم تطوير منظور العمق الإستراتيجي، فعلى الساحة الدولية إبتدأت أن تأخذ تركيا مكانها الذي تستحقه والقادم لها تاريخياً، كما أنها حافظت على إتباع سياسة خارجية ديناميكية تأخذ بعين الإعتبار الحقائق الجديدة في العالم والتغير السريع على المستوى الدولي في السياسة والإقتصاد. منذ علم 2002 إلى نهاية عام 2004، قام صناع القرار في السياسة الخارجية بوضع بصماتهم على كثير من النجاحات الهامة على المستوى الدولي، كما أن تركيا نجحت بأن تأخذ مكانها كدولة محترمة يتم الإصغاء لأقوالها سواء في المنطقة التي تتواجد فيها او بين الدول الأولى صانعة القرار في العالم. بالإضافة إلى ذلك، أن الازمتين الحاصلتين في منطقتنا واللتان لهما أبعاد تأثير أمني على المستوى الدولي قاما بإختبار الأسس السياسية الجديدة للسياسة الخارجية التركية وتوطيدها بنفس الوقت.

وسوف يكون من الصحة النظر إلى وتقييم موقف تركيا ووجهة نظرها وما قامت به من ردة فعل تجاه التطورات الحاصلة عام 2014 على مستوى أوكرانيا، وسوريا - العراق. كما أنه من المفيد النظر إلى تطورات السياسة الخارجية في عام 2014 من زاوية التطورات الدولية لهذين الحدثين الدوليين.

TÜRKİYE - AVRUPA BİRLİĞİ (AB) İLİŞKİLERİ¹

TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ (AB) İLİŞKİLERİNDE GENEL DURUM

1963 yılında imzalanan Ankara (Ortaklık) Anlaşması ile başlayıp yaklaşık elli yıldır devam eden Türkiye-AB ilişkilerinde 3 Ekim 2005'te başlayan müzakere süreci devam etmektedir. Müzakere sürecinin hukuken devam etmesine rağmen fiilen çok yavaşlamış olması Türkiye-AB ilişkilerinin durma noktasına geldiği tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Özellikle 2010 yılında Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da başlayan Arap Baharı süreciyle beraber Türkiye'nin dış politikadaki enerjisini daha çok Ortadoğu'ya yöneltmesi ve kuşkusuz müzakerelerin başlamasının hemen akabinde yaşanan olumsuzluklar, ilişkilerin son yıllarda istenilen düzeyde olmamasının nedenleri arasındadır.

İlk açılan ve geçici olarak kapatılan "Bilim ve Araştırma" faslından sonra 13 fasıl olmak üzere bugüne kadar toplamda 14 fasıl açılmış, Bilim ve Araştırma faslı dışındakiler ise 2006 yılının sonunda alınan bloke kararı nedeni ile kapatılamamıştır. Fransa'nın 2007 yılında tam üyeliği çağırıştığı gerekçesiyle 5 faslın açılmasına izin vermeyeceğini açıkla-

1 Bu makale, yazarın "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri 2014", **Türk Dış Politikası Yıllığı 2014**, SETA Yayınları, 2015 (basılacak) isimli çalışmasından esinlenilerek yazılmıştır.

ması, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY)'nin Aralık 2009 AB Konseyi'nin ardından 6 fasılda müzakerelere devam etmeyi kabul etmemesi üzerine Türkiye için sürdürülebilir bir alan kalmamıştır.

2014 YILINDA TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ

2013 yılının sonunda, Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi Başkanlığı görevinde ilk Türk parlamenter olarak görev yapmış olan Mevlüt Çavuşoğlu AB Bakanı ve Baş müzakereci olarak göreve başladıktan hemen sonra, 2014 yılını “AB Yılı” olarak ilan ederek, Türkiye'nin yeni yılda AB'ye yönelik hedeflerini belirtmiştir. AB üyeliğinin Türkiye için 60 yıllık bir süreç olduğunu belirten Çavuşoğlu, Türkiye'nin 2014 yılı boyunca fasılların açılması için çaba sarf edeceğini ifade etmiştir. Bu hedeflerin dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından da desteklenmesi ilişkilerin canlanma umutlarını yeşertmiştir.²

Yine bir önceki yılın sonunda Fransa'daki iktidar değişikliğinin ardından Fransa tarafından “tam üyeliği çağrıştırdığı” gerekçesiyle bloke edilmiş olan beş fasıldan biri olan 22 numaralı “Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu” faslının açılması 2014 yılının iyi geçeceğine dair olumlu sinyaller vermiştir. Böylelikle uzun bir süreden beri fasıllarda yaşanan durgunluk hareket kazanmış oldu. 22 numaralı faslın açılması kadar önemli bir diğer gelişme de Türkiye-AB arasında vize serbestiyeti ve Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşması (GKA) olmuştur. 2013 yılının sonunda gerçekleşen bu iki önemli gelişmenin oluşturduğu pozitif ortamda dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, 2014 yılının Ocak ayında Brüksel'e ve Şubat ayında Berlin'e yaptığı ziyaretlerle ilişkileri tekrar rayına sokma konusunda Türkiye'nin kararlılığını göstermiştir. Beş yıl aradan sonra gerçekleşen Brüksel ziyareti, Türk iç siyasetinde çok hassas bir dönemin yaşandığı Aralık 2013 sonrasına denk gelmesi bakımından da önem taşımaktadır. Ayrıca bu ziyaretle Türk iç siyasetinde yaşanan gelişmelerin AB tarafında oluşturduğu olumsuz algının en üst düzeyden bir temasla giderilmesi amaçlanmıştır.

Müzakerelerin 2005 sonunda başlamasının hemen ardından 2006 yılının başında GKRY'nin çıkardığı Limanlar ve Havaalanları So-

2 “2014 Yılı Avrupa Birliği Yılı Olacak”, *Milliyet*, 3 Mart 2014

runu (Ek Protokol'ün uygulanmaması sorunu), 2006 yılının Aralık ayında yapılan Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde 8 faslın bloke edilmesi sonucunun çıkmasına neden olmuştur. Böylelikle Kıbrıs sorunu fiili olarak müzakerelerin önünü tıkamıştır. Başbakan'ın yapmış olduğu bu üst düzey ziyaretlerde bu fasılların da açılabilmesine dair sinyaller verilmiştir. Ancak yıl içerisinde Kıbrıs'ta yaşanan müzakere sürecinde bir ilerleme olmayınca ve de Rum tarafının Akdeniz'de hidrokarbon rezervleri üzerinden tek taraflı attığı adımlar bu konuda istenilen adımların atılmasını engellemiştir.

2014 yılının son aylarında Türkiye'ye pek çok üst düzey ziyaret gerçekleşmiştir. Bunlardan biri özellikle çantasındaki enerji dosyasıyla büyük ses getiren Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in ziyaretidir. Putin'in enerji konusunda AB'ye rest çekmesi ve AB'nin tutumundan dolayı Güney Akım Projesi'nden vazgeçeceklerini açıklaması, alternatif çözümler üretmedikleri takdirde AB ülkelerinin enerji konusunda büyük sıkıntılar yaşayabileceğini ortaya çıkarmıştır. Bu yeni durum üzerine Türkiye'de gaz ticaretinin yapıldığı ve fiyatların belirlendiği bir Enerji Terminali kurulması ve bu sayede ülkenin stratejik öneminin artması beklenmektedir. Bu gelişmenin aynı zamanda Türkiye-AB ilişkilerinde bir kırılma noktası oluşturarak Türkiye'nin AB üyelik müzakere sürecini bu sefer AB tarafından hızlandırılmasına yol açması muhtemeldir.³

Putin ziyaretinin hemen ardından göreve yeni başlamış olan AB Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini, AB Komiseri Johannes Hahn ile insani yardım ve kriz yönetiminden sorumlu AB Komiseri Hristos Stilianidis ile birlikte Türkiye'ye gelmiştir. AB kanadından son yıllarda Türkiye'ye gerçekleştirilen en üst düzey ziyaret olması ve kurumsal görev değişikliklerinin hemen ardından AB'nin yeni yüzleri tarafından gerçekleştiriliyor olması ziyaretin önemini ortaya çıkartmaktadır. Mogherini ve beraberindeki diğer AB yetkililerinin Türkiye ziyareti ve görüşülen konu başlıkları, bölgede istikrarın sağlanmasında Türkiye'nin rolü, Türkiye'deki Suriyeli mülteciler ve Türkiye'nin AB üyelik süreci olarak belirlenmiştir. Bu başlıklar genelde ekonomik krizden yorgun düşen AB'nin bir uluslararası aktör olarak yeni yüzlerle birlikte dış politika açısından sahaya inme çabaları,

3 "Putin'in Ziyaretinin Ardından Ankara'dan AB'ye Önemli Mesaj", **Milliyet**, 8 Aralık 2014

özelde de Türkiye-AB ilişkileri açısından önemli mesajlar ve ipuçları barındırmaktadır. Mogherini ve heyetinin Türkiye’den AB’nin Rusya’ya karşı uyguladığı yaptırımlara katılması konusundaki talebi “Ukrayna ve Kırım’ın ilhaki konusunda tavrımız ortada ve bu ilhaki kabul etmediğimizi Putin’e de ilettik. Ancak AB’nin Rusya’ya karşı koyduğu yaptırımlara bizim katılmamız zor. Biz bu yaptırımlara katılmayacağız” mesajı ile reddedilmiştir.⁴

10 Aralık 2014’te Türkiye’ye bir ziyaret gerçekleştiren İngiltere Başbakanı David Cameron ile de Kıbrıs konusu müzakere edilmiş ve barış görüşmelerinin tekrar başlaması ve tarafların tek taraflı adımlardan kaçınmaları konusunda mutabık kalınmıştır.⁵ Aralık ayında gerçekleşen ziyaretlerin bir diğeri de AB Dönem Başkanı İtalya’nın Başbakanı Matteo Renzi’nin ziyareti olmuştur. 16-17 Aralık 2014’te toplanacak olan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi öncesinde (12 Aralık) gerçekleşen bu buluşmada 17 nolu fasıl olan Ekonomik ve Parasal Politika faslının müzakereye açılabilmesi için İtalya’nın desteği yenelenmiştir. Ziyaretin gündeminde ayrıca Türkiye’deki İtalyan şirketleri, Güney Akım’ın iptali sonrası enerji meselesi ve Avrupa’yla ilişkiler yer almıştır.⁶

Türkiye’ye gerçekleşen bu ziyaretlerle yakın tarihlerde Başbakan Ahmet Davutoğlu da beraberinde pek çok bakanla birlikte 24 Aralık’ta Türkiye-Yunanistan Yüksek Düzeyli İşbirliği Toplantısı’na katılmak için Atina’ya gitmiştir. Toplantılarda Türkiye ile Yunanistan ilişkilerindeki olumsuz algıların yıkılmasına her iki tarafın da katkı sağlaması kararlaştırılmıştır. Ayrıca Davutoğlu Kıbrıs’ta barış görüşmelerine bir an önce geri dönülmesi çağrısında da bulunmuştur.⁷

Türkiye-AB ilişkileri bakımından oluşturulan bu olumsuz atmosfer Türk iç siyasetini etkileyen 14 Aralık operasyonundan sonra sekteye uğramıştır. 14 Aralık 2014 tarihinde bazı gazetecilere yönelik gerçekleşen gözaltılar AB tarafından basın özgürlüğüne zarar verdiği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Bunun üzerine Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan AB’ye sert bir şekilde cevap vermiştir. Erdoğan’ın, AB’yi Türkiye’nin iç

4 Fatma Yılmaz Elmas, “Mogherini’nin Türkiye Ziyareti: AB ve Türkiye Açısından Önemi”, **AB Haber**, 9 Aralık 2014

5 “Davutoğlu ve Cameron’dan Kıbrıs’ta Tek Taraflı Adımlardan Kaçınma Çağrısı”, **Euractiv**, 10 Aralık 2014

6 “İtalya Başbakanı’nın Türkiye Gündemi Ekonomi”, **BBC Türkçe**, 11 Aralık 2014

7 “Davutoğlu’ndan Kıbrıs’ta Barış Görüşmelerine Devam Çağrısı”, **Euractiv**, 8 Aralık 2014

meselelerine karışmakla suçlaması bundan bir hafta önce Türkiye'yi ziyaret eden Mogherini tarafından "beklenmedik bir davranış" olarak algılanmıştır. Mogherini Türkiye'yi ziyaretinde ilişkilerin geliştirilmesi için yapıcı adımlar atıldığını belirterek bu değişimi anlamlandıramadıklarını ifade etmiştir.⁸ Olumsuz atmosfer uzun bir aradan sonra ilk kez Türkiye gündemi ile toplanan Avrupa Parlamentosu (AP)'na da yansımıştır. AB Genel İşler Konseyi tarafından Türkiye'de medya ve basın özgürlüğü ile ilgili hazırlanan rapor, AP tarafından görüşülmüş oylama ise Ocak ayına bırakılmıştır. Yapılan görüşmelerde basın özgürlüğünün önündeki engellerden dolayı Türkiye kınanmış ve hukukun üstünlüğü ve temel haklara saygı konusunun müzakere sürecinin olmazsa olmazı olduğu belirtilmiştir.⁹

Yılsonunda gerek Başbakan Ahmet Davutoğlu ve Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu gerekse AB Bakanı ve Başmüzakereci Volkan Bozkır tarafından yapılan açıklamalarla ortam yumuşamış, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Avrupa Konseyi Başkanlığına 1 Aralık itibarıyla başlayan Donald Tusk'la yaptığı olumlu telefon görüşmesiyle taraflar karşılıklı olarak 2015 yılına dair umutlu olduklarını ifade etmişlerdir. Bu görüşmede Tusk, Türkiye'nin son dönemde kabul ettiği Yeni AB Stratejisi'nden duydukları memnuniyeti de dile getirmiş, ayrıca Türkiye'yi çözüm süreci ve Suriyeli mültecilere yönelik uyguladığı politikalar nedeniyle takdir etmiştir.¹⁰

YENİ AB STRATEJİSİ

10 Ağustos'taki Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonra yapılan Hükümet değişikliğinden sonra AB Bakanı ve Başmüzakereci olan Volkan Bozkır AB ile ilişkileri canlandırma konusunda hızlı bir başlangıç yapmıştır. Göreve gelmesinden kısa bir süre sonra yaptığı Avrupa ülkeleri ziyaretleri sonrasında, 15 Eylül'de Brüksel'de Türkiye'nin Yeni AB Stratejisi'ni açıklamıştır. Bozkır, Türkiye'nin üyeliğinin her iki taraf için de gerekli olduğunu ifade ederek Türkiye'nin AB politikasındaki kazan-kazan yaklaşımına vurgu yapmıştır. Yeni AB stratejisi, 'Siyasi

8 AB Temsilcisi Mogherini: Erdoğan'ın Sözlerine Çok Şaşırdım", **BBC Türkçe**, 15 Aralık 2014

9 "Avrupa Parlamentosu'nda Türkiye'ye Zehir Zemberek Eleştiriler", **CNN Türk**, 18 Aralık 2014

10 http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/146494.pdf

reform süreci', 'Türkiye'nin AB müktesebatına uyumu' ve 'AB iletişim stratejisi' olmak üzere üç ana başlıktan oluşmaktadır.

Siyasi reform süreci: Bu başlıkta, öncelikle siyasi reformların özümsemesi, Türk halkının, iş dünyasının, siyasi karar mekanizmalarının reformların arkasında olmasının sağlanmasının en önemli husus olduğu belirtilmektedir. Stratejide, önümüzdeki dönemdeki reform çalışmaları arasında Türkiye tarafından imzalanan ancak henüz onaylanmayan uluslararası sözleşmelerin onay sürecinin hızlandırılması, yargı reformu stratejisinin güncellenmesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İhlallerinin Önlenmesine İlişkin Eylem Planı'nın hayata geçirilmesi yer almaktadır.

Türkiye'de "hukuk devleti, demokratikleşme, insan hakları, sivilleşme, özgürlük ve güvenlik alanlarında gerçekleştirilen reformları daha ileri seviyeye taşıyarak, elde edilen kazanımları kalıcı hâle getirmek" siyasi reform sürecinin temelini teşkil etmektedir. Bu belgede bahsedilen başlıklardan ilki, 12 Eylül darbesinin izlerinin silinmesi konusundadır. 12 Eylül darbesi döneminin izlerini taşıyan tüm mevzuatın yeni Anayasa çalışmaları çerçevesinde yeniden gözden geçirilmesi ve Anayasa'dan kaynaklanan yapısal sorunların giderilmesi hedeflenmektedir.¹¹

-Katılım sürecinde sosyo-ekonomik dönüşüm: Stratejinin bu ayağı, Türkiye'de sosyo-ekonomik dönüşümün sürdürülmesi yönünde AB müktesebatının uygulanmasını hedeflemektedir. Toplumsal yaşamın her alanında standartların iyileştirilmesi ve sosyal imkânların toplumun çeşitli kesimlerine ulaşmasına yönelik çalışmaları içermektedir. Stratejiyle beraber 2015 ortalarına kadar AB müktesebatına uyum için Türkiye ulusal programının hazırlanacağı ve 2015-2019 döneminde de uygulamaya geçileceği belirtilmiştir.¹²

-AB iletişim stratejisi: Türkiye ile AB arasındaki en temel sorunlardan biri de iletişimidir. Bu sorunu çözebilmek adına strateji bir yandan Türkiye'de AB farkındalığını yeniden yaratmayı, öte yandan, bugüne kadar Türkiye'nin en zayıf halkası olan, yurt dışı iletişimin artırılmasını hedeflemektedir. Bu vesileyle aynı zamanda sürecin sadece devlet çabalarıyla olmayacağını, toplumsal katılım olmadığı sürece yol alınmayacağını hatırlatılması amaçlanmaktadır. Bu yolla sivil toplumdan da üzerine düşen sorumlulukları almasının beklendiği mesa-

11 "Türkiye'nin 3 adımlı Yeni AB Stratejisi", **Milliyet**, 18 Eylül 2014

12 Beril Dedeoğlu, "Yeni AB Stratejisi", **Star Gazetesi**, 28 Kasım 2014

jı verilmektedir. İletişimin ikinci ayağı için ise AB ülkelerinde Türkiye lehine bir kamuoyu oluşturulması, lobi faaliyetleri yapılması, bağların geliştirilmesi öngörülmektedir.¹³

2014 AVRUPA KOMİSYONU İLERLEME RAPORU

Avrupa Komisyonu tarafından her yıl Ekim-Kasım aylarında yayınlanan ve aday ülkenin son bir yıl içerisindeki gelişmelerinin bir karinesi niteliğindeki ilerleme raporlarının 17'ncisi 8 Aralık 2014 tarihinde yayınlanmıştır. Daha önceki raporların aksine bu yılki raporda yer alan eleştirilerin daha objektif ve yapıcı olduğu dikkat çekmiştir. Bu durum AB Bakanı Volkan Bozkır tarafından da dile getirilmiş ve eleştirilerin not edileceği vurgulanmıştır.

Raporun geneline bakıldığında, ilk defa dile getirilen yeni bir eleştiri olmadığı, uzun yıllardır tenkit edilen bazı başlıkların yeni örneklerle desteklendiği görülmektedir. İlk eleştiri konusu, açılması uzun süredir beklenen 23'üncü ve 24'üncü müzakere fasıllarının da başlık konusu olan temel haklar, yargı sistemi ve bağımsızlığı ve ifade özgürlüğü ile ilgilidir. Bu konuda özellikle yargının tarafsızlığı, etkinliği ve bağımsızlığı vurgulanırken, örnek olarak 17 Aralık süreci sonrası yaşananlar gösterilmiştir. Başka bir eleştiri konusu ise seçim kanunlarına ve seçimlere ilişkin yapılmıştır. Bu konuda yüzde on barajının kaldırılmayıp 2015 seçimlerinde de kullanılacak olması ve Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde haksız rekabet olduğu konusunda eleştiriler dile getirilmiştir. Raporda diğer bir eleştiri ise basın ve ifade özgürlüğüne yönelik olarak yapılmış ve Twitter ve Youtube gibi sosyal ortamlara ve paylaşım sitelerine getirilen yasaklamalar bu eleştirilerin kaynağı olarak örneklendirilmiştir. İlerleme Raporu'ndaki diğer eleştiriler ise Sayıştay Raporları, STK'ların durumu, yeni Anayasa çalışmalarının askıya alınması, bazı yasal düzenlemelerin alelacele çıkarılması gibi konular üzerine yoğunlaşmıştır.¹⁴

Çözüm sürecinde atılan adımlar raporun olumlu hanesinde belirtilmiştir. Sürecin Türkiye için tarihi bir fırsat olduğu belirtilerek, ana dilde eğitime getirilen kolaylıklar, farklı harflerin kullanımı konusunda

13 SETA, 2014'te Türkiye, Aralık 2014, Sayı:113, s. 147

14 "Gündem Yarat(a)mayan AB 2014 İlerleme Raporu", AB Haber 6 Kasım 2014

getirilen serbestiyet, genel ve yerel seçimlerde farklı dillerde siyasi propaganda yapabilme özgürlüğü gibi yasal alanda atılan adımlar ve uygulamaya konulan düzenlemelerden övgüyle bahsedilmektedir. Diğer bir olumlu gelişme de Türkiye'nin hemen sınırında yaşanan iç savaştan dolayı Türkiye'ye sığınan Suriyeli mültecilere dair izlediği politikadır. Türkiye'nin bu insanlara sağladığı eğitim, sağlık ve barınma hizmetleri raporda takdir edilen konular arasındadır. "Dördüncü Yargı Paketi" ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)'ne Türkiye aleyhinde açılan dava sayısındaki düşüş de Komisyon tarafından takdir görmüştür.

İlerleme Raporu ile ilgili değinilmesi gereken bir husus da son birkaç yıldır İlerleme Raporlarının Türkiye kamuoyunda eski etkiyi yaratmadığıdır. Eskiden gazetelerin manşetlerinden verilen raporlar son birkaç yıldır yeterli ilgiyi görmemektedir. Zira AB, gerek konjonktürel gelişmelerin AB gündemini arka plana itmesi gerekse Türkiye'de AB üyeliğine duyulan inancın azalması nedeniyle ikincil konular arasında yer almaktadır. Hâlbuki 'Arap Baharı'nın patlak vermesinden bu yana Ortadoğu ve Kuzey Afrika kaynaklı, hele ki son dönemde Ortadoğu'da yaşananlar Türkiye'yi bizatihi etkilerken hem iç hem de dış politikadaki istikrar bakımından AB süreci ve reformların sürekliliği, kat be kat önem kazanmaktadır. Şangay ve AB üyelikleri birbirlerinin alternatifi dahi olamayacağı gibi, konjonktürel gelişmeler dikkatleri Ortadoğu üzerine çekerken, Ortadoğu ve AB gündemlerinin de aslında birbirlerinin alternatifi olarak ele alınmaması gerekmektedir.¹⁵

AB'DEKİ KURUMSAL DEĞİŞİMLERİN AB-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

1979 yılından beri doğrudan seçimler sonucu oluşturulan AP'nin sekizinci seçimleri 2014 yılının Haziran ayında yapılmıştır. Bu seçimler AB'de bir değişimin de yaşanacağını göstergesi olmuştur. Seçimden sonra AP başkanı Almanya'nın da ısrarlarıyla aynı kalırken, Komisyon başkanı ve Komisyon değişmiştir. 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması ile oluşturulan makamlardan Avrupa Konseyi Başkanlığı ve Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcilik makamında bulunan

15 Fatma Yılmaz Elmas, "2014 İlerleme Raporu: Türkiye Gündeminin Neresinde?", **USAK**, 9 Ekim 2014

kişilerin görev süreleri dolduğundan 2014 yılında bu görevler için yeni isimler belirlenmiştir.

2014 AP seçimlerinde, 751 parlamenter için toplam 388 milyon seçmenin % 43'ü oy kullanmıştır. Bu seçim sonucuna göre muhafazakâr sağ partilerin oyları ortalama % 35 artmıştır. Buna karşılık, Avrupa Halk Partisi'nin (EPP) oyları %28,5 azalarak 274 olan milletvekili sayısı 211'e, 196 milletvekili olan sosyalistlerin sayısı da 189'a inmiştir. Ancak, muhafazakâr ve sağ eğilimli parlamenter sayısı artmış ama dörtte bir ve yirmi beş milletvekili koşulu sağlanamadığından söz konusu partiler kendi aralarında grup kuramamışlardır. Yani 2014 AP seçim sonuçlarına göre grup ve parti sayısında bir değişiklik olmamış ve mevcut yapı korunmuştur. Diğer bir deyişle, muhafazakâr sağın çıkardığı milletvekili sayısı % 35 artmasına rağmen parlamentoda grup kuracak çoğunluk ve taban elde edemediklerinden mevcut yapı değişmemiş sadece parlamenter sayısının partiler arasında dağılımı değişmiştir.

Bu seçim sonuçları zaten sıkıntılı olan Türkiye-AB ilişkileri bakımından süreci daha da zor hâle getirecek gibi görünmektedir. Parlamentoda aşırı sağ grupların yükselmesi milliyetçilik rüzgârlarının daha da sert esmesine neden olmakla birlikte aynı zamanda Birliğin geleceği açısından da tehlike doğurmaktadır. Kuşkusuz oluşan bu tablo, Birliğin genişlemesine de karşı olması nedeniyle Türkiye'nin üyeliği bakımından da olumsuz sonuçlara gebe dir. Bu değişikliklerin Türkiye ile ilişkilere etkisine gelince, öncelikle Jose Manuel Barroso başkanlığındaki Komisyon görevini 1 Kasım 2014 itibariyle Jean Claude Juncker başkanlığındaki yeni Komisyon'a devretmiştir. Juncker Komisyonu'ndaki iki komiser özellikle Türkiye'yi daha fazla ilgilendirmektedir. Bu komiserler Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi ve aynı zamanda komisyonun başkan yardımcısı olan İtalya'nın Dışişleri Eski Bakanı Federica Mogherini ve Genişleme ve Komşuluk Politikasından sorumlu Stefan Füle'nin halefi olan Johannes Hahn'dır. "Genişleme" bölümünü kapatma kararı aldığı için yoğun eleştirilere hedef olan Juncker, "Genişleme"den sorumlu Komiserliğini kaldırırken "AB Müzakereleri Dosyası"nı, Türkiye'nin AB üyeliğine karşı soğuk tutumu ile bilinen Avusturya'ya vermiştir. Böylece, Avusturyalı Hristiyan Demokrat Johannes Hahn, "Avrupa Komşuluk Politikası ve Genişleme Müzakereleri Dosyası"ndan sorumlu Komisyon Üyesi olarak göreve başlamıştır.¹⁶

16 https://ec.europa.eu/commission/2014-2019/president/team_en

Genişlemeye pek olumlu bakmadığını defalarca ortaya koyan Juncker'in, "Genişleme Müzakereleri Dosyası"nı Komşuluk Politikası'nın yanına vererek Hahn'a teslim etmesi, Brüksel'de "Önümüzdeki beş yılda AB'de genişleme olmayacağının kabulü" olarak yorumlanmıştır. Özellikle Johannes Hann Avusturya Halk Partisi (ÖVP) kökenli bir siyasetçidir. Türkiye'nin üyeliğine olumsuz bakışı, müzakere takvimi verilen 17 Aralık 2004 Zirvesi'nden hatırlanan Avusturya'dan bir temsilcinin bu göreve gelmesi, Türkiye-AB ilişkileri bakımından olumsuz sinyaller vermektedir.

1 Aralık 2014 itibarıyla görevi sona eren Hermann Von Rompuy'un yerine bu göreve getirilen Polonya'nın eski Başbakanı Donald Tusk, selefinin aksine Türkiye dostu olarak tanınmaktadır. Türkiye'nin üyeliğine sıcak bakan Tusk görevi süresince diyalog kanallarını açık tutmayı hedeflemektedir. Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini de Juncker ve Hann'ın aksine genişlemeye ve Türkiye'nin üyeliğine olumlu yaklaşmaktadır. Bu nedenle Ankara bu süreçte daha çok AB'nin bu iki yöneticisiyle ilişkileri geliştirmeyi hedeflemektedir.

EKONOMİK VE TİCARİ İLİŞKİLER

2014 yılında Türkiye ile AB arasındaki ekonomik ilişkileri etkileyen önemli bir konu, AB ile ABD arasında imzalanması muhtemel Serbest Ticaret Anlaşması'nın Türkiye'ye olası etkileriyle ilgili açıklamalardır. AB Bakanı Volkan Bozkır'ın AB ve ABD arasında bir Serbest Ticaret Anlaşması imzalanması durumunda, Gümrük Birliği Anlaşması'nın askıya alınabileceğine yönelik yaptığı açıklama dikkati çekmektedir. Şöyle ki AB ve ABD arasında imzalanacak olası bir Serbest Ticaret Anlaşması'yla Türkiye de anlaşmanın bir tarafı hâline gelmekte ve ABD'ye gümrük kapılarını açması gerekmektedir. Ancak buna karşılık Türk mallarının ABD'ye gümrüksüz girişinin mümkün olmayacağı ve bu durumun bir 'haksız rekabet' yaratacağı endişesi baş göstermektedir. Gümrük Birliği'nin askıya alınması durumu ise hem Türkiye hem de AB ülkelerinin karşılıklı olarak 18 yıl önce indirdikleri ticaret duvarlarını tekrar yükseltmesi anlamına gelecektir. İhracatının yüzde 50'sini AB ülkelerine yapan Türkiye için bu durum rekabet gücünün zayıflaması

anlamına da gelmektedir.¹⁷ Bu durum aynı zamanda Türkiye ile AB arasındaki tam üyelik sürecinde de bir gerilemeye sebep olabilecektir.

Avrupa Komisyonu'ndan bu konu ile ilgili yapılan açıklamada, Serbest Ticaret Anlaşması'nın AB ile ABD arasında müzakere edildiği, Komisyon'un da çeşitli aşamalarda ABD'ye, Türkiye ile olan Gümrük Birliği meselesini hatırlattığı belirtilmiştir. "ABD'ye bu konuda Serbest Ticaret Anlaşması sonrası bir çözüm bulunması gerektiğini çeşitli defalar ilettik" diyen Avrupa Komisyonu ticaretten sorumlu sözcüsü Joseph Waldstein, önerilen çözümler arasında ABD ile Türkiye arasında ek bir Serbest Ticaret Anlaşması'nın imzalanması olduğunu da söylemiştir.¹⁸

Enerji konusu da 2014 yılı boyunca Türkiye-AB ilişkilerini etkileyen önemli bir konudur. AB ülkelerinin enerji ihtiyacının büyük bir kısmını karşıladıkları Rusya-Ukrayna hattında yaşanan sorunlardan dolayı AB için alternatif enerji kaynakları önemli hâle gelmiştir. Bu çerçevede 20 Eylül'de temeli atılan Trans-Anadolu Doğalgaz Projesi (TANAP), Türkiye'yi enerji koridoru yapma noktasında önem taşımaktadır. Kafkasya'yı Avrupa'ya bağlayacak olan 1800 kilometrelik TANAP boru hattı Güney Gaz Koridoru projesinin bel kemiğini oluşturmaktadır. Tabi ki bu enerji hattı AB'nin tüketim ihtiyaçlarının büyük bir kısmını karşılayabilecek nitelikte değildir. Ama oluşabilecek yeni enerji koridorlarına başlangıç teşkil etmesi hususunda önem arz etmektedir.¹⁹

2014 yılının Aralık ayında Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyarette Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in yaptığı açıklamalar, 2015 yılının Türkiye-AB ve Rusya ilişkilerinin hareketli olacağını göstermiştir. Putin'in enerji konusunda AB'ye rest çekmesi ve AB'nin tutumundan dolayı Güney Akım Projesi'nden vazgeçeceklerini açıklaması, alternatif çözümler üretmedikleri takdirde AB ülkelerinin enerji konusunda büyük sıkıntılar yaşayabileceğini ortaya koymuştur.

Başta Almanya olmak üzere AB ülkeleri Türkiye'nin dış ticaretinde en büyük paya sahiptir. 2014 yılının ilk yarısında AB ülkelerindeki ekonomik toparlanmalar Türkiye'nin ihracat performansının artmasını sağlamıştır. Nitekim yüzde 5,6 olarak gerçekleşen toplam ihracat

17 "Türkiye'nin Gümrük Birliği Resti Ne Anlama Geliyor?", **BBC Türkçe**, 13 Kasım 2014 , "Bozkır: Gümrük Birliğini Askıya Alınız", **BBC Türkçe**, 11 Kasım 2014

18 "AB: Türkiye'nin Gümrük Hassasiyetini ABD'ye Anlatıyoruz", **BBC Türkçe**, 12 Kasım 2014

19 SETA, **2014'te Türkiye**, Aralık 2014, Sayı:113, s. 147

artışında en olumlu katkıları, sırasıyla yüzde 14 ve yüzde 15,9 oranlarında büyüme kaydeden Almanya ve İngiltere pazarları sağlamıştır. Bu dönemde, İtalya da sergilenen kayda değer ihracat artışlarına bağlı olarak sıralamada yükselirken, Romanya, Belçika ve Polonya pazarları da çift haneli büyümeleriyle dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, 2014 yılında Türkiye'nin ihracat portföyünde AB'nin payı artarak, ilk 10 aylık dönemde yüzde 41,4'ten yüzde 43,8'e yükselmiştir. 2014 yılının ilk yarısında gerçekleşen uluslararası sermaye girişlerinin yüzde 68'i ise AB'den gerçekleşmiştir.

TÜRKİYE-ALMANYA İLİŞKİLERİ

Türkiye-Almanya ilişkilerinin çok boyutlu bir yapısı bulunmaktadır. Hem Türkiye'nin en büyük ticari partneri olması hem de Almanya'da milyonlarca Türk'ün yaşaması Türkiye-Almanya ilişkilerini farklı bir hüviyete büründürmektedir.²⁰ Aynı zamanda Almanya'nın AB'nin kurucu ve de motor ülkelerinden biri olması, Türkiye için önemini bir kat daha artırmaktadır. Almanya'nın Türkiye'nin AB üyeliğine yönelik olumsuz tavrı Türkiye-Almanya ilişkilerinde de şüphelere neden olmaktadır. 2005 yılında iktidara gelen Angela Merkel yönetiminin Türkiye'ye karşı tutumu, Ankara-Berlin arasındaki ilişkileri geren önemli bir etken olmuştur. 1997 yılındaki Lüksemburg Zirvesi'nde Türkiye'ye adaylık verilmemesine rağmen 1999 yılındaki Helsinki Zirvesi'nden tam tersi bir kararın çıkmış olmasında, 1999 yılında Almanya'da Sosyal Demokrat Gerhard Schröder'in iktidara gelmesinin payı büyüktür. 2005 yılına kadar süren bu iktidar döneminde Türkiye-AB ilişkilerindeki olumlu hava, Almanya ile ilişkilerin Türkiye'nin üyelik sürecinde büyük önemi olduğunu göstermektedir.

2014 yılı boyunca Türkiye ile Almanya arasında tartışmalara sebebiyet veren pek çok sorun ortaya çıkmıştır. Bunlardan bazıları, Alman medyasının bir kısmının Türk hükümetini hedef alan yayınları, Alman Cumhurbaşkanı Joachim Gauck'un Türkiye ziyareti sırasında Türkiye'nin içişlerine karışır açıklamaları, Almanya'da iktidar partisine mensup politikacıların "Erdoğan Türkiye'si Avrupa Birliği'ne giremez" şeklindeki

20 Ali Resul Usul, "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri 2013", **Türk Dış Politikası Yıllığı 2013**, SETA Yayınları, Ankara, 2015 (baskıda)

açıklamaları, Almanya’da Gezi Parkı eylemleri sonrasında Türkiye’de de Arap Baharı’nda yaşanan halk hareketlerine benzer bir devrim bekleyen ve bunun için çalışan kesimlerin sayısının giderek artması ve Almanya’daki Türkiye kökenli siyasetçilerin çok fazla Türkiye’nin içişlerine karışan açıklamalar yapmasıdır.

Nisan son²¹unda Türkiye’ye bir ziyaret gerçekleştiren Almanya Cumhurbaşkanı Gauck’un ziyaret sırasında yaptığı açıklamalarda, Türkiye’de demokrasi ve hukuk devleti ilkesinin tehlikede olduğunu iddia etmesi, 17-25 Aralık sürecinde soruşturmayı yöneten polis ve savcılarının yerlerinin değiştirilmesi nedeniyle yargı bağımsızlığının güvence altında olmadığını, Türkiye’nin polis devletine doğru kaydığını ve ifade ve basın özgürlüğünün kısıtlandığını ileri sürmesi Ankara’da sert tepkiyle karşılanmıştır. Erdoğan, Cumhurbaşkanı Gauck’u Türkiye’nin içişlerine karışmakla suçlayarak eleştirmiştir.

Mayıs ayında dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ın, Ağustos ayında yapılacak cumhurbaşkanlığı seçimleri için Almanya’da yaşayan Türk vatandaşlarına yönelik seçim kampanyası kapsamında Almanya’ya yaptığı ziyaretler de tartışmalara yol açmıştır. Almanya ziyaretinde Erdoğan, mevkidaşı Merkel ile de bir görüşme gerçekleştirmiştir. Merkel’in bu görüşmede Türkiye’nin AB üyeliği ile ilgili “şüpheli” tavrını sürdüreceğine dair sinyaller vermiş olması, Almanya’da Hristiyan Demokratlar liderliğindeki iktidar devam ettiği sürece Türkiye’nin üyeliğinin “ucu açık” olmaya devam edeceğini göstermektedir.

Türkiye ile Almanya arasındaki ilişkilerdeki bir başka olumsuz gelişme, Alman İstihbarat Teşkilatı BND’nin (Bundesnachrichtendienst) uzun zamandan beri Türkiye’yi dinlediğine dair haberlerin medyaya yansması olmuştur. Kendisi de NATO üyesi olan Almanya’nın, müttefikleri Türkiye’ye karşı bu tür bir istihbarat faaliyeti yürütmesi müttefikler arasında olması gereken güvene gölge düşürmüştür. Bu nedenle BND’nin Türkiye’ye ilişkin istihbarat faaliyetleri konusunda duyulan rahatsızlık Berlin’e açık bir şekilde iletilmiştir. Ancak bu türden yıkıcı istihbarat çalışmalarının çoğu zaman müttefiklere karşı da yapıldığının farkında olan Türkiye, bunlara karşı asıl tedbirin kendi güçlü istihbarat ağını oluşturmaktan ve önleyici teknik altyapısını güçlendirmekten

21 İnat Kemal, “Türk-Alman İlişkilerinin Rasyonalitesi: NATO, Dostluk, Çıkarlar?”, **Star Açık Görüş**, 7 Eylül 2014

geçtiğini bilerek meseleyi Türkiye ile Almanya arasında büyük bir krize dönüşmeden kapatmıştır.²²

2014 yılında iki ülke ilişkilerinde olumsuz bir atmosfer oluşmasına yol açan faktörlerden bir diğeri, Alman medyasında AK Parti Hükümeti ve özelde Tayyip Erdoğan hakkında çıkan hakarete varan haberler olmuştur. Türkiye'deki iktidar çevrelerinde, başta Der Spiegel, Die Welt ve Bild olmak üzere Alman medya organlarının bir kısmının Türkiye'deki iktidarı yıpratma kampanyasına katıldıkları ve bu çerçevede iktidar partisi ve onun liderine yönelik yalan haberlerle hükümet değişikliği için zemin hazırlama çabası içerisinde olduklarına dair güçlü bir kanaat oluşmuştur. Der Spiegel Dergisi'nin Başbakan Erdoğan'a hakaret içeren ifadeleri başlıktan vermesi ve buna benzer sayısız haberler yayınlanması Türkiye'de Almanya'ya karşı olumsuz bir ortam oluşturmuştur. Bu dergi ve gazetelerde yer alan "Türkiye'nin atom bombası yapımı için çalıştığı", "Türk sınır görevlilerinin Irak Şam İslam Devleti (İŞİD)'ne destek verdiği" gibi iddialar da bu kanaati güçlendirmiştir.²³

Başta da değinildiği gibi Almanya'yı Türkiye açısından önemli kılan önemli hususlardan biri de Almanya'da yaşayan Türk vatandaşlarıdır. 2014 yılı boyunca gerçekleşen "çifte vatandaşlık" tartışması Almanya'da yaşayan Türkleri son derece ilgilendiren bir konudur. Zira Temmuz ayında onaylanan yaş tasarısı ile çifte vatandaşlık almak için 21 yaşını doldurmuş olması ve Almanya'da doğmuş ya da 8 yıl Almanya'da yaşamış olması yahut 6 yıl Almanya'da bir okulda eğitim almış olması şartı getirilmiştir. Almanya'da alınmış bir okul diploması ya da meslek eğitimi diploması sunabilmek de çifte vatandaşlık için yeterli sayılacak şartlar arasındadır. Yeni düzenlemeden özellikle Almanya'da yaşayan Türklerin faydalanabileceği dikkat çekmektedir. Bu düzenlemenin Almanya'da yaşayan üç milyon civarındaki Türk vatandaşı için tatmin edici olmadığına dair tartışmalar sürse de, Ankara tarafından olumlu değerlendirildiğini savunmak mümkündür. Dönemin Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Alman mevkidaşı Steinmeier ile yaptığı görüşmede kendisine bu "açılım" nedeniyle teşekkür ederek Türk hükümetinin duyduğu memnuniyeti ortaya koymuştur.²⁴

22 SETA, 2014'te Türkiye, Aralık 2014, Sayı:113, s. 154

23 SETA, 2014'te Türkiye, Aralık 2014, Sayı:113, s. 153

24 Gözkaman Armağan, "Uzman Gözünden Almanya'daki Çifte Vatandaşlık Düzenlemesi", *Türk-*

Tüm bu olumsuz gelişmelere rağmen, Türkiye ile Almanya ekonomik ilişkileri bu yıl da artan bir eğilim göstermiştir. Almanya, Türkiye'nin ihracatı için 2004 yılından bu yana en büyük pazar olma konumunu sürdürmektedir. Benzer şekilde ithalatında da önde gelen üç ülkeden biri olma konumunu korumaktadır. Yıllık bazda %4,4 oranında artış göstererek 13.706 milyon dolar seviyesine ulaşan Almanya'ya ihracat, 2013 yılı toplam ihracatında %9'luk bir dilime sahip olmuştur. Ülke grupları arasında birinci sırada yer alan AB-28'e yapılan ihracatın %22'lik kısmını açıklayan Almanya, bölgeye yapılan ihracatın motor gücü durumundadır.(Türkiye İhracatçılar Meclisi, Ekonomi ve Dış Ticaret Raporu, 2014). Türkiye ithalatının %9,6'sı Almanya ile gerçekleşmektedir. Almanya'dan yapılan ithalat 2013 senesinde %13 oranlarında artmış ve ulusal ithalatın %6,4'lük artışına 1,4 ve 1,2 puanlık katkılar sağlamıştır. Çin ve Almanya böylece 2013 yılı ithalatının yıllık artışında etkin olan ülkeler arasında gelmiştir. 2014 yılı Kasım ayı verilerine göre ise Almanya yine 1 milyar 260 milyon dolar ile ihracatta birinci ülke konumunu sürdürürken, ithalatta ise 1 milyar 905 milyon dolar ile Rusya ve Çin'den sonra üçüncü sırada yer almıştır.²⁵

TÜRKİYE-FRANSA İLİŞKİLERİ

Fransa ile ilişkiler de tıpkı Almanya gibi ülkedeki iktidar değişikliklerinden önemli derecede etkilenmektedir. Fransa da AB'nin kurucu ve lider ülkesi olması dolayısıyla Fransa-Türkiye ilişkileri Türkiye-AB ilişkilerinden bağımsız düşünölememektedir. Almanya'ya benzer şekilde Fransa'da da 1990'lı yılların sonunda Jacques Chirac iktidarıyla sağlanan olumlu atmosfer Nicholas Sarkozy iktidarının başlamasıyla olumsuz bir ortama girmiştir. Sarkozy'nin sürekli bir şekilde Türkiye'nin AB üyesi olamayacağını, bu nedenle Akdeniz İçin Birlik Politikası çerçevesine alınması gerektiğine dair açıklamaları, iki ülke ilişkilerinde gerginliğe sebep olmuştur. Sadece söylem düzeyinde kalmayan bu durum, Fransa'nın Türkiye'nin müzakere sürecinde 5 faslı "tam üyeliğı çağırştırdığı" gerekçesiyle bloke etmiş olmasıyla eyleme de dönüşmüştür.

sam, 8 Nisan 2014

25 Türkiye İhracatçılar Meclisi, Ekonomi ve Dış Ticaret Raporu 2014, İstanbul, 2015

2012 yılında François Hollande'ın Fransa Cumhurbaşkanı olmasından sonra ilişkilerin düzeleceğine dair umutlar ortaya çıkmıştır. Nitekim bu umutları doğrular nitelikte Hollande, 27-28 Ocak 2014'te Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Hollande'ın Türkiye'ye yapmış olduğu ziyaret, 22 yıllık bir aradan sonra Fransa tarafından en üst düzeyde gerçekleştirilen resmî bir ziyaret olması bakımından büyük önem taşımaktadır. Özel yaşamındaki sıkıntıların ardından ilk ziyaretini Türkiye'ye gerçekleştiren Hollande'ın, öncelikle böyle bir dönemde ziyareti ertelememesi ve ziyaretini beraberinde getirdiği 7 bakan, onlarca bürokrat ve Fransa'nın önde gelen 50'ye yakın işadamlıyla birlikte gerçekleştirmesi, bu ziyarete verdiği önemi göstermiştir.

Ziyarete öne çıkan başlıca konular dört başlıkta değerlendirilebilir.²⁶ Öncelikle kuşkusuz ilk başlık, Türkiye ile AB arasındaki müzakerelere sürecidir. AB'nin en etkili ülkelerinden biri olan Fransa, Hollande'ın selefi Nicholas Sarkozy iktidarı döneminde 5 başlığın açılmasını bloke etmişti. Hollande iktidarı döneminde bu başlıklardan 22'nci fasıl geçtiğimiz yılın sonunda açılmış ve böylelikle Hollande yönetimi Türkiye'ye karşı ilk olumlu adımı atmıştır. Çankaya Köşkü'nde gündeme gelen ikinci önemli konu Türkiye ile Fransa arasındaki temel sorunlardan birini teşkil eden sözde Ermeni soykırımı konusu olmuştur. İnkâr yasası olarak bilinen yasa ile ilgili kamuoyu önünde çok keskin konuşmaktan kaçınan Hollande, ziyareti esnasında, yapmış olduğu ziyareti Paris'te protesto eden diaspora Ermenilerini de kızdırmaktan kaçınan bir tavır sergilemiştir. Türkiye'nin 2015 yılıyla ilgili kaygıları, Hollande'ın ise Nisan ayında Ermenistan'a gerçekleştireceği ziyaret öncesinde yaşadığı kaygılar görüşmelere yansımış ve bu konuyla ilgili somut bir adım atılamamıştır. Görüşmelerin belki de en önemli ve Fransa Cumhurbaşkanı tarafından en çok önemsenen ayağı-beraberinde getirdiği bakanlıklardan da bu durum anlaşılabilir- ekonomik ilişkiler olmuştur. Zira Sarkozy politikaları nedeniyle Türk-Fransız ekonomik ilişkileri çok olumsuz etkilenmiş ve 2002'de Türkiye pazarında %6,3 paya sahip olan Fransız şirketlerinin payı 2012'de %3,2 gibi bir düzeye inmiştir. Özellikle Türkiye'nin gerek bölgesel enerji ağları, gerek enerji çeşitlendirme projeleri, gerek askerî ihaleler konusunda önemli bir büyüme sürecine denk gelen bu olumsuz ilişkilerin Fransa ekonomisinin hiç de işine yaramadığı aşîkârdır. Ziyaret

26 Cicioğlu Filiz, "Uzman Gözünden Hollande'ın Türkiye Ziyareti, **Türksam**, 29 Ocak 2014

sırasında imzalanan başta nükleer eğitim anlaşması olmak üzere diğer stratejik alanlardaki anlaşmalar da ekonomik ilişkileri canlandırmaya dönük adımlar olarak değerlendirilebilir. İki tarafın ticaret hacmini 20 milyar Euro'ya çıkarma hedefi de geçmiş dönemdeki ekonomik kayıpları telafi etmeye yönelik önemli adımların atılacağını göstermektedir. Suriye'deki gelişmeler ve Cenevre-2 Konferansı da ziyaretin diğer kilit konularından birini oluşturmuştur. Hollande, Türkiye'nin başından beri Suriye konusunda doğru yerde durduğunu ve aynı politikayı benimsediklerini söyleyerek yeni Suriye'de rejim yanlılarının bulunmaması gerektiğine dikkat çekmiş, ayrıca radikal terör ve Avrupa ülkelerinden gelerek Türkiye üzerinden Suriye'ye geçen yabancı savaşçılar konusunda da istihbarat iş birliği yapılması gerektiğini belirtmiştir. Fransız Cumhurbaşkanı'nın ayrıca Suriye'de Türkiye ile birlikte rol istediklerini ima etmiş olması Türkiye'nin AB müzakere sürecinde Fransa'nın desteğini alma noktasında elini güçlendirecek bir etken gibi durmaktadır.

2014 yılında önce Fransa'daki yerel seçimlerde ardından AP seçimlerinde Türkiye'nin AB üyeliğine keskin bir şekilde karşı çıkan Marine Le Pen liderliğindeki Ulusal Cephe'nin oy potansiyelini ciddi şekilde arttırmış olması, Hollande'nın Türkiye'nin AB üyeliğini kolaylaştıracak adımları atması konusunda zorlanmasına sebep olmuştur. Irkçılığa varan söylemlere sahip radikal partilerin Fransız halkından birinci parti olacak kadar fazla oy almaları Fransa'daki yerleşik merkez sol ve sağ partilerin siyasette tutunabilmek için halkın bu yabancı düşmanı eğilimlerine karşılık gelecek politikalara yönelmelerine yol açmaktadır. Bu durum Avrupa'yı çatışmacı politikalara doğru sürüklerken, Türkiye gibi ülkelere karşı rasyonel politika geliştirmelerini zorlaştırmaktadır. Ulusal Cephe lideri Le Pen AP seçimlerindeki zaferinin hemen ardından yaptığı açıklamalarda, Fransa'nın Türkiye'nin AB üyeliğini veto etmesini talep etmiştir. Türkiye ile ilişkileri özellikle ekonomik alanda düzeltmek isteyen Hollande ise 2013 yılının Aralık ayında açılan 22 numaralı fasıldan sonra yine Fransa tarafından bloke edilen fasıllardan biri olan "Ekonomik ve Parasal Birlik" başlığında müzakerelerin başlamasına karşı çıkmayacağı konusunda yilsonuna doğru sinyaller vermeye başlamıştır.²⁷

27 Yilsonundaki bu atmosfere rağmen 2015 yılının Ocak (7-8) ayında Fransız karikatür dergisi Charlie Hebdo'nun Paris'teki ofisine yönelik yapılan saldırılarda 12 kişinin hayatını kaybetmesi, ertesi iki günde ise yapılan saldırılarda 7 kişinin yaşamını yitirmesi Fransa'da islamofobinin artacağına dair sinyaller vermeye başlamıştır.

Kasım ayında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın yaptığı Fransa ziyareti iki ülke arasındaki ilişkileri canlandırmak bakımından önem taşımaktadır. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Fransa ziyaretinde üzerinde durulması gereken iki önemli konu bulunmaktaydı. Bunlardan birincisi Erdoğan'ın, Türkiye'nin AB üyeliği ile ilgili sürecin Fransa'nın da katkısıyla devam edeceğini ve burada Türkiye'nin kararlı olduğunu vurgulaması, ikincisi ise Ortadoğu'daki 'sıcak' durumla ilgili iki ülke arasında stratejik başlıklarda görüş ayrılıklarının olmadığına karşılıklı teyit edilmiş olmasıdır. Fransa Devlet Başkanı Hollande, Suriye sorunda, Özgür Suriye Ordusu'nu (ÖSO) desteklediklerini ve Esad rejimi konusunda Türkiye ile hemfikir olduklarını vurgulamıştır. Ayrıca Türkiye'nin güvenli bölge tezini de desteklediklerini belirten Hollande, yalnız Kobani'nin tehdit altında olmadığını, Irak'ın bütününün tehdit altında olduğunu ifade etmiştir. Hollande'ın bu vurguları, Fransa'nın Sarkozy döneminden çok ayrı bir yola girdiğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır.²⁸

Fransa'nın Sarkozy döneminden farklı olarak Türkiye ile özellikle ekonomik alandaki ilişkileri geliştirmek istemesi sayesinde, 2014 yılında Türkiye-Fransa ilişkilerinde genel olarak olumlu gelişmeler yaşanmış, her iki taraf da sorunlu alanları fazla öne çıkarmamayı tercih etmişlerdir. Erdoğan'ın bir yıl içerisinde Fransa'yı iki defa ziyaret etmesi, Fransa'nın ise 22 yıl aradan sonra Türkiye'ye ilk defa cumhurbaşkanı düzeyinde bir gezi gerçekleştirmiş olması ilişkilerin seyrinde bir yükselme grafiği ortaya çıkarmaktadır.²⁹ Ancak 2015 yılının sözde Ermeni soykırımının yüzüncü yılı olması, iki ülke ilişkilerinde potansiyel bir gerginlik durumunu bünyesinde barındırmaktadır.

TÜRKİYE-İNGİLTERE İLİŞKİLERİ

Türkiye'nin İngiltere ile ilişkileri, bu ülkenin Türkiye'nin AB üyeliğine destek vermesiyle Almanya ve Fransa'nın aksine daha olumlu olarak gelişmiştir. 2014 yılında da İngiltere'nin Türkiye'ye AB üyeliği yolunda desteği devam etmiş, bu durum üst düzey ziyaretlerde de dile getirilmiştir. Uzun yıllardır İngiltere bu desteği vermesine rağmen, AB'nin motor

28 Cemil Ertem, "Erdoğan'ın Fransa ziyareti: Liberalizm, özelleştirme ve kamu çıkan", *Star Gazetesi*, 2 Kasım 2014

29 SETA, 2014'te Türkiye, Aralık 2014, Sayı:113, s. 156

gücü konumundaki ülkelerinin Almanya ve Fransa olması, bu ülkenin desteğinin kararlarda çok belirleyici olmamasına neden olmaktadır. İngiltere lideri David Cameron'un yıl boyunca sürekli AB'den çıkmak istediklerine dair açıklamaları, AB'nin genişlemesine karşı oldukları yönündeki düşünceleri, Türkiye'nin üyeliğine yönelik desteğinin de sorgulanmasına sebep olmuştur.

David Cameron'un önce Ekim ayında planlanan ancak daha sonra Aralık ayına ertelenen ziyaretindeki başlıca konular, Suriye ve IŞİD sorunu, Kıbrıs, Türkiye'nin AB üyeliği, ekonomik ilişkiler şeklindedir. IŞİD ve Suriye konularında Türkiye ile hemen hemen aynı fikirleri paylaştıklarını ve hem Türkiye'nin hem de İngiltere başta olmak üzere AB üyesi ülkelerin sıkıntı çektiğini belirten Cameron, Suriye'de bütün halkların temsil edildiği bir yönetimin olmasını istediklerini ve meşru Suriye muhaliflerinin desteklenmesi konusunda da Türkiye ile hemfikir olduklarını ifade etmiştir.³⁰ Türkiye'nin gündeme getirdiği Suriye'nin kuzeyinde bir tampon bölge oluşturulması önerisi konusunda ise, İngiltere'nin temkinli yaklaştığı ve Fransa kadar açık destek vermekten kaçındığı görülmüştür. Amerikan yönetimi gibi, Suriye'de temel olarak IŞİD'e karşı mücadeleyi önceleyen ve Türkiye'nin önerdiği kapsamlı çözüm çerçevesinde Esad rejimine karşı tedbirler alınmasına yanaşmayan veya henüz bunun zamanının gelmediğini düşünen Londra yönetimi, bu politikası çerçevesinde tampon bölge, güvenli bölge ve uçuşa yasak bölge önerilerine soğuk yaklaşmıştır.³¹

Kıbrıs konusunda iki garantör ülke olarak, Yunanistan ile de üçüncü garantör ülke olarak, Ada'daki barış görüşmelerinin bir an önce başlaması yönünde ortak bir tutuma sahip olduklarını belirten taraflar, bu barış görüşmelerinin bir an önce başlaması ve doğalgaz kaynakları da dâhil Ada ile ilgili bütün sorunların iki taraf arasında konuşularak çözülmesi ve tek taraflı adımlardan kaçınılması için ortak bakış açısını oluşturduklarını ifade etmişlerdir.

Türkiye'nin AB üyeliği ve ekonomik ilişkiler taraflar arasındaki en pürüzsüz konulardır. Zira Cameron Türkiye'nin AB üyeliğine deste-

30 Boyraz Hacı Mehmet ve Mehmet Erol, "David Cameron'un Türkiye ziyareti: Her konuda daha fazla işbirliği...", https://www.academia.edu/9722060/David_Cameron_un_T%C3%BCrkiye_ziyareti_Her_konuda_daha_fazla_i%C5%9Fbirli%C4%9Fi

31 SETA, **2014'te Türkiye**, Aralık 2014, Sayı:113, s. 157

ğini bu ziyarette de yinelemiştir. Ekonomik ve ticari ilişkilerin arttırılması ise iki taraf açısından da istenen bir durumdur ve iki taraf da bu konudaki kararlılığını karşılıklı olarak ifade etmişlerdir.

2014 YILINDA TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNDE BEKLENTİLER VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

2014 yılı başında Türkiye’de pek çok üst düzey açıklamada belirtildiği gibi bu yılın bir AB yılı olacağı söyleminin gerçekleştiğini söylemek zordur. Avrupa’da değişen şartlar, genişleme karşıtı söylemlerin artmış olması, Türkiye aleyhtarı iktidarların devam ediyor oluşu bunun nedenleri arasındadır. Türkiye tarafında da bu olumsuz ortamın etkisiyle AB üyeliğine duyulan inanç ve güvenin giderek azalması ve Ortadoğu coğrafyasında yaşanan sıkıntılar ülkemizin AB perspektifindeki gerilemesine katkı sağlamıştır.

Tüm bunlara rağmen 2014 yılında IŞİD ile mücadele noktasında Türkiye’nin bölgede artan önemi Avrupa ülkeleri tarafından fark edilmektedir. Bu noktada güvenlik konusunda AB ile Türkiye arasında siyasi diyalog genişlemeye devam edeceği ve Türkiye ile iş birliği kanallarını açık tutmaya çalışacakları beklenmektedir. Güçlü ekonomisi, genç nüfusu, sahip olduğu askeri gücü ve Avrupa’daki Müslüman topluluklarla ilişkilerin düzenlenmesi noktasında Türkiye, Avrupa için önem taşımaktadır. AB ile güçlü bağlara sahip olmak Türkiye’ye Ortadoğu ülkeleri ile olan ilişkilerinde de artı bir değer katacaktır. Tam tersinden bakıldığında da Ortadoğu’da güçlü olan bir Türkiye, AB açısından da ilişki kurulmaya daha elverişli olacaktır.

Türkiye’nin artan önemi bir diğer alan olan enerji alanında da kendini göstermektedir. AB ile Rusya arasında Ukrayna üzerinden 2014 yılında yaşanan kriz, Avrupa’nın kendisine alternatif enerji kaynakları bulmasını zorunlu kılmıştır. Bu konuda da bölgede önemi her geçen gün artan Türkiye, bölgesindeki enerji kaynaklarını kullanma ve dağıtma noktasında stratejik açıdan daha da kıymetli hâle gelmiştir. Türkiye’nin aday ülke ilan edildiği 1999 yılı öncesi dönem hatırlanacak olursa, AB’nin Türkiye’ye olan ihtiyacının artması ilişkileri de daha pozitif bir hâle sokacaktır. Bu noktada Türkiye’nin sahip olduğu güçlü yanlarını iyi tespit edip stratejilerini buna göre belirlemesi gerekmektedir.

Türkiye'nin 2014 yılında ilan ettiği "Yeni AB Stratejisi" büyük önem taşımaktadır. Özellikle son yıllarda her iki taraf arasında iletişimden kaynaklanan birtakım problemler yaşanmaktadır. Bu noktada stratejinin özellikle son başlığı olan "AB İletişim Stratejisi" kamuoyunun Türkiye'nin üyeliğine hazırlanması bakımından hayati derecede önemlidir. Türkiye'de de bu süreç iyi yönetilmeli ve halka AB üyeliğinden sağlanacak kazanımlar iyi anlatılmalıdır. Bu konuda da sivil toplum kuruluşlarına büyük rol düşmektedir. Ülkemizdeki sivil toplum kuruluşlarının Avrupa'daki muadil kuruluşlarıyla yapacakları güçlü iş birliği ülkemizin de tanıtımına katkı sağlayacak ve böylece diyalog kanalları daha açık hâle gelecektir. Eğer doğru hamleler yapılırsa 2015 yılının bir AB yılı olmasının önünde bir engel görünmemektedir.

TÜRKİYE-ORTADOĞU İLİŞKİLERİ

Türkiye'nin Ortadoğu ile ilişkileri açısından 2014 oldukça zorlu bir yıldır. Mısır'da Muhammed Mursi'yi deviren 3 Temmuz 2013 darbesinin yarattığı bölgesel dinamikler, Suriye'de içinden çıkılmaz bir hâl alan iç savaş ve bu iç savaşla beraber Irak'ta mezhep taassubuyla hareket eden Maliki yönetiminin bir sonucu olarak ortaya çıkan DAİŞ'in yarattığı istikrarsızlık ve tedhiş dalgası Türkiye'nin bölgeyle ilişkilerini domine eden en önemli faktörlerdi.

İktidara geldiği 2002 yılından itibaren Ortadoğu'yla ilişkilerini istikrarlı olarak derinleştiren AK Parti hükümeti, bu süre zarfında bölge ülkelerini karşılıklı ekonomik bağımlılık ve ortak çıkar alanları yaratma stratejileri çerçevesinde kendi bölgesel entegrasyon vizyonuna dahil edebilmeyi büyük ölçüde başarmıştı. Vize muafiyetleri, serbest ticaret anlaşmaları, insani yardım, kültürel diplomasi ve yüksek düzeyli stratejik iş birliği toplantıları gibi enstrümanlarla yürütülen bu siyaset Türkiye'nin dış ticaret hacmini ve turizmini de artırmıştı. Ekonomik ve kültürel kanallarla toplumlararası yatay etkileşimi artıran ve ilişkileri geliştiren bu yaklaşımın içinde, toplumlarını otoriterliğin farklı varyantlarıyla idare eden Arap rejimlerinin bu ilişkiler sayesinde orta ve uzun vadede demokratik dönüşümlerini destekleyecek bir angajman siyaseti de mündemiçti. Aralık 2010'da Tunus'ta başlayan Arap Baharı rüzgarı Türkiye'ye önce oldukça geniş bir alan açtı, fakat bölgesel demokratik dönüşümden zararlı çıkacak statüko güçlerinin ittifakıyla Mısır'da de-

mokratik kazanımlar kaybedildi, Libya ve Yemen parçalanmanın eşiğine geldi, Suriye iç savaşa sürüklendi. Amerika'nın Irak İşgali'ne ve bu işgalin ardından iktidara gelen Maliki hükümetinin mezhep-temelli dışlayıcı ve katı politikalarına bir tepki olarak ortaya çıkan DAİŞ, dünyanın en zengin, en etkin ve en vahşi terör örgütü olarak sınırimıza kadar dayandı, Sykes-Picot çerçevesinin ürettiği Irak-Suriye sınırını işlevsel olarak ortadan kaldırdı.

MISIR İLE İLİŞKİLER

Türkiye'nin 3 Temmuz 2013'te Mısır'da yaşanan askeri darbeye gösterdiği sert tepkiyle beraber gerilen ilişkiler Kasım 2013'te Mısır'ın Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi'ni *persona non grata* ilan etmesiyle beraber karşılıklı olarak maslahatgüzar düzeyine kadar indi ve ardından karşılıklı restleşmelerle beraber bu gerilim artmaya devam etti. Mısır mahkemelerinin Mart ayında 529, Nisan ayında 638 İhvan-ı Müslimin mensubu ve yöneticisini idama mahkum etmesi hem kamuoyu hem de hükümet nezdinde sert tepkiler doğurdu. Darbeyle beraber tüm alternatif medyayı kapatan El-Sisi, organik yahut inorganik olarak devlete bağlı olan gazeteler ve televizyonlar aracılığıyla yoğun bir Türkiye karşıtı propaganda yürütüyor. Bazı toplum kesimlerinde mevcut olan İhvan şüpheliği ya da karşıtlıdan da beslenerek darbe rejiminin propaganda faaliyetlerinin Türkiye'nin Mısır halkı nezdindeki sempatisine zarar verdiği söylenebilir. Nitekim TESEV'in yapmış olduğu araştırmalar Mısır halkının Türkiye'ye karşı sempatisini 2012'de %84'ler, 2013'te ise %38'ler düzeyinde ölçmüştür.

3 Haziran'da El-Sisi'nin Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanmasının ardından Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün kendisini tebrik etmesi iki ülke arasındaki ilişkilerde bir yumuşama olabileceği şeklinde değerlendirilirken, Başbakan R. Tayyip Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu El-Sisi rejimine karşı darbenin ilk günü ortaya koydukları tavırlarını korudular. Eylül ayı sonunda Birleşmiş Milletler Genel Kurul toplantısı için New York'ta bulunan Türkiye ve Mısır Dışişleri Bakanları'nın yapmayı planladıkları gizli görüşme Mısır heyeti tarafından basına sızdırılmasının ardından iptal edildi. Bu ziyaretinde Tayyip Erdoğan BM Genel Kurulu'na hitaben yaptığı konuşmasında

hem Mısır'daki darbeci yönetime hem de ona siyasal ve finansal destek sağlayan uluslararası çevrelere yönelik sert eleştirilerini yineledi.

Temmuz ayında İsrail'in Gazze saldırılarına Mısır yönetiminin zımni onay vermesi de siyasal kopuşu iyice tahkim etti. Darbenin hemen ertesinde Mısır yönetiminin Refah sınır kapısını kapattığı, Gazze tünellerini bombaladığı ve sonrasında hem İhvan-ı Müslimin'i hem de Hamas'ı terör örgütü ilan ettiği düşünüldüğünde Türk-Mısır ilişkilerindeki siyasal kopuşun ne ölçüde büyük bölgesel yansımalarının olduğu görülebilir. Bu kopuşun diğer bir bölgesel yansıması da darbeye birlikte Mısır'ın Türkiye'den uzaklaşıp Suudi Arabistan'a finansal olarak bağımlı olması ve siyasal olarak Suudi yörüngesine girmesidir. Artan Türkiye karıştlığının bir sonucu ve nişanesi olarak Mısır yönetimi Kasım ayında İsrail, Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimiyle bir siyasal ittifak içerisine girerek Doğu Akdeniz'de hem diplomatik olarak hem de enerji meselelerinde Türkiye'yi yalnızlaştırmaya dönük hamleler yaptı. Yönetimler arasındaki bu soğuk savaş henüz Türkiye ile Mısır arasındaki ticaret hacmine ciddi bir zarar vermemiş olsa da, Arap ülkelerine yapılan yıllık 23 milyar dolar civarındaki ihracatın %10'unun taşımalarının gerçekleştiği ve Suriye'deki iç savaş sebebiyle önemi daha da artan İskenderun-Dimyat UN Ro-Ro hattının Mart 2015'ten sonra devam etmeme ihtimali Türk dış ticareti açısından bir risk oluşturmaktadır.

KÖRFEZ ÜLKELERİ İLE İLİŞKİLER

Mısır darbesi Türkiye'nin Körfez ülkeleriyle olan ilişkilerini de ciddi anlamda geriletti. Arap dünyasında İhvan'ın başını çektiği ve Türkiye'nin açık destek verdiği demokratikleşme hareketleri başta Suudi Arabistan olmak üzere Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Kuveyt, ve Umman gibi kabile temelli ve petrol zenginliğine yaslanan krallık rejimleri tarafından kendi meşruiyet temellerini sarsan varoluşsal bir düşünman olarak görüldü. Nitekim Suudi Arabistan ve BAE İhvan-ı Müslimin'i terör örgütü listesine aldılar. Bu çerçevede demokratikleşme dalgasının en önemli merkezi konumundaki Mısır'da süreci tersine çevirecek bir karşı-devrimci dalgayı siyasal ve finansal olarak destekleyerek darbeye iktidara taşınmasına yardımcı oldular. BM Güvenlik Konseyi'nde Er-

doğan'ın El-Sisi'yi ve onun destekçilerini eleştirmesinin ardından BAE Dışişleri Bakanlığı yaptığı açıklamada konuşmayı "Mısır'ın meşruluğuna kabul edilemez biçimde saldıran sorumsuz ve çirkin" bir konuşma olarak niteledi.

Körfez ülkeleriyle Mısır ve daha genel anlamda demokratikleşme ve bölge vizyonu üzerinden yaşanan gerilimin tek istisnası olarak Katar Mısır'daki darbeye karşı Türkiye'yle benzer bir pozisyon aldı. Bu tavrının cezası olarak Körfez İşbirliği Konseyi'ne üye ülkeler büyükelçiliklerini Katar'dan çektiler. Bu diplomatik tecrid karşısında Katar Türkiye'yle siyasi ve ekonomik ilişkilerini daha da derinleştirdi. Katar Emiri yıl içerisinde çalışma ziyareti için üç kez Türkiye'ye geldi, bunun karşısında Erdoğan Cumhurbaşkanı sıfatıyla Ortadoğu'ya ilk resmi ziyaretini Eylül ayı içerisinde Katar'a yaptı. Bu ziyarette iki ülke arasında Yüksek Düzeyli Stratejik Konsey oluşturuldu ve 1,2 milyar metreküplük doğalgaz anlaşması imzalandı. Bu tecride uzun süre direnen Katar 2014'ün son haftalarında bu politikasını revizyondan geçirmiştir. Körfez ülkelerinin baskısı sonucu Katar Müslüman Kardeşler teşkilatı liderlerini ülkeden çıkarmak durumunda kaldı—ki bu liderlerden bazıları Türkiye'ye yerleştiler—ve sahibi olduğu Al-Jazeera televizyonu ilk defa El-Sisi'yi Mısır Cumhurbaşkanı olarak tanıttı.

SURİYE KRİZİ

2011 Mart'ında Suriye halkı Arap Baharı'yla yükselen demokratikleşme taleplerini sokağa taşıdığı anda rejim açılım yapmak yerine barışçıl göstericilere karşı silah kullanmayı tercih etti. Bu tercih ülkeyi dört yıldır devam eden ve gittikçe içinden çıkılmaz şekilde derinleşen bir iç savaşa sürükledi. Başlarda Esed'i reform yapmaya ikna etmek için yoğun bir diplomatik çaba sarf eden Türkiye çabalarının sonuç vermediğini görmesi üzerine Suriye rejimiyle köprüleri attı ve muhaliflere açık destek verdi. İran, Rusya ve Çin'in Suriye rejimini askerî ve diplomatik olarak arkalamasıyla Suriye iç savaşı bölgesel bir soğuk savaş içinde yaşanan bir vekalet savaşına evrildi. Ocak ayında İsviçre'de yapılan Cenevre -2 Suriye rejimini ile Suriye Ulusal Koalisyonu'nu ilk defa müzakere masasında bir araya getirdi, fakat müzakerelerde çatışmaların durdurulmasına yönelik bir ilerleme sağlanamadı. Ayrıca Suriye'nin

Haziran 2012’de keşif uçuşu yapan bir Türk uçağını düşürmesiyle değişen angajman kuralları neticesinde Türkiye sınır ihlali yapan bir Suriye uçağını Mart ayı içerisinde düşürdü.

Aslen Irak’ta doğan DAİŞ sürpriz sayılacak bir hız ve kolaylıkla Musul’u ele geçirdikten sonra Erbil’in 30 kilometre yakınına kadar geldi, ardından güneye Bağdat’a doğru ilerlerken yine sürpriz sayılabilecek bir hamleyle kuzeyde Türkiye sınırında bulunan, Halep’e bağlı ve nüfusunun çoğunluğu Kürt olan Kobani’yi (*Ayn el-Arab*) kuşattı. Bu ortamda Türkiye’ye DAİŞ’e karşı askerî bir müdahale yapması, değilse PKK’nın Suriye kolu PYD’ye silah yardımıyla bulunması için yoğun bir siyasal baskı uygulandı. Türkiye’nin DAİŞ’i desteklediği şeklindeki iddialar hem içeride hem dışarıda hükümeti sıkıştırmak için kullanıldı. Kürtlerin sahipsiz bırakıldığı ileri sürülerek 6-7 Ekim’de Diyarbakır’da çıkan ve sonra diğer bazı illere yayılan olaylarda 50 kişi hayatını kaybetti. Çözüm Süreci’nin geçtiği en zor test olan 6-7 Ekim olayları Türkiye’nin bulunduğu bölgede iç politika ile dış politikanın birbirlerine ne kadar bağımlı olduğunu göstermesi bakımından da önemlidir. Türkiye tüm bu baskılara ve iddialara rağmen Kobani’de doğrudan müdahil olmayıp DAİŞ’le savaşacak Peşmerge güçlerinin geçişine izin vermiştir. Kobani’yi neredeyse düşürmek üzere olan DAİŞ, ABD liderliğindeki koalisyonun hava saldırılarının ve Türkiye üzerinden gelen Peşmerge güçlerinin katkısıyla sene sonunda Kobani’nin büyük bölümünden çekilmek zorunda kaldı. Özel olarak Kobani’de, genel olarak Suriye’de askerî bir harekate girmeme konusunda son derece dikkatli ve ölçülü davranan Türkiye, DAİŞ’in Türkiye sınırına dayanması ve ülke güvenliğini tehdit etmesi sebebiyle Meclis’ten Irak ve Suriye’ye yönelik sınır dışına asker gönderme ve operasyon yapma yetkisi veren bir tezkere geçirerek gerektiğinde askerî güç kullanma ihtimalini canlı tutarak caydırıcılığını artırmıştır.

Bununla beraber Türkiye DAİŞ’ten kaçan 200.000’den fazla Kobanili sığınmacıyı kabul etmiş ve onlara insani yardım ve barınak sunmuştur. Suriye iç savaşı 1.700.000 Suriyeli’nin ülkelerini terkederek Türkiye’ye gelmesine sebep oldu. Buna DAİŞ’in ortaya çıkışıyla birlikte Irak’tan Türkiye’ye sığınanlar da eklendi. Resmî rakamlara göre Türkiye 235.000 Suriyeli ve Iraklı sığınmacıyı kamplarda barındırıyor ve bunun için 5 milyar dolardan fazla kaynak sarf etmiş bulunuyor.

IRAK'LA İLİŞKİLER

Maliki hükümetinin Sünnileri dışlayan ve muhaliflerini terörize eden yaklaşımları DAİŞ gibi bir terör örgütünün Irak'ta Sünni aşiretler ve eski Baas taraftarları arasında belirli bir zemin bulmasında önemli bir etken oldu. Türkiye Maliki'nin sekteryen taassubunun Irak'ın bütünlüğüne ve istikrarına zarar vereceğini her fırsatta dile getirmiş, bu sebeple Maliki özellikle 2011 yılından itibaren Türkiye'yi Irak'ın içişlerine karışmakla ve hasmane bir tutum sergilemekle itham etmişti. Musul, Tikrit ve Beyci'nin düşmesi ve DAİŞ'in Bağdat'a yaklaşmasıyla Maliki İran'ın da desteğini kaybederek istifa etmek zorunda kaldı. Yerine hükümet başkanı olan Haydar Abadi'ye Türkiye de destek verdi. Bunun karşılığında Maliki döneminde çok gergin devam eden ilişkileri normalleştirmek üzere Irak Dışişleri Bakanı Kasım ayı içerisinde Türkiye'yi ziyaret etti, müteakiben Başbakan Ahmet Davutoğlu da iki hafta sonra Irak'ı ziyaret ederek Bağdat ve Erbil'de temaslarda bulundu.

Türkiye-Irak ilişkilerinin en önemli meselelerinden biri Türkiye'nin Irak Kürt Bölgesel Yönetimiyle (IKBY) olan ilişkisidir. IKBY'nin merkezi yönetimle Irak bütçesinden alması gereken %17'lik payın ödenmesi ve Kuzey Irak petrolünün satışı gibi konularda yaşadığı anlaşmazlıklarda Türkiye arabuluculuk yapmıştır. Senenin son haftasında altı bakanla beraber Ankara'ya ziyarette bulunan Irak Başbakanı Abadi'yle 2009 yılında geliştirilen fakat Maliki'yle ilişkilerin bozulmasından sonra askıya alınan Türkiye-Irak Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi toplantısı yapıldı. Her ne kadar DAİŞ'in Erbil'e otuz kilometre kadar yaklaştığı bir ortamda Türkiye'nin IKBY'ye yeterince yardım etmediği iddiasıyla Erbil-Ankara ilişkilerinde bir güven zedelenmesi yaşandığı iddia ediliyor olsa da Türkiye, özellikle Abadi hükümetiyle birlikte, hem merkezi hükümetle bir normalleşme sürecine girmiş, hem de IKBY ile oldukça yakın siyasi ve ekonomik ilişkiler geliştirmiştir.

DAİŞ'in ortaya çıkışıyla Irak'ın hassas etnik ve mezhebi fay hatları yeniden tetiklendi, çatışmalarda, sivil can kayıplarında ve ülke içindeki mülteci sayısında büyük artışlar gözlemlendi. Bu hem istikrarsızlığı ve güvensizlik ortamını pekiştirdi, hem de Suriye-Irak sınırını işlevsel olarak nihayete erdirdi. Bu istikrarsızlık ortamında DAİŞ Musul'daki Türk konsoloslukunda çalışanları esir aldı, uzun ve gizli müzakereler

sonucunda rehineler sağ salim Türkiye'ye ulaştırıldı. Stratejik noktaları ve petrol havzalarını ele geçiren DAİŞ'in Irak'taki askerî ilerleyiő Ağustos ayı içinde ABD liderliğinde bir koalisyonun hava saldırılarıyla belirli ölçülerde yavaşlatıldı.

FİLİSTİN VE İSRAİL İLE İLİŞKİLER

Türkiye'nin uzun süredir destek verdiği Filistin'de El-Fetih ve Hamas'ın ortak bir çatı altında beraber hükümet etmeleri projesi Nisan ayı içerisinde her iki tarafın da açıklamalarıyla meyvesini verdi ve Filistin Ulusal Birlik hükümeti Haziran ayının başında ilan edildi. El-Fetih'e kısmi olarak alan açarak ve Hamas'ı terörist ilan edip devre dışı bırakarak Filistinliler arasında bir millî mutabakat oluşmasını engellemek isteyen İsrail bu hükümete karşı sert eleştirilerde bulundu. Nitekim Ulusal Birlik hükümetinin oluşturulmasından bir ay sonra İsrail Temmuz ayında Gazze'ye yönelik "Koruyucu Hat Operasyonu" adını verdiği saldırıyı başlattı. İsrail saldırıları devam ederken Türkiye bir ateşkes sağlanabilmesi için ABD ve Hamas ile yoğun müzakereler yürüttü. Dışışleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ABD'li mevkidaşı John Kerry ile Paris'te, Hamas lideri Halid Meşşal ile de Doha'da görüşerek Filistin yönetiminin razı olacağı bir ateşkes üzerinde çalıştı. Bu süreçte İsrail kendisi için daha uygun şartlar öngören Mısır'ın ateşkes planını tercihe yatkın davrandı ve Türkiye'yi (ve beraberinde Katar'ı) ateşkesi sabote etmekle suçladı.

Temmuz'daki İsrail saldırılarıyla gergin olan Türk-İsrail ilişkileri daha da bozuldu, ama aslında 2014'e girilirken İsrail ile Mavi Marmara baskınından bu yana yaşanan soğuk savaşın bitebileceği ifade ediliyordu. Türkiye'nin Mavi Marmara'yla ilgili öne sürdüğü üç ön şarttan (İsrail'in resmî olarak özür dilemesi, Mavi Marmara'da hayatını kaybedenlerin ailelerine tazminat ödemesi, ve Gazze ambargosunu kaldırması) ilki Mart'ta gerçekleşmiş, Netanyahu resmî olarak Türkiye'den özür dilemişti. İkinci şart da gerçekleşmeye yaklaşmış, hem Dışışleri Bakanı Davutoğlu hem de Başbakan Erdoğan İsrail'le tazminat konusunda bir mutabakata yakın olunduğunu ifade etmişlerdi. Fakat Gazze saldırısıyla bu müzakerelerin devam etme ihtimali siyaseten kayboldu. Ekim ayında İsrail askerlerinin Mescid-i Aksa'ya baskın yapıp mescidi müslü-

manlara kapattığını duyurması ise ilişkilerdeki gerginliği daha da artırdı. 1967'den bu yana ilk defa yaşanan bu olayı Türk hükümetinin en üst yetkilileri “barbarlık” olarak nitelendirdi. Filistin millî birlik hükümetinin konsolidasyonuna fırsat vermeden İsrail'in Gazze'ye saldırmasıyla Türk-İsrail ilişkilerinde senenin başlarında görülen siyasi normalleşme işaretleri de tamamen ortadan kalkmış oldu.

İRAN İLE İLİŞKİLER

2014 yılında Türk-İran ilişkilerinin seyrini büyük ölçüde Irak ve Suriye krizleri belirledi. Irak'ta Maliki hükümetine uzun süre güçlü bir maddi ve siyasal destek sağlayan İran'ın, DAİŞ'in Bağdat'a yaklaşması üzerine Abadi'nin Başbakanlığını desteklemesiyle Türkiye ile İran arasında görece bir uyumlulaşma yaşandı. Suriye'de ise İran “direniş ekseninin” parçası addettiği Esed rejiminin devamı için askerî ve siyasi destek sağlarken Türkiye Esed'in gitmesini geçiş hükümeti için bir ön şart olarak sunmaya devam etti.

Özellikle Suriye konusunda derin anlaşmazlıklar yaşanmasına rağmen İran'ın yeni Cumhurbaşkanı Ruhani'nin Haziran ayında Türkiye'yi ziyareti ve 1996'dan bu yana bu düzeyde yapılmış ilk ziyaret olması, bu esnada Başbakan Erdoğan ile Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'ni yönetmiş olması ve 15 milyar dolarlık mevcut ticaret hacminin iki katına çıkarılması gibi kararların alınması önemli gelişmelerdi.

Fakat bu olumlu sayılabilecek gelişmeler Suriye konusunda iki ülkenin farklı tutumları sebebiyle somut bir müsbet adıma dönüşemedi. Aksine Ekim ve Kasım ayları içerisinde İran ve Türkiye hattı karşılıklı açıklamalarla daha da gerildi. İran Dışişleri Bakan Yardımcısı'nın Türkiye'yi Yeni-Osmanlıcılıkla suçlaması, Türkiye'nin Suriye'ye girmesi durumunda başını derde sokacağını söyleyerek üstü kapalı tehdit etmesi ve Türkiye'nin Kobani'ye yardım ulaştırılmasına mani olduğunu iddia etmesine karşılık Cumhurbaşkanı Erdoğan çeşitli ortamlarda İran'ı mezhep taassubuyla hareket etmekle suçladı ve İran dini lideri Hamey'i doğrudan eleştirdi.

Bu siyasi gerilimlerin bir uzantısı olarak Ekim ayında İran'la tır krizi yaşandı. İran kendi ülkesindeki akaryakıtın ucuzluğunu sebep göstererek Türk kamyonlarından ek vergi almaya başlayınca Türkiye

de uzun süredir İran'ın Türk tırlarından almakta olduğu fakat Türkiye'nin talep etmediği 750 dolarlık geçiş ücretini İran tırlarından almaya başladı. Bunun üzerine İran'ın geçiş ücretini 1500 dolara çıkarması ve Türkiye'nin buna misliyle mukabele etmesi sonucu süreç bir tır krizine evrildi. Bu sorun aslında iki ülkenin kendi aralarındaki siyasi ihtilafları ekonomik ilişkilere yansıtmama şeklindeki eğilimlerinin hilafıydı. Nitekim Türkiye Suriye ve Irak'ta İran'la çeliően politikalar yürütmesine rağmen doğalgaz ihtiyacının beőte birini İran'dan ve oldukça yüksek bir fiyata temin ediyor. Hem fiyatın yüksekliği hem de İran'ın gazın teslimindeki eksiklerinden dolayı Türkiye, İran ile 1996 yılında Erbakan-Çiller koalisyonu zamanında yapmış olduğu gaz anlaşmasını uluslararası tahkime taşıdı.

DEĞERLENDİRMELER VE ÖNERİLER

Türkiye'nin düzen kurucu bir rolle Ortadoğu'daki iç siyasal yapılara dönüşüm çağrısı yapması ve bölgesel düzeni bu dönüşümle mutabık olarak revize etme iradesi, mevcut statükonun müdafii olan bölgesel ve küresel güçler tarafından tehdit olarak değerlendirilerek çevrelemeye maruz bırakıldı. Mevcut durumda Türkiye'nin Ortadoğu'daki bölgesel aktivizmini en fazla sınırlayan iki faktör darbeyle beraber stratejik ittifaklarını da Türkiye aleyhine deđiőtiren Mısır'la ilişkiler ve gittikçe çetrefilleően ve çözümü zorlaőan Suriye iç savaőının serencamıdır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Ortadoğu tarihinin tahlili bölgesel bir düzen kurma ve/veya rejim ihraç etme iddiasında olan siyasetlerin bölgede etkin uluslararası güçler tarafından etkisizleştirildiğini gösterecektir. 60'larda Nasır'ın pan-Arab seküler milliyetçi sosyalizmi, 80'lerde İran'ın "sudur-ı inkılab" projesi, 90'larda Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i ilhak ederek bölgesel güç dengesini deđiőtirme girişimi akamete uğratıldı. 2010'larda Türkiye'nin Arap Baharı'nın açtığı fırsat penceresini değerlendirerek Ortadoğu'da halkların siyasal karar alma süreçlerine demokratik katılımını destekleme yönündeki siyaseti de bölgede nüfuz sahibi uluslararası güçlerin çürümüş otokratik rejimlerle iş tutmak yönündeki siyasetleriyle en azından şimdilik zayıflatıldı. Bu durumda Türkiye savunageldiği idealleri desteklemekten vazgeçmeden özellikle

Mısır ile ilişkilerinde bir hasar kontrol siyaseti takip etmelidir. Türk hükümeti Mısır'da darbecileri tanımayacağını en üst düzeyden ve defaatle deklare etti. Aynı şekilde El-Sisi yönetimi de darbeden bu yana Türkiye aleyhtarı bir propaganda yürütüyor. Bu mücadelenin en büyük kazananının İsrail (ve otokratik krallık rejimlerinin) olduğu, El-Sisi rejiminin kendisine sağlanan uluslararası siyasi ve finansal destek sayesinde ve dayandığı asker-polis gücü dolayısıyla çok kısa ömürlü olmayacağı değerlendirildiğinde Türkiye'nin Mısır halkıyla olan ekonomik, kültürel ve hissi bağların kopmamasının ve darbe yönetimiyle ilişkilerin mevcuttan daha geriye gitmemesinin sağlanması elzemdir. Mısır'da Türkiye kısa vadede mevcut kriz ortamının tırmanmasına mani olmalı, bununla beraber Mısır'da demokratik bir siyaseti mümkün kılacak orta ve uzun vadeli stratejiler bir süreç yönetim mantığı içinde geliştirilmelidir. Bu bağlamda Mısır yönetiminin Arap milliyetçiliği retoriğine sarıldığı gözönüne alınarak Mısır ve Arap kamuoylarının milliyetçi çizgide manipüle edilmelerine karşı Türkiye etkin bir kamu diplomasisi ile Mısır halkı nezdindeki sempatisini ve nüfuzunu korumanın ve geliştirmenin yollarını aramalıdır. Bu bağlamda İhvan-ı Müslimin'in demokratik taleplerini desteklerken kullanılacak dil iyi tartılmalı, bunun Arap kamuoylarına nasıl tahvil edileceği hesap edilmelidir. Bununla beraber İskenderun-Midyat Ro-Ro seferlerinin devamı için gerekli diplomatik ve mali destek sağlanmalıdır. Farklı kanallarla Müslüman Kardeşler ile mevcut Mısır yönetiminin (zaten örtülü şekilde sürdüğü söylenen) müzakereleri desteklenmelidir. Burada Türkiye bayraklaştırdığı değerlerden taviz vermeden ve mevcut Mısır yönetimini meşrulaştırmadan esnek diplomatik enstrümanlar ve hamleler geliştirmek gibi bir meydan okumayla karşı karşıyadır. Bu noktada Arap Baharı'nın karşı-devrimci dalgalarla devrilmemiş tek limanı Tunus'la ilişkiler Mısır kamuoyu da gözetilerek yürütülmelidir. Aralık ayında Tunus'ta yapılan ve seküler tandanslı Nida Tunus'un önde bitirdiği seçimleri Türkiye'nin takdir etmesi ve süreci desteklediğini ifade etmesinin Mısır'da da yankılarının olduğu dikkate alınmalıdır.

Suriye krizinde Esad'ın iktidarı bırakmasını iç savaşı sonlandıracak bir geçiş hükümeti için bir ön şart olarak ortaya koyan Türkiye, bu öngördüğü şartın gerçekleşmeme ihtimalini de değerlendirip ona göre politika hamleleri geliştirmelidir. DAİŞ gibi dünyanın en zengin ve en

vahő terör örgütünün ortaya çıkışından sonra kendi halkının yüz binlercesini öldürmüş Esed'in Baas diktatörlüğünün uluslararası alandaki hareket kabiliyeti ve algılanan meşruiyeti artmıştır. Dolayısıyla 2015'e girilirken artık Esed uluslararası mahfillerde aynı düşmanla savaşan bir dolaylı müttefik gibi algılanmaya başlamıştır. ABD'nin Suriye'de DAİŞ'e karşı düzenlediği hava saldırılarında önceden Suriye rejimini bilgilendirmesi gibi gelişmeler Esed'in kendi konumunu iç savaşın ilk zamanlarına göre daha fazla tahkim ettiğini göstermektedir.

Türkiye özellikle Kobani'nin kuşatma altında olduğu süreçte DAİŞ'e karşı askerî bir operasyon yapması yahut bu operasyonu yapacak koalisyona aktif olarak dahil olması yönünde yapılan baskılara direnerek doğru bir tavır sergilemiştir. Türkiye Suriye meselesinin bir bütün olarak ele alınıp DAİŞ'le mücadelenin de bu bütünlük içerisinde değerlendirilmesi gerektiği şeklindeki siyasetini devam ettirmelidir. DAİŞ'le mücadelede eğit-donat desteği sağlamak fakat sahaya asker göndermek yönündeki siyasetini takibe devam etmeli, fakat buna ek olarak Türkiye'nin özellikle bölge ülkelerinin halkları nezdinde DAİŞ'e destek verdiği şeklinde yürütülen ve Türkiye içerisinde bazı çevrelerin de yurt içinde ve dışında dillendirdiği bu iddiaların asılsızlığını aktif bir kamu diplomasisi ve siyasi iletişim ile ifade etmelidir.

Mezhep kökenli şiddetin DAİŞ'in vahşî eylemleriyle beraber daha da derinlere ektiği nefret tohumları Ortadoğu'da uzun süre istikrarlı ve barışçı bir birlikteliğin gerçekleşmesinin zor olacağını haber veriyor. Şu an bölgede mevcut olan etnik ve mezhep temelli şiddet ve istikrarsızlık sarmalının kısa vadede hemen çözümü bulunmadığı gibi henüz bu sarmala girmemiş Lübnan ve Ürdün gibi diğer ülkeleri de bu fasit daireye dahil etme riski mevcuttur. Şişeden çıkmış bulunan cini şişeye sokmak en azından yakın vadede mümkün gözükmemekte, dolayısıyla bu durumun Türkiye'nin ve bölgenin istikrar, güvenlik, ve refahına oluşturduğu tehditlerin iyi değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bu bağlamda Türkiye'nin Irak Kürt Bölgesel Yönetimi ile gerçekleştirdiği yakınlaşma hem taraflar hem de bölge için stratejik bir önem arz etmektedir. Kobani olaylarıyla zayıflama eğilimine giren ilişkilerin tadil edilmesi hem iç siyasette Çözüm Sürecini tahkim edecek hem de Türkiye'nin enerji ihtiyaçlarının karşılanmasına ve dış yatırımlarının artmasına yardımcı olacaktır. Ukrayna kriziyle tekrar geri dönme sinyalleri

veren Soğuk Savaş'ın Ortadoğu'yu da eski Soğuk Savaş hatları çizgisinde etnik, kabilevi ve mezhebi taassub üzerinden yeniden şekillendirdiği bir zamanda Türkiye ile İKBY arasındaki yakınlaşma hem stratejik hem de normatif olarak büyük bir önem taşımaktadır.

TÜRKİYE - AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ İLİŞKİLERİ

Türk-Amerikan ilişkileri uzun süredir belirli bir sistem ve yapıdan yoksun olarak ‘ad hoc’ işbirlikleri ile devam eden bir ortaklık olarak varlığını sürdürmekte. Soğuk Savaş’ın sona ermesinden itibaren çeşitli şekillerde farklı işbirliği modelleri önerilmesine rağmen ilişkiler bu iddialı isim ve etiketlerin gerektirdiği sistematik şekle tam olarak dönüşemedi. 1990’lı yıllarda adına daha çok ‘enduring partnership’ denilen iki ülke arasındaki ortaklık, 2000’li yıllardan itibaren ‘strategic partnership’ olarak anılmaya başladı. 11 Eylül’ün dönüştürdüğü uluslararası sistemde adına daha çok ‘teröre karşı mücadele ortaklık’ denilen bu ilişkiler özellikle 2003 krizinden sonraki dönemde ABD’nin ‘freedom agenda’ bünyesinde sürdürdüğü demokratikleşme ve rejim değişiklikleri politikası bünyesinde ‘partnership for democracy’ye dönüştü. Bütün bu inişli çıkışlı 2000’li yılların sonlarında Barack Obama’nın başkan olmasıyla birlikte ikili ilişkilerin kilit kavramlarından biri ‘model partnership’ olarak kabul gördü. Ancak ‘model ortaklık’ kavramı tıpkı bundan önce önerilen diğer terimler gibi ilişkilerin doğası, geleceği, hedefi ve kapasitesini ilgilendirmek yerine ortaya tam olarak içeriği ve hedefleri belirlenmemiş bir konsept sunuyordu. Bu süreçte herkes bu kavramın ne anlama geldiği ve ikili ilişkilerin geleceği için ne demek olduğunu anlamaya çalıştı. Hızla dönüşen uluslararası sistem, ABD’de

Amerika'nın dünyadaki rolü hakkında yaşanan tartışmalar, Amerikan ekonomisinde geciken toparlanma süreci ve Ortadoğu'daki siyasi istikrarsızlık Başkan Obama'nın bu kavrama atfettiği anlamda da kısa sürede ciddi bir değişiklik yarattı. Model Ortaklık bir noktadan sonra ABD için sadece bölgesel güçlerin bulundukları coğrafyada ekonomik ve siyasi maliyetleri paylaşılması olarak algılanmaya başlandı. Bu durum da iki ülke arasında hedeflenen ilişkilerin yapısal olarak reforme edilmesi ve çok yönlü bir ortaklık dönemine başlaması hedefinden uzaklaştı. Özellikle ABD dış politikasının öncelikli gündeminin Asya Pasifik bölgesine yoğunlaşacağı tartışmalarının başlaması ve bu doktrinin ABD dış politikasına hakim olmasıyla ABD'nin genel olarak Ortadoğu'daki dış politika aktivitesi özel olarak da Türkiye ile ilişkilerinde bu yenilik arayışının ivmesini belli oranda düşürmüştür.

Bu süreçte iki önemli unsur ABD-Türkiye ilişkilerini oldukça ciddi bir şekilde etkiledi. İlk olarak Obama'nın başlattığı daha önceki yönetimlerden daha az müdahaleci dış politika ve ABD'nin gerilemesi konusunda yaşanan tartışmalar Türkiye'nin uzun yıllar sürdürdüğü Ortadoğu'dan uzak duran bakış açısı yerine bölgedeki gelişmelere daha müdahaleci olduğu ve Ortadoğu'da Türkiye'nin bölgesel bir güç olarak yükselmesi konulu tartışmalar ile zamanlama olarak örtüşmüştü. Dolayısıyla iki ülkede de özellikle Ortadoğu'ya bakış konusunda yerleşik görüşleri revize etmek isteyen yaklaşımlar ortaya çıkmıştı. On yıllarca devam eden hiyerarşik ve dikey ilişkiler ağı ve alışılmış stratejik önceliklerin yerini ad hoc ilişkilere bıraktığı 1990'lar sonrasında şimdi de hem uluslararası sistem hem de iki ülkenin görecelikli güçlerinde yaşanan değişim ortaya daha zorlu bir dönemi çıkarmıştı. Bu dönemde ilişkilerdeki ikinci önemli etken ise iki ülkenin liderleri arasındaki ilişkiydi. Yukarıda bahsi geçen sistemsizlik sorunu kişisel ilişkilere dayanmaya başlamıştı.

Bu durum Arap Baharı'nın başlamasıyla birlikte yeni bir zorlu döneme girdi. İlk zamanlarda Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki gelişmeler konusunda eşgüdüm sağlayan iki müttefik ülke bir süre sonra farklı Ortadoğu ülkelerinde yaşanan gelişmeler konusunda farklı bakış açıları geliştirmeye başladı. Türkiye ile ABD arasında yakın zamanlarda bölgesel gelişmeler karşısında en derin görüş ayrılığı bu farklı Ortadoğu vizyonlarının ortaya çıkmaya başlamasıyla yaşanmaya başladı. 2014 yılı

bu fikir ayrılıklarının ilişkileri etkilediği ancak bir yandan da diplomatik ve siyasi açıdan bu farklılıkların üstesinden gelinmeye çalışıldığı bir sene oldu. İlişkiler uzun bir dönemden bu yana yaşadığı en sorunlu dönemlerden geçerken bir yandan da aşağıda da değinileceği gibi eşine nadir rastlanan bir diplomatik trafiğin şahit oldu. Bu sorunların ortadan kalkmasından sonra muhtemelen ikili ilişkilere verilmeye çalışılacak yeni isimlerde iki ülkenin ilişkilerinde yaşadığı bu zorlu dönemin tecrübeleri büyük bir rol oynayacaktır. Aşağı da bu zorlu sene içinde ikili ilişkilerde yaşanan gelişmeler kronolojik bir şekilde sunulmuştur.

Türk-Amerikan ilişkilerini 2014 yılında genel olarak son birkaç yıldan bu yana süregelen ve ikili ilişkilerde önemli bir darboğaz haline gelen Suriye meselesi derin bir şekilde etkiledi. Suriye'deki soruna çözüm konusunda iki ülke arasında süregelen görüş ayrılıkları ilişkilerde önemli iniş çıkışların meydana gelmesine sebebiyet verdi. Yaz aylarından itibaren IŞİD'in bölgede artan etkinliği ve özellikle Haziran ayı başında örgütün Musul'u ele geçirmesinden itibaren ikili ilişkilerde bu örgütle mücadele de önemli bir konu başlığı haline geldi. Bu gelişme aynı zamanda Irak'ın Amerika-Türkiye ilişkilerindeki önceliğini daha da artırdı. İlişkiler IŞİD'in Kobani'ye yönelik saldırılar başlatması sonrasında yeniden gergin bir döneme girdi. Özellikle ABD yönetiminden isimlerin Amerikan medyasına yansıyan Türkiye'yi eleştiren ifadeleri ve daha sonrasında Kobani'ye müdahale konusunda yaşanan görüş ayrılıkları iki ülkenin ilişkilerinde ciddi bir gerilime yol açtı. ABD'nin öncülüğündeki uluslararası koalisyonu Türkiye'nin desteği konusundaki görüşmelerin uzaması ve ABD'nin Kobani'de Türkiye'nin itirazlarına rağmen PYD'ye hava yoluyla silah ve mühimmat yardımıyla bulunması Türkiye-ABD arasında ciddi bir güven bunalımını da beraberinde getirdi. Her ne kadar bu gerilimler sırasında diplomatik anlamda en üst düzey görüşmeler yapılmaya devam edilse de kamuoyunda ve bölgesel sorunlara yaklaşım bakımından ilişkiler bazı ciddi hasarlar aldı. Kasım ayında ABD Başkan Yardımcısı Joe Biden'ın Türkiye ziyareti ve her ne kadar somut bir anlaşmaya sahne olmasa da iki ülke liderlerinin verdikleri olumlu mesajlar ilişkilerdeki genel havanın iyileşmesi içinde oldukça yararlı oldu.

2013 yılında Türkiye ile Amerika ilişkileri arka arkaya meydana gelen gerilimler ile karşılaşmıştı. 2013 Mayıs ayında Beyaz Saray'da yapılan görüşme sonrasında Suriye konusunda pro-aktif bir ortak poli-

tikanın temelleri atılamazken birçok bölge ülkesinin ve Suriye muhalefetinin uyanlarına rağmen kimyasal silah konusunda daha fazla caydırıcı bazı önlemler almamıştı. 2013 yılı Ağustos ayında Suriye’de rejimin Şam’ın belirli bölgelerine başlattığı kimyasal saldırı sonrasında ABD’nin böyle bir saldırıyı kırmızı çizgi olarak adlandırmasına rağmen askeri müdahaleden mütteliklerini haberdar etmeksizin vazgeçmiş olması Türkiye ile ABD arasında Suriye konusunda yaşanan fikir ayrılığının boyutunun daha da büyümesine sebebiyet vermişti. 2013 yılının ikinci yarısında ikili ilişkilerde meydana gelen bir başka zorlu dönem de Gezi Parkı olayları sırasında ve sonrasında ABD yönetimindeki sözcülerin olaylarla ilgili yaptığı açıklamalar ile yaşandı.

2014 yılının başlaması ile birlikte Türkiye-ABD arasında Suriye meselesi yeniden gündemin öncelikli unsuru olarak öne çıktı. 2014 yılının ilk günlerinden itibaren iki ülke arasındaki diplomatik trafiğin belkemiğini Suriye meselesi oluşturmaya başladı. Ocak ayının henüz başında dönemin dışişleri bakanı Ahmet Davutoğlu ile ABD dışişleri bakanı John Kerry yaptıkları görüşmelerde Suriye meselesini masaya yatırmaya başladılar. Gündemin en önemli konusu düzenlenmesi planlanan yeni bir uluslararası konferanstı. Aynı ayın ortasında bu sefer Suriye’nin Dostları toplantısında bir kez daha bir araya gelerek bölgeyi ve iki ülkeyi yakından ilgilendiren konularda görüş alışverişinde bulundular. Tekrar Cenevre II’nin ana gündem maddesi olduğu toplantı sonrasında Kerry ile Davutoğlu düzenledikleri basın toplantısında ikili ilişkilerdeki stratejik boyuta dikkat çekerek başta bölgesel meseleler olmak üzere her alanda Türkiye-ABD arasında oldukça olumlu bir ilişki bulunduğu mesajı verdiler. Ancak Suriye’nin Dostları toplantısı yine Suriye’deki durum açısından olumlu bir sonucu beraberinde getirmedi. İki dışişleri bakanı arasındaki bu görüşme trafiği 2014 yılının sonraki aylarında da sürekli olarak devam etti. Özellikle Cenevre toplantısına hazırlık aşamasında bu görüşmeler oldukça sıklaştıkça Cenevre zirvesi sırasında da iki dışişleri bakanı Suriye konusunda eşgüdümü sağlayabilmek için oldukça çaba sarfettiler.

Özellikle Şubat ayından itibaren daha önceki yıllarda ikili ilişkilerdeki öncelikli meselelerden biri olarak görülen ancak özellikle Annan Planı’nın Kıbrıs Rum Kesimi tarafından reddedilmesi sonrasında daha ikincil hususlardan biri haline dönüşen Kıbrıs meselesi Türk-Amerikan ilişkilerinde sıkça üzerinde durulan bir husus olmaya başladı.

Şubat ayında adaylı Amerikan Dışişleri Bakan Yardımcısı Victoria Nuland ziyaret ederek Türk ve Rum taraflarıyla görüşmelerde bulundu. Görüşmeler ile ilgili kamuoyuna sadece taraflar arasındaki müzakerelerin yeniden başlaması ve sorunun çözümü konusunda fikir alışverişi yapıldığı bildirildi. Nuland bu görüşmeler sonrasında ABD'nin olası bir müzakere sürecine tam destek vereceğini ve adada tam olarak çözümü sağlamak konusunda taraflarla iletişimin en üst seviyede devam ettirileceğini ifade etti. Nuland bu görüşmeler sırasında aynı zamanda Türk ve Rum tarafı liderlerine Başkan Obama'nın da süreci desteklediği yolunda bir mektubu ilettiler. Daha sonraki günlerde benzer açıklamalar Beyaz Saray tarafından da yapıldı. Şubat ayı ortalarında bu sefer Beyaz Saray sözcüsü Jay Carney yaptığı bir açıklamada ABD yönetiminin adada görüşmelerin yeniden başlamasını memnuniyetle karşıladığını ve gösterdikleri kararlılık ve cesareten ötürü iki tarafın liderlerini de tebrik ettiğini ifade etti. Carney ayrıca bu görüşmelerin mümkün olması için çaba gösteren ve tarafları bu süreçte teşvik eden Başbakan Erdoğan ile Yunanistan Başbakanı Antonis Samaras'a da çaba ve desteklerinden dolayı ABD yönetiminin müteşekkirdiğini ifade etti. Beyaz Saray ayrıca tekrar bu süreçte ABD'nin adada taraflar arasında anlaşmanın sağlanabilmesi için elinden geleceği yapacağını açıkladı. Bunu takip eden günlerde Başbakan Erdoğan ile Başkan Obama arasında gerçekleşen telefon görüşmesinde de öncelikli maddeler arasında da Kıbrıs'daki gelişmeler yer aldı. Özellikle bölgede keşfedilen doğal gazın güvenli yollarla dünya marketine sunulması ve Doğu Akdeniz'in güvenliği için kilit öneme sahip Kıbrıs adasıyla ilgili bu görüşme trafiği daha sonraki aylarda sıklıkla devam etti.

Şubat ayında iki ülke lideri arasında meydana gelen telefon görüşmesi sonrası iki ülkenin görüşmenin içeriği ile yaptığı açıklamalar iki ülke ilişkilerinin gündemini de ortaya koyması bakımından oldukça önemliydi. Suriye yine en önemli unsur olarak ortaya çıkarken, Irak'taki gelişmeler ve Kuzey Irak ile Bağdat arasında petrol satışı konusunda yaşanan gerilim ve iki ülkenin bu sorunun çözümüne nasıl katkıda bulunabileceği meselesi de öncelikli konu başlıkları arasında yer aldı. Bu konuşmayı takiben bu sefer de Amerikan Dışişleri Bakanı Müsteşarı William Burns Ankara'ya sürpriz bir ziyarette bulundu. Müsteşar ziyareti sırasında Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Feridun Sinirlioğlu ile Suriye ve

Irak başta olmak üzere bölgesel gelişmeler konusunda fikir alışverişinde bulundukları açıklandı. Bu ziyaretin başkan Obama ile başbakan Erdoğan arasındaki altı ay sonra yapılan ilk telefon görüşmesi sonrasında gerçekleşmesi müsteşarlar arasındaki görüşmenin başkanlar arasındaki telefon görüşmenin ve bu görüşmede adı geçen başlıkların takibi ile ilgili olduğu düşüncesini güçlendirdi. Şubat ayı içerisinde iki ülke arasında gerçekleşen bu görüşme trafiği özellikle bölgesel meseleler konusunda yaşanabilecek gelişmelerin sinyali olarak algılandı.

2014 yılının ilk aylarında iyice tırmanan Ukrayna krizi Türk-Amerikan ilişkileri açısından yeni bir gündem maddesi olarak ortaya çıktı. Mart ayından itibaren yapılan görüşmeler ve üst düzey temaslarda Rusya konusunda izlenecek politikalar da yakından tartışılmaya başlandı. Özellikle Dışişleri Bakanı Davutoğlu ile Kerry arasında yapılan görüşmeler sırasında iki ülke de Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün bu şekilde ihlal edilmesinin kabul edilemez olduğu konusunda görüşbirliğindeydi. Türkiye bunun yanında özellikle Kırım'daki Tatar Türkleri'nin geleceği meselesine önem verilmesi gerektiğinin vurgularken aynı zamanda Rusya'nın kaygılarının da uygun bir şekilde cevaplandırılması gerektiğinin altını çizdi. Türk hükümeti bu kriz sırasında Amerikan donanmasına ait gemilerin boğazlardan geçmesine de izin verdi. Bu durum özellikle Nisan ayında Rusya'nın tepkisine de sebebiyet verdi. Bunu takip eden günlerde Davutoğlu ile Kerry Ukrayna gündeminde farklı zamanlarda telekonferanslarda çeşitli görüşmeler de bulundular. Bu toplantılar sonrasında Davutoğlu Türkiye'nin AB ve NATO'nun Ukrayna politikalarına destek verdiğini ancak Rusya ile problemin barışçıl yollardan çözülmesi için diplomasiye açık kapı bırakılacağını ve bunun Türkiye'nin coğrafi konumu itibarıyla önemli bir gereklilik olduğunun altını çizdi. Aynı ay içerisinde Nükleer Güvenlik Zirvesi'nde Başkan Obama ile Cumhurbaşkanı Abdullah Gül bir araya geldi.

Nisan ayı ikili ilişkiler açısından her sene olduğu gibi Ermeni meselenin gündeme geldiği bir ay oldu. Kongre'nin tekrar yeni bir yasa tasarısı üzerinde çalışmaya başlaması ve Kongre Dış İlişkiler Komitesi'nin tasarıyı kabul etmesi ve tasarının oylanmak üzere genel kurula gönderilmiş olması ilişkilerde artık neredeyse gelenekselleşen bir Ermeni mesaisinin başlamasına sebep oldu. Kongre dış ilişkiler komitesindeki bazı isimler böyle bir tasarının hem Türk-Amerikan ilişkileri hem de

Türkiye-Ermenistan ilişkilerine zarar vereceğı için tasarıya karşı çıktı. Tasarının gündeme gelmesi üzerine Türk tarafı ve özellikle Dışışleri Bakanı Davutoğlu ABD Dışışleri nezdinde görüşmelerde bulunarak bu tip bir tasarımın ikili ilişkilerde yaratacağı problemlere dikkat çekerken aynı zamanda mevcut tasarımın Senato Dış İlişkiler Komitesi'nin yetki ve sorumluluklarını aştığını ifade etti. Davutoğlu aynı zamanda tasarını ciddiyetsiz ve kötü şekilde hazırlanmış olduğunun altını çizdi. Bu sırada IMF görüşmeleri için Washington'da bulunan Başbakan Yardımcısı Ali Babacan da henüz tarihsel açıdan ispat edilmemiş bir meselenin iç politika malzemesi olarak kullanılması ve ikili ilişkileri etkileyecek bir seviyeye getirilmesini eleştirdi. Her ne kadar bu tasarı Genel Kurul'a getirilmemiş olsa da en azından kamuoyu nezdinde ikili ilişkilerde gerginliğe sebep olacak bir süreci beraberinde getirdi. Bu noktada belki de en önemli gelişme bu sırada Ankara'da temaslarda bulunan Temsilciler Meclisi Sözcüsü John Boehner'ın yaptığı görüşmeler sonrasında ortaya çıktı. Ankara'da Meclis Başkanı Cemil Çiçek ile yaptığı görüşme sonrasında yaptığı açıklamalarda Boehner, Amerikan Kongresi'nin tarih yazmak niyetinde olmadığını ve iki ülke parlamentolarının geçmişe değil şu andaki ikili ilişkilerin düzeyine ve gelecekte bu ilişkilerin ne şekilde geliştirebileceklerine odaklanması gerektiğini ifade etti. Boehner hem Meclis Başkanı hem de Başbakan Erdoğan ile yaptığı görüşmeler sonrasında Türkiye'nin Suriye, Irak ve Afganistan'da Amerika'ya destek olmasından dolayı teşekkür ederken aynı zamanda Kongre'deki tasarımın sonucunun ikili ilişkileri etkilemeyeceğine de vurgu yaptı.

İkili ilişkilerdeki Ermeni meselesi Nisan ayının sonuna doğru Türkiye'nin yayınladığı bir mesajla farklı bir boyut kazanmış oldu. Başbakan Erdoğan Kongre'de Türkiye karşıtı grupların soykırım yasa tasarısının kabulü ile ilgili Obama yönetimine baskısının sürdüğü bir sırada Ermenistan Başbakanı'na gönderdiği bir mektupla 1915 yılında yaşananlardan dolayı Ermenistan vatandaşları ve dünyanın farklı coğrafyalarında yaşayan Ermenilere taziyelerini sunarken iki toplumun bu dönemde yaşadığı ortak acıya vurgu yaptı. Erdoğan aynı zamanda bu tarihte yaşananlarla ilgili tarihsel gerçeklerin ortaya çıkarılması için Türkiye'nin arşivlerini açtığını ve bu konuda gerekli tarihi araştırmaları yapmak için iki ülke tarihçilerinin ortak bir komisyon kurmasını önerdi. Bu taziye mesajından sonra hem ABD dışışleri bakanlığı hem de dı-

şışleri bakanı John Kerry kendi tweeter hesabından Türkiye'nin yaptığı tarihi açıklamadan dolayı tebrik eden mesajlar yolladılar ve konunun çözümü için iki ülkenin de kendi aralarında uzlaşmaya yönelik adımlar atması gerektiğinin altını çizdiler.

Mayıs ayı içerisinde bir süre önce başlayan Kıbrıs'a yönelik Amerika'nın başlattığı diplomasi atağı adayı Amerikan Başkan Yardımcısı Joe Biden'ın ziyaret etmesiyle devam etti. Biden'ın ziyareti ada tarihinde şimdiye kadar Amerika tarafından adaya yapılan en üst düzeydeki ziyaret oldu. Ziyareti sırasında Biden adaya taraflara çözüm için baskı yapmaya gelmediğini amacının bir çözüm bulmak konusunda elinde geldiğinde yardımcı olmak olduğunu ifade etti. Ziyareti sırasında Biden hem Türk hem de Rum tarafındaki siyasi ve dini liderlerle de görüşmelerde bulundu. Biden aynı zamanda adada bir çözüme ulaşabilmek için Amerika'nın elinden geleni yapmaya hazır olduğunu ifade ederek ancak çözüm için irade sergilemesi gereken aktörlerin adadaki taraflar olduğunun altını çizdi. Bu gelişme hem ada tarihinde hem de sorunun çözüme kavuşması için oldukça ciddi bir adım olarak kabul edilirken Türk-Amerikan ilişkilerinde de Kıbrıs meselesinin önemini biraz daha artırdı.

Yaz aylarına girdiğimiz sırada Amerika-Türkiye ilişkilerinde Suriye daha sık gündeme gelmeye başladı. Mayıs ayında Suriye'nin Dostları toplantısında biraraya gelen ABD ve Türkiye dışişleri bakanları yaptığı açıklamalarda Suriye muhalefetine yapılması gereken yardımın oranının artırılması çağrısında bulundular. Bakanlar aynı zamanda Suriye'de yapılan başkanlık seçimlerini bir parodi olarak adlandırdılar. Bunu takip eden haftalarda Haziran ayı başında bu sefer Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç Kerry ile yaptığı görüşmede Suriye'deki duruma dikkat çekerek bölge ülkelerinin ABD ile birlikte bu soruna karşı bir çözüm bulma çabalarına devam etmesi gerektiğini ifade etti. Yine Haziran ayında Türkiye'den üst düzey bir dış politika ve güvenlik politikaları heyeti Washington'u ziyaret ederek Suriye'de yaşanan gelişmeler ve bölgede giderek etkilerini artıran IŞİD ve yabancı savaşçılar konusunda görüşmelerde bulundular. Başkanlığını Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Feridun Sinirlioglu'nun yaptığı heyet aynı zamanda ABD'deki meslektaşlarıyla Kıbrıs ve Ukrayna konusunda da görüş teatisinde bulundu.

Haziran ayından itibaren ABD-Türkiye ilişkilerinde Suriye'de et-

kinliğini giderek artıran ve Irak'ta yeniden güç kazanan Irak ve Şam İslam Devleti gündemin önemli maddelerinden biri haline geldi. İki ülke 2013 yılında oluşturdukları terörle mücadele konusunda işbirliği forumu yoluyla Suriye'de ortaya çıkabilecek radikal örgütlere ve farklı terörist oluşumlara karşı ortak mücadele kararı almıştı. En son yapılan üst düzey görüşmelerde de terörle mücadele öncelikli maddeler arasında yer alıyordu. Ancak IŞİD'in aniden yükselmesi ve Irak'ın ikinci büyük şehri olan Musul'u ele geçirmesi bölgedeki tüm aktörler gibi Amerika ve Türkiye için de büyük bir sürpriz oldu. IŞİD Musul'u ele geçirmesinden hemen sonra şehirdeki Türk Konsolosluğu'na saldırarak binada bulunan aralarında Türkiye'nin Mısır Başkonsolosu'nun da bulunduğu 49 kişiyi rehin aldı. Bu olayın ardından ABD yönetiminden farklı isimler yaptıkları açıklamalarda olayı kınarken başta Başkan Yardımcısı Joe Biden olmak üzere tüm üst düzey yetkililer rehinelere kurtarılması için Türkiye'ye her türlü desteği vermeye hazır oldukları yolunda mesajlar verdiler. Yine Haziran ayında Türkiye'de bulunan ABD'nin Birleşmiş Milletler'deki Daimi Temsilcisi Samantha Power'da hem Başbakan Erdoğan hem de Cumhurbaşkanı Gül ile görüşmelerinden sonra yaptığı açıklamalarda saldırıyı kınayarak ABD'nin her türlü yardımı yapmaya hazır olduğunun altını çizdi. Bu sırada ABD Başkan Yardımcısı Biden ile Başbakan Erdoğan sürekli olarak yaptıkları telefon görüşmelerinde Irak'taki gelişmeler ve IŞİD'in bölgede yükseliői ile birlikte IŞİD'in elinde bulunan rehinelere ne şekilde kurtarılması gerektiği konusunda fikir alışverişinde bulundular.

Bölgede yükselen bu sorun konusunda ABD yönetimi ile Türkiye arasında bu dönemde sıkı bir görüşme trafiği yaşandı. Bu trafik neticesinde iki ülke oluşan ortak tehdide karşı ortak bir strateji geliştirme konusunda çalışmalarda bulundular. NATO zirvesi sırasında yeniden görüşen iki ülke dışışleri bakanları Suriye ve Irak'ta derinleşerek devam eden istikrarsızlık ve IŞİD tehlikelerine karşı iki ülkenin işbirliği yolları aradığı mesajını verdi. Bu sırada ABD öncülüğünde uluslararası bir koalisyon oluşturularak IŞİD'in bölgedeki ilerlemesi engellenmeye çalışıldı. Özellikle IŞİD'in Erbil'i kuşatması bu süreci önemli bir şekilde hızlandırdı. IŞİD'e karşı yaz aylarında özellikle Irak'ta düzenli olarak hava saldırıları başladı. Bu sırada Türkiye IŞİD'e karşı başlatılan bu saldırılara hem stratejiyi yeterli bulmadığından hem de IŞİD'in halen elinde rehinelere

bulunmasından dolayı mesafeli yaklaştı. Her ne kadar koalisyon ve ABD ile özellikle yabancı savaşçılar konusunda etkin bir istihbarat işbirliği sağlanmış olsa da ABD'nin özellikle Incirlik hava üssünün kullanılması konusundaki talepleri ile ilgili görüşmeler bu dönemde devam etti. ABD yönetimi bu sırada IŞİD'in elinde bulunan iki Amerikalı rehine olan James Foley and Steven Seatlof'u infaz etmesiyle IŞİD'e karşı saldırılarını artırırken, Türkiye ile de görüşme trafiği yeniden artırıldı.

Yine yaz aylarında iki ülke arasındaki ilişkilerde kısa dönemli bir gerilim İsrail'in Gazze'ye yaptığı saldırılar ile başladı. Türkiye kamuoyu ve hükümetin Gazze'de sivillerin de ölmesi ile sonuçlanan saldırılara karşı gösterdiği tepki Amerika'da bazı çevreler tarafından eleştiri konusu olunca özellikle Amerikan Kongresi ile hükümet arasında ciddi bir polemğin ortaya çıkmasına sebep oldu. Her ne kadar kriz seviyesine yükselmese de meselenin ABD'de ele alınış biçimi Türkiye kamuoyunda oldukça tepkiyle karşılandı.

Bu sırada ABD'nin IŞİD'e karşı operasyonları da daha da sertleşmeye başladı. Erbil'in kuşatılması sırasında Amerikan personeli ve askerlerinin güvenliğini sağlamak amacıyla harekete geçen ABD yönetimi iki Amerikalı gazetecinin öldürülmesi sonrasında başlattığı operasyona yeni bir boyut kazandı. 11 Eylül'den bu yana teröre karşı küresel savaş hedefiyle politikalar üreten ABD yönetimi ve toplumunu en derinden sarsan terör olaylarından biri hiç şüphesiz bu iki infaz videosu oldu. Bu durum Amerikan kamuoyunun teröre karşı mücadelede ABD yönetiminden beklentilerini oldukça artırdı. Kongre'den de Obama'nın IŞİD ile mücadele konusunda yeterli oranda kararlı davranmadığına dair eleştiriler yükselmeye başladı. Bu yaşananlar Başkan Obama'yı oldukça zor durumda bıraktı. Bir yandan ABD güvenlik birimleri IŞİD meselesini uzak bir tehdit olarak algılamaktan vazgeçerek sanılandan daha yakın bir tehdit olarak görmeye başlarken öte yandan da yönetim kamuoyu ve Kongre'nin baskısı altında daha ciddi bir tutum geliştirmeye çalışıyordu.

Başkan Obama bölgede yaşanan gelişmeler sonrasında yaptığı açıklamalarda ABD'nin girmeyi öngördüğü mücadelenin farklı basamaklarını da ortaya koymuştu. Buna göre ilk etapta sistemik bir hava saldırısı ile hem Suriye hem de Irak'taki IŞİD hedefleri, özellikle de kontrol ve kumanda merkezleri ortadan kaldırılacak. İkinci aşama ola-

arak IŞİD'e karşı mücadele eden veya edecek kara kuvvetleri ve güçleri eğitim, istihbarat ve teçhizat yönünden desteklenecek ve bölgedeki zor durumda kalan gruplara insani yardım faaliyetlerine hız verilecek. Son olarak da uluslararası toplum ile birlikte verilen teröre karşı mücadelede başta istihbarat işbirliği ve örgütün gelir kaynaklarını ortadan kaldırmak üzere bir dizi tedbir alınacaktı. Başkan Obama'nın bu açıklamasının kendisinin 2014 başında IŞİD benzeri grupları amatör takım olarak nitelendirmesinin gündeme gelişi ile bir basın toplantısı sırasında ABD'nin henüz IŞİD'e karşı herhangi bir stratejisi olmadığını ifade etmesinden hemen sonra yapılmış olması bu stratejinin mevcut haliyle üzerinde ne kadar düşünüldüğü konusunda ciddi soru işaretleri de ortaya çıkardı.

ABD yönetimi ve uluslararası koalisyon bu müdahale sırasında muharip güç olarak kendi kara ordularını sahaya sürmekten özellikle kaçınırken bunun yerine desteklenmiş Irak ordusu ve silahlandırılmış ve eğitilmiş Özgür Suriye Ordusu'ndan istifade etmeyi düşünüyordu. Ancak ortaya konulan bu IŞİD ile mücadele stratejisinin hiçbir yerine Esad rejiminin geleceği ile ilgili ne düşünüldüğü yer almıyordu. Türkiye ile birlikte bölgede birçok ülkenin bu konuya yaptığı vurgu bir şekilde görmezden gelinmiş ve bu da Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin stratejik ve güvenlik boyutunu oldukça derinden etkilemişti. Bunun yanında ortaya konulan IŞİD ile mücadele stratejisinde Özgür Suriye Ordusu'nun kuruluş amacının Esed rejimini yıkmak olduğu ne kadar akılda tutulmuştu belli değildi. Her ne kadar IŞİD ile ÖSO arasında ciddi bir mücadele olsa da bu tip yerel gruplara IŞİD ile mücadele sonrasında Esed rejimiyle ilgili yapılacaklar hakkında bazı taahhütler verilmeden bu grupları motive edebilmek oldukça zor görünüyordu. Bu sebeple Türk tarafı ABD ile yapılan IŞİD ile mücadele görüşmelerin her basamağında meselenin Suriye boyutuna ve IŞİD sonrası nasıl bir Suriye öngörüldüğü konusunda ABD'nin beklentilerini daha açık bir şekilde açıklamasını bekliyordu. Keza Esad'lı ve IŞİD'siz bir Suriye sadece Esad'ın işine yarayacak ve bölge mevcut haliyle IŞİD benzeri yeni örgütlere açık bir alan haline gelecekti. Irak'taki durum da bundan pek farklı değil aslında. Türkiye Irak'ta daha önce ABD'nin Sünni gruplarla kurmaya başardığı koalisyonlar oluşturulmadan, Sünnilere Bağdat'da bazı garantiler verilmeden ve kapsayıcı bir ulusal birlik hükümeti ku-

rulmadan IŞİD'in toplumsal altyapısının ortadan kaldırılması ihtimal dahilinde görmüyordu. Bu konudaki görüşmeler ve müzakereler sürerken Amerika'daki bazı çevreler Türkiye'nin IŞİD ile mücadele konusunda isteksiz bir tavır takındığı konusunda bir algıyı yaymaya başladı.

Türkiye bu konuda ortaya kendini Amerika'dan ayıran bir pozisyon ortaya koyuyordu. ABD IŞİD'i bölgede yaşanan kaosu en büyük müsebbibi olarak görürken Türkiye tarafı IŞİD ve benzeri örgütlerin bir sebep olmanın ötesinde üç seneyi aşkın bir süredir devam eden Esad rejiminin baskıcı politikalarının ve yol açtığı katliamın bir sonucu olarak görüyordu. Dolayısıyla temel öncelik IŞİD ile mücadele ederken bu örgütü ortaya çıkaran sebeplerin ortadan kaldırılmasına bağlıydı.

IŞİD'in sebep mi sonuç mu olduğuna dair yaşanan fikir ayrılıkları Türkiye ile ABD arasında gerilimli bir dönemin kapılarını araladı. Bu zaman zarfında Türkiye bazı kesimler tarafından IŞİD ile mücadeleye destek vermemekle suçlandı. Dahası takip eden günlerde Amerikan medyasında kaleme alınan yazı ve analizlerin ciddi bir kısmında Türkiye'nin IŞİD tarafından oldukça büyük bir adam kazanma ve silaha alma alanı olduğu ifade ediliyordu. Bu durum genel olarak Türkiye'nin Esad yönetimine karşı IŞİD'e dolaylı yoldan destek verdiği ve Amerika ve uluslararası sisteme yol açtığı tehdide rağmen Türkiye'nin bir NATO ülkesi olarak bu durumda ABD'ye ve uluslararası koalisiyona destek vermediği algısı yaratıyordu.

KOBANİ MESELESİ

Türkiye ile ABD arasındaki bu anlaşmazlık devam ederken ve ABD basınında Türkiye'ye karşı eleştirilerin dozajı oldukça yükselmışken IŞİD Suriye'deki ilerlemesini hızlandırarak Kobani'ye bir saldırı başlattı. Bu sırada Türkiye'den Kobani konusunda da beklentiler artmaya başladı. Türkiye'den beklentiler arasında PYD'ye silah sağlamak, Peşmerge'lere koridor açmak ve hatta Kobani'ye askeri müdahalede bulunarak IŞİD'i püskürtmek de bulunuyordu. Bu beklentilerin gerçekleşmesinin, özellikle de askeri müdahalenin imkansız olduğunun ifade edilmesi Amerika'da bazı kesimler tarafından Türkiye'nin PYD ve PKK'yı zayıflatmak amacıyla IŞİD'in ilerlemesine gözyumduğu algısı oluşturulmasına sebep oldu. Bu sırada bir başka diplomatik kriz

de Başbakan Yardımcısı Joe Biden'ın Harvard Üniversitesi'nde yaptığı konuşma sırasında Başbakan Erdoğan'ın kendisine yabancı savaşçıların kolaylıkla Türkiye'den geçmesi konusunda hata yaptıklarını itiraf etmiş olduğunu ifade etmesi ve Türkiye'nin IŞİD tehdidini yeni yeni anlamaya başladığını söylemesi bir anda ilişkilerin gerilmesine sebep oldu. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın gösterdiği sert tepki üzerine Biden Erdoğan'dan özür dilese de Türkiye tarafında ABD'den artık sıklıkla yapılmaya başlayan bu tip açıklamalar kafaların karışmasına sebebiyet verdi.

Kobani'deki çatışmalar devam ettikçe dünya kamuoyunun gündemi daha fazla bu meseleye odaklanmaya başlıyor ve Türkiye'ye olan bölgeye müdahale baskısı da artıyordu. Bu baskılar karşısında Türkiye sürekli olarak problemin sadece Kobani ve IŞİD ile sınırlı olmadığını ve önümüzdeki dönemde de bu stratejinin devam etmesi durumunda sorunların çözülmeyeceğini ifade ediyordu. Zira Türkiye'ye göre Esed rejimi hedefe konulmadan bir askeri müdahalenin sadece artık iltihaplanmış ve neredeyse kangren haline gelen bir yaranın üzerine yarabandı yapıştırmak ile eşdeğerti.

Bunun dışında Kobani bölgesini elinde tutan PYD güçleri ve bölgenin yönetimi ile Türkiye arasında bazı ciddi fikir ayrılıkları bulunuyordu. Türkiye Suriye'deki olayların başlamasından sonra PYD yetkilileri ile görüşmüş ve başta Salih Müslim olmak üzere yetkililere Türkiye için kırmızı çizgi anlamı taşıyan bazı mesajlar vermişti. Buna göre Türkiye bölgenin özerk bir hale gelmesine karşı duruyor ve PYD'nin Esed'e verdiği desteği bırakıp Özgür Suriye Ordusu ile beraber hareket etmesini uygun görüyordu. Buna karşın PYD bunları uygulamadığı gibi Türkiye tarafı ile de gerginliği artıracak bazı açıklamalar da bulunmuş dahası Kobani'de krizin başladığı sıralarda bölgede Türk askerinin istenmediğı de söylenmişti. Böyle bir durumda Türkiye'nin bölgeye askeri yardım da bulunması pek de fazla olası görünmüyordu. Neticede Türkiye için hem IŞİD hem de PYD birer terör örgütüydü ve bölgedeki çatışmalara müdahalesi sivillere destek ve yardımın ötesine ancak kapsamlı bir Suriye stratejisi ile gidebilirdi.

Kobani'deki çatışmalar sürerken ABD yönetimi önce PYD ile görüşmelere başladığını açıkladı ve takip eden günlerde bu örgüte silah verildiğini duyurdu. Bu sırada Türkiye'de Kuzey Irak'tan peşmergelelere Türkiye üzerinden Kobani'ye geçiş izni verdi. Türkiye'nin attığı bu

adımlar sonrasında ABD'nin Suriye politikası ve PYD'nin özerklik ve Esed taraftarlığı konusunda herhangi bir değişiklik olmadığı görüldü.

2014 yılının son aylarında iki ülke arasında oluşan bu krizli havayı dağıtmak ve yaşanan görüş ayrılıklarını ortadan kaldırmak amacıyla üst düzey bazı görüşmeler meydana geldi. Bu görüşmelerin arasında belki de en kayda değer olan ABD Başkan Yardımcısı Joe Biden'ın sebep olduğu özür krizinden bir ay sonra İstanbul'da Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Başbakan Davutoğlu ile yaptığı görüşmelerdi. Bu görüşmeler sırasında Irak ve Suriye konusu gündemin en önemli maddeleri arasında yer alırken hem Ukrayna hem de Kıbrıs meseleleri de konuşuldu. Her ne kadar Biden'ın bu gezisi iki ülke arasındaki özellikle Suriye ve IŞİD ile mücadele konusundaki görüş ayrılıklarını ortadan kaldırmamış olsa da görüşmeler sırasında sergilenen samimiyet ve basın toplantılarında verilen mesajlar ilişkilerin geleceği konusunda iyimser bir havanın ortaya çıkmasına sebebiyet verdi.

SONUÇ

ABD ile Türkiye arasında 2014 yılında özellikle Kobani ve IŞİD ile mücadele konusunda ortaya çıkan kısa devre güven bunalımının altında aslında son yıllarda ikili ilişkilerde Ortadoğu ile ilgili meselelerde sıklıkla ortaya çıkan anlaşmazlık ve perspektif farklılığı yatmaktaydı. 2015 yılında özellikle Suriye'deki kriz sürerken ve IŞİD ile mücadele stratejisi konusunda görüş ayrılıkları ortadan kaldırılmaması durumunda bu gibi iniş çıkışlara daha fazla şahit olabiliriz. Bu iki ülke bu kritik bölgede ve özellikle Ukrayna krizinin devam ettiği, İran'ın nükleer programı konusunun henüz çözülemediği ve Irak ve Suriye'nin içinde bulunduğu kaosu devam ettiği bir dönemde bu iniş çıkışları en alt seviyede kuşatarak işbirliğini sürdürmeye çalışacak. Bu sırada Ermeni meselesinin Nisan ayında yeniden gündeme gelecek oluşu ve özellikle 1915 yılının 100. Yılı'nın olacak olması bu süreci biraz daha karmaşıklaştırabilir.

TÜRKİYE - ÇİN İLİŞKİLERİ

Amerikalı siyaset bilimci Vali Nasr, 2013 yılında yayınlanan “The Dispensable Nation: American Foreign Policy in Retreat” (Gözden Çıkarılabilir Ülke: Gerileyen Amerikan Dış Politikası) başlıklı, ABD’nin küresel düzen içerisinde zayıflayan liderlik konumunu incelediği kitabında, Türkiye ile Çin arasında gelişen ilişkilere değinmiş ve şu ifadeleri kullanmaktadır: “Görülen o ki, Türkiye doğuya, Çin de batıya uzadıkça Asya giderek küçülüyor. Bu iki büyüyen ekonomi, artık kıtayı her iki tarafından kuşatıyor ve ekonomik entegrasyon geliştikçe Akdeniz ile Sarı Deniz arasındaki bu uçsuz bucaksız boşlukta tek bir jeostratejik alan hâline gelecek. İşte Amerika da Asya’yı böyle görmeli; coğrafi bir bölge, ekonomik bir oluşum ve Türkiye ile Çin arasındaki stratejik alan olarak.”

Dünyadaki ekonomik gücün Batı’dan, Doğu’ya, ABD ile Avrupa’da Asya kıtasına doğru kaymakta olduğu ve küresel düzenin yeniden şekillendiği bir dönemde Türkiye ile Çin arasındaki ilişkilerin önemine vurgu yapan sadece Nasr değil. Bugün tüm dünyada birçok uzman, bu iki ülke arasındaki ilişkilerin önümüzdeki dönemde bölgesel ve küresel dengeler açısından belirleyici olacağına işaret etmektedir. Örneğin barış ve çatışma çalışmalarının kurucusu sayılan Norveçli sosyolog Johan Galtung bir röportajında, “ben olsam Ankara-Pekin hattına çok dikkat eder-

dim” demek ve iki ülke arasında iş birliğinin arttığını ve Çin’den Orta Asya’ya uzanan taşımacılık hatlarının İstanbul’a kadar uzanması hâlinde bu durumun büyük farklılıklar yaratabileceğinin altını çizmektedir. Bu örnekler çoğaltılabilir. Bununla birlikte Batı ülkelerinin üniversitelerinde Türk-Çin ilişkileri üzerine hazırlanan yüksek lisans ve doktora tezlerinin sayısında gözlemlenen artış, dünyanın ilgisinin giderek Türkiye-Çin ilişkilerine yöneldiğinin diğer bir işaretidir.

Asya kıtasının en batı ve en doğu uçlarında yer alan, ekonomileri hızla gelişen ve bölgelerinde giderek artan nüfuz sahibi olan bu iki ülkenin arasındaki ilişkilerin tüm dünya tarafından yakın takibe alınması doğal bir gelişme olmakla birlikte, bu ilişkilerin geliştirilmesi ve uzun vadede sürdürülebilir bir zemine oturtulması şüphesiz ki Pekin ve Ankara’daki karar alıcılara düşen, bu karar alıcıların diğer toplumsal paydaşlarla eş *güdüm* hâlinde tanımlayacakları ve uygulayacakları politikalarla devam edecek bir süreçtir.

Son dönemlerde ekonomik performansı hızını kesmekteyse de, 2014 yılında yüzde 7,4’lük bir büyüme oranı gerçekleştirmeyi başarmış olan Çin, *hâlen* dünyanın en büyük ikinci ekonomisi konumundadır ve önümüzdeki birkaç yıl içerisinde ABD’yi geçerek ilk sıraya yükselmesi öngörülmektedir. Bununla birlikte, Çin’in artan ekonomik gücünü siyasi etkiye dönüştürdüğü, küresel ve bölgesel konularda daha çok söz sahibi olmaya, kural uygulayıcı yerine kural yapıcı olarak uluslararası siyaset sahnesindeki yerini perçinlemeye çalıştığı görülmektedir. Türkiye için dünyanın bu yükselen gücü ile ilişkiler, öncelikle söz konusu ülkeyi ve gelişim sürecini iyi anlamayı, sonrasında da bu ülkeye yönelik politikaları ulusal çıkarlar açısından azami fayda sağlayacak şekilde tasarlanmasını ve karşılıklı fayda anlayışı çerçevesinde uygulanmasını gerektirmektedir. Ne var ki, Türkiye’nin Çin Halk Cumhuriyeti’ni resmen tanıdığı ve iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin tesis edildiği 1971 yılından sonra uzunca bir süre bu mümkün olmamıştır. 1970’li yıllar her iki ülkenin de ekonomik açıdan dış dünyaya kapalı olduğu ve ilişkilerin kâğıt üzerinde kurulmuş olmasına rağmen pratikte hayata geçirilemediği bir dönem olmuştur. 1980’li yıllarla beraber iki ülke arasındaki üst düzey temaslar artmaya başlamış, karşılıklı olarak artan iletişim sayesinde sadece devletler değil genel olarak iki toplum arasında

da birbirine yönelik bir farkındalık oluşmaya başlamıştır. 1990'lı yıllar ise iki ülke arasında büyük ölçüde deneme yanılma yöntemiyle de olsa ilişkilerin somutlaştırılmaya başlandığı, ancak aynı zamanda sorunların da giderek belirginleştiğı bir dönemdir.

2000'lerin başına gelindiğinde Türkiye'nin Çin'e, Çin'in de Türkiye'ye ilgisinin arttığı, aradaki ticari ilişkilerin hız kazandığı, bununla birlikte Türkiye açısından tam anlamıyla bir Çin politikasının da henüz oluşmadığı bir ortam söz konusudur. Ancak, bu dönemde ilk adımları atılan ve Kasım 2002'de yapılan genel seçimlerden sonra parlamento-da çoğunluğına sahip tek parti hükümeti olarak iş başına gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) hükümeti döneminde güç kazanarak devam eden Türk dış politikasındaki paradigma değişimi, Çin ile olan ilişkiler üzerinde de olumlu bir etki yaratmıştır. Ülkemizin dış politikası bu süreç içerisinde daha proaktif, daha dinamik, ideolojilerden ziyade ekonomik unsurlar ve ulusal çıkarlara yönelik bir pragmatizm üzerinden şekillenen, sadece Batı'daki müttefikler ve yakın çevre ile değil dünyanın tamamıyla etkileşim içerisine giren bir hâle gelmiştir. Bu çerçevede Türk-Çin ilişkileri de bir hareket kazanmış ve özellikle 2010 yılında iki ülke arasındaki ilişkilerin stratejik ortaklık seviyesine yükseltilmesiyle ortaya somut sonuçlar çıkmaya başlamıştır.

Yükselen Çin, Türkiye için göz ardı edilemeyecek bir gerçekliktir ve bu ülkeyle ilişkiler ne kadar yapıcı bir şekilde oluşturulabilir ve sürdürülebilirse, ülkemizin küresel konumu açısından o kadar fayda sağlanacaktır. Türkiye ile Çin arasındaki stratejik ortaklık henüz inşa edilme aşamasındadır, başka bir deyişle 2010 yılında çizilen çerçevenin içerisi doldurulmaktadır. İki ülke arasındaki ilişkileri ve Türkiye'nin şekillenen Çin politikasını 2014 yılındaki gelişmeleri mercek altına alarak değerlendirecek olan bu çalışmayla söz konusu sürece bir katkıda bulunması amaçlanmaktadır.

EKONOMİK VE TİCARİ İLİŞKİLER

Türkiye'de Çin dendiğı zaman akla ilk olarak söz konusu ülkeyle ekonomik ve ticari ilişkilerimiz gelmekte; bu ilişkilere bakıldığında da öncelikle ülkemiz aleyhine giderek artan bir ticaret açığı göze çarpmaktadır. Türkiye, Çin karşısında sadece 1990'lı yıllarda kısa bir dö-

nem ticaret fazlası vermiş, daha sonra ticaret açığı artmaya başlamış ve Çin'in 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) üyesi olmasıyla birlikte Türkiye'nin Çin'den ithalatının, Çin'e yapılan ihracattan daha hızlı artmasıyla makas giderek açılmaya başlamıştır. 2008-2009 döneminde yaşanan küresel mali kriz, Türkiye ile Çin arasındaki ikili ticareti olumsuz yönde etkilemişse de krizin etkisi geçici olmuş ve Türkiye'nin Çin'le gerek ihracatı gerekse ithalatı ilerleyen yıllarda artmaya devam etmiştir.

2003 ile 2013 yılları arasındaki on yıllık döneme bakıldığında Türkiye'nin Çin'e yaptığı ihracatın 504 milyon dolardan 3,6 milyar dolara yükseldiği, başka bir deyişle 7,2 katına çıktığı; aynı dönemde Türkiye'nin Çin'den yaptığı ithalatın ise 2,6 milyar dolardan 24,7 milyara yükseldiği, diğer bir ifadeyle 9,5 kat arttığı görülmektedir. Söz konusu dönem içerisinde ihracatın ithalatı karşılama oranı ise yüzde 19,3'ten yüzde 14,6'ya gerilemiştir. 2003 ile 2013 yılları arasında Türkiye'nin tüm dünyaya toplam ihracatının 3,2 katı artarak 151,8 milyar dolara yükseldiği, toplam ithalatının ise 3,6 katı artarak 251,7 milyar dolara yükseldiği düşünülecek olursa, Çin'le yapılan ticaretin Türkiye'nin ortalama olarak dış ticaretinden daha hızlı büyüdüğü söylenebilir. Bununla birlikte Çin'in Türkiye'nin toplam ihracatında yüzde 2,4, toplam ithalatında ise yüzde 9,8'lik bir paya sahip olduğunu belirtmek gerekmektedir.

2014 yılında Türkiye'nin Çin ile olan ticaretinin bir önceki yıla göre hız kesmiş olduğunu söylemek mümkündür. Bu çalışmanın kaleme alındığı tarih itibariyle mevcut olan ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayınlanan yılın ilk on bir ayına yönelik veriler kullanılarak yapılan projeksiyonlar, 2014'te Türkiye'nin Çin'e olan ihracatının bir önceki yıla göre azalarak 2,9 milyar dolar olarak gerçekleştiğini, Çin'den yapılan ithalatın ise az bir artışla 24,8 milyar dolar seviyesine çıktığını göstermektedir. Bu projeksiyona göre ihracatın ithalatı karşılama oranı ise bir önceki yıla ait yüzde 14,6'lık seviyesinden yüzde 11,6'ya inmiş, diğer bir ifadeyle ihracat ile ithalat arasındaki makas iyice açılmıştır.

Bu durum şüphesiz ki, hâlihazırda ciddi bir cari açık sorunu olan ve enerji ithalatı hariç tutulduğunda en büyük ticaret açığını Çin karşısında veren Türkiye için önemli bir sorun teşkil etmektedir. Hâlen Türkiye, Çin'e sattığı her bir dolarlık mal karşılığında bu ülkeden 8

doların üzerinde ithalat yapmaktadır. Bu oranın bu şekilde devam etmesi durumunda 2010'da Türk ve Çin hükümetleri tarafından ortaklaşa olarak belirlenmiş olan 2020 yılına kadar 100 milyar dolarlık ticaret hacmi hedefine ulaşılması, beraberinde 80 milyar dolara yakın bir açık getirecektir. Bu nedenle ülkemizin Çin ile olan ticaret açığının tamamen kapatılması en azından yakın ve orta vadede mümkün görülme de ticari ilişkilerin daha dengeli bir hâle getirilmesi hayati ve acil önem taşımaktadır.

2014 yılında Türkiye'nin Çin'e yönelik ihracatında yaşanan en büyük sorunlar, Çin'deki ekonomik büyümenin hız kesmesi nedeniyle Türk ihraç ürünlerine talebin azalması ve bununla birlikte yapılan ihracatın çoğunlukla dünya fiyatlarının altında gerçekleştirilmesidir. Bu durum özellikle Türkiye'nin Çin'e başlıca ihracat kalemini oluşturan madenler ve doğal taşlarda kendisini göstermektedir. Çin'de sanayide, inşaat ve konut sektörlerinde yaşanan yavaşlama, bu alanlardaki hammadde talebinin azalmasına yol açmış ve bu nedenle Çin'in Türkiye'den alımlarında ciddi anlamda düşüşler gerçekleşmiştir. İstanbul Maden İhracatçıları Birliği'nin (İMİB) verilerine göre 2014 yılında Çin'in Türkiye'den demir cevheri alımında yüzde 23, manganez cevheri alımında yüzde 76,6, bakır cevheri alımında yüzde 45,2, kurşun cevheri alımında yüzde 35,2, çinko cevheri alımında yüzde 34,5, krom cevheri alımında yüzde 35,3, kıymetli metal alımında yüzde 26,8, mermer ve traverten alımında yüzde 15,6'lık bir düşüş söz konusu olmuştur.

Geride bıraktığımız yıl içerisinde ihracatta yaşanan bu düşüş, ihracatın hem miktar olarak azalmasından hem de fiyatların dünya ortalamasının altında kalmasından kaynaklanmıştır. Çin, mermer yatakları konusunda dünya kapasitesinin yüzde 40'ını elinde bulunduran ülkemiz için son yıllarda en büyük pazar hâline gelmiş ve Türkiye'de üretilen mermerin yaklaşık yarısı Çin'e ihraç edilmeye başlanmışsa da, bu mermerin çoğunlukla işlenmeden, ham blok şekilde ihraç edilmesi ürünün ihraç fiyatının düşük seviyede kalmasına ve dolayısıyla Türk ekonomisinin böyle önemli bir pazardan yeterince fayda sağlayamamasına yol açmaktadır. 2014 yılında Türkiye'de üretilen ham mermerin yüzde 84,5'i, işlenmiş mermerin ise sadece binde 3'ü Çin'e ihraç edilmiştir. Bununla birlikte son dönemlerde Çinli firmaların ülkemizde mermer ocaklarını satın almaya başlamaları ve hâlen Antalya, Burdur

ve Isparta’da faaliyet gösteren yüze yakın mermer ocağının Çin firmaları tarafından işletiliyor olması sektörde rahatsızlığın artmasına yol açmakta, meslek kuruluşları mermer bloklarının olduğu gibi ham hâliyle Çin’e gönderilmesi nedeniyle ekonomiye katma değer yaratılamadığı, Çinli işletmelerin vergi boyutunda olumsuz bir durum oluşturduğu ve faaliyeti sona eren ocaklarda ağaçlandırma ve yeşillendirme yapılmaması nedeniyle ekolojik sorunların ortaya çıktığına yönelik şikayetlerini yoğun bir şekilde dile getirmektedirler. Sektörün önerisi Çinli firmaların ülkemizde fabrika kurarak mermeri burada işlemeleri yönündedir.

Düşük fiyatlar mermer dışında tüm madencilik sektörünü etkilemektedir. Örneğin kromda Türkiye, Çin’in en büyük ikinci tedarikçisi olmakla beraber, fiyatlardaki düşüş ve kromun kâr elde edilemeden satılması nedeniyle yıl içerisinde sektör Umman ve Hindistan gibi yeni pazarlara açılma arayışlarına girmiştir. Çinli bir firma tarafından Malatya’nın Arguvan ilçesinde kurulan bakır madeninde faaliyete geçilmesi, geride bıraktığımız yılın madencilik açısından önemli bir gelişmesi olarak kayıtlara düşülebilir. Diğer yandan tamamıyla yerli sermayeye sahip madencilik şirketleri de Çin’i gelişime açık bir pazar olarak değerlendirmektedir. Örneğin Hakkâri’de kurulan bir maden tesisinde çıkarılan kurşun ve çinko bölgedeki fabrikada işlenerek Çin’e ihraç edilmektedir.

Madencilik alanında yaşanan sıkıntılara karşılık, ülkemizde birçok sektörün 2014 yılı içerisinde Çin’i hedef pazar olarak belirlemesi ve bu doğrultuda çalışmalara başlaması gelecek için umut verici bir gelişmedir. Örneğin 2023 yılına kadar 4 milyar dolarlık bir ihracat hedefi belirleyen kuru meyve sektörü, Çin’e odaklanmış ve bu bağlamda Pekin, Şanghay ve Xiamen kentlerinde çalışmalarda bulunmuştur. Benzer şekilde yıl içerisinde inşaat malzemeleri, balıkçılık, narenciye, mobilya, otomotiv yan sanayi ve dericilik sektörlerinin yaptığı girişimler de dikkat çekicidir. Çin’de güçlü bir konum edinen zeytinyağı sektörü, 2013-2014 döneminde toplam ihracatının azalmasına karşın, Çin’e olan ihracatını yüzde 21 oranında artırmayı başarmıştır.

Ülkemizin Çin ile ticaretinin ithalat tarafında ise 2014, artışın hız keserek de olsa devam ettiği bir yıl olmuştur. Türkiye, Çin’den ağırlıklı olarak makine ve elektrikli/elektronik teçhizat alımı yapmaktadır. Türkiye’ye bir yıl içerisinde ithal edilen makinelerin yaklaşık dörtte biri Çin’den gelmekte ve bu noktada Çin ürünlerinin düşük fiyat avantajı

etkili olmaktadır. Geride bıraktığımız yıl, ülkemize giren Çin malları ile ilgili şikâyetlerin ön planda olduğu bir yıl olmuştur. Kasım ayı içerisinde kanserojen madde içerdikleri gerekçesiyle imhasına karar verilen ancak sonraki denetimlerde kullanılmış ayakkabılarla değiştirilerek piyasaya sürüldükleri anlaşılan 33 bin kadar Çin malı ayakkabı uzunca bir süre gündemdeki yerini korumuştur. Ayakkabı ithalatının yansından fazlasını Çin'den yapan ve son beş yılda Çin'den ayakkabı alımı yüzde 86 oranında artmış olan Türkiye'deki tüketiciler için riskli bir durum teşkil eden bu gelişmeye ek olarak yıl boyunca tıp sektöründe maliyeti düşürme çabaları nedeniyle standart dışı Çin malı malzemelerin kullanıldığına yönelik şikâyetler ve yılsonunda Antalya Havalimanı'nda ülkemize kaçak yollardan sokulmaya çalışılan Çin malı tıbbi malzemelerin ele geçirilmesi ciddi bir soruna işaret etmektedir.

Yasadışı ve standartlara uygun olmayan malların ülkemize girmesine mani olmak ne kadar doğru bir yaklaşımsa, kötü ve düşük kaliteli mal algısını Çin'den yapılan ithalatın tamamına genellemek de o kadar yanlıştır. Çin'de her kalitede mal üretilmekte; Çin'den yapılan ithalat standartlara uygun olduğu müddetçe ithalatçıya kazandırdığı gibi, tüketicinin alım gücünü artırmakta ve üretimi için yurt dışından ithal edilen ara mamullere ihtiyaç duyan üretici için de bir avantaj sağlamaktadır. Bu nedenle yapılması gereken, en azından kısa ve orta vadede Çin'e karşı sahip olduğumuz ticaret açığıyla yaşamayı öğrenmek, bu açığı kontrol altına almak, bunu yaparken de bir taraftan düşük standartta ürünlerin ülkeye girişini engellerken, ithalatın ekonomideki tüm aktörlere fayda sağlayacak şekilde yapılmasını sağlamak ve diğer taraftan da ihracatta ürün gamını çeşitlendirmek ve uzun soluklu ihracat stratejileri geliştirmektir.

Ekonomi Bakanlığı'nın, ya da o dönemki adıyla Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın 2006 yılında devreye soktuğu "Asya-Pasifik Stratejisi" ve "Çin Ülke Programı" bahsi geçen konularda faydalı bir çerçeve oluşturmuş ve devletin özel sektörle bu bağlamda iş çevreleriyle eş güdüm içerisinde hareket etmesi, Çin ile ekonomik ilişkilerin zemininin giderek daha sağlıklı bir hâle getirilmesini sağlamıştır. Bu doğrultuda, Türkiye'nin söz konusu ülkeye ihracatının geliştirilmesinin yanı sıra, ithalatının da ülke ekonomisine azami faydayı sağlayacak şekilde yapılması önem kazanmaktadır. Çin ürünlerinin imajı konusunda olumsuz

gelişmelerin genellemelere yol açması olumsuz bir durum yaratmakta ve tabir yerindeyse kurunun yanında yaşın da yanmasına yol açmaktadır. Bu anlamda 2014 yılında Çin hükümeti tarafından başlatılan imaj düzeltmeye yönelik çalışmalar ve bu kapsamda Türkiye’de yapılan tanıtımların bir fayda sağlayacağı umulmaktadır.

2014 yılının önemli bir gelişmesi de Eylül ayında Birleşmiş Milletler Genel Kurul toplantıları vesilesiyle New York’ta bulunan Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu’nun Çinli mevkidaşı Wang Yi ile yaptığı toplantıda Çin tarafının Türkiye ile bir serbest ticaret anlaşması imzalanmasına yönelik getirdiği öneri olmuştur.

Türkiye’nin Çin’e karşı artan ticaret açığının, cari denge üzerindeki olumsuz etkisini nispeten gidermek amacıyla Çin’den ülkemize daha fazla doğrudan yabancı yatırım çekilmesine ağırlık verilmesi olumlu bir gelişmedir. Ekonomi Bakanlığı tarafından yayınlanan Çin Halk Cumhuriyeti Ülke Raporu’nda bu amaç net bir şekilde ifade edilmektedir: “İki ülke arasında giderek artan dış ticaret açığının belirli ölçüde telafi edilmesi çalışmalarına da katkı sağlamak amacıyla, Çin’in Türkiye’ye yönelik olarak, yatırım, müteahhitlik hizmetleri, ulaştırma, turizm ve enerji sektörlerinde daha geniş açılımlar yapması beklenmektedir. Yatırım alanındaki ilişkilerimizin derinleştirilmesi, istikrarlı ve kalıcı iş birliğinin oluşturulması açısından önemli bir süreci oluşturmaktadır.”

Hedef doğru bir şekilde tespit edilmiş olmakla beraber, Türkiye’deki Çin sermayesi henüz yeterli düzeyde değildir. Ekonomi Bakanlığı verilerine göre 30 Haziran 2014 itibarıyla Türkiye’de yerleşik yabancı sermayeli firmaların sayısı 39,183; bu firmalar arasında Çin sermayesine sahip olanların sayısı ise sadece 605’tir. Çin Ticaret Bakanlığı (MOFCOM) verilerine göre ise Türkiye’deki Çin yatırımı son yıllarda artmış olmakla beraber 2014 yılı başı itibarıyla toplam tutarı ancak 642,3 milyon dolar seviyesindedir ki, bu rakam Çin’in tüm dünyada hızla artan yatırımları içerisinde oldukça küçük bir yer tutmaktadır. Bu doğrudan yabancı yatırımların yanı sıra Çin firmalarının başta enerji, madencilik ve ulaştırma alanlarında olmak üzere Türkiye’de büyük çaplı altyapı projeleri üstlendiklerini de belirtmek gerekmektedir. Ülkemizde hâlen devam etmekte olan Çin yatırımlarına ve faaliyetlerine ek olarak 2014’te Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından Afşin-Elbistan’daki kömür havzasının kullanımı ve termik santral yapımını içeren toplam 10-12 milyar dolarlık

bir yatırım için Çin ile görüşüldüğünün açıklanması ve yine bir Çin firmasının Van'da geniş çaplı bir güneş enerjisi yatırımı için fizibilite çalışmaları yapması bu alanda yaşanmış olan önemli gelişmelerdir.

Çin'deki Türk yatırımları ise henüz oldukça kısıtlı seviyededir. Hazine Müsteşarlığı verilerine göre 2014 yılı başı itibarıyla Çin'deki toplam Türk sermayesi 91 milyon dolar tutarındadır. Ancak 2014 yılı içerisinde bu rakama yeni yatırımların eklendiğini ve gelecekteki yatırımlar için de adımlar atıldığını söylemek mümkündür. Mayıs ayında Çin'in kuzeyindeki Shenyang kentinde açılan FIBA Holding bünyesindeki Star Mall adlı alışveriş merkezi 300 milyon dolarlık yatırım ile ülkedeki en büyük Türk projesi olmuştur. Diğer yandan Karsan firmasının Çinli bir otomotiv şirketiyle yapmış olduğu anlaşma sürecinde Ocak 2016'dan itibaren Çin'de minibüs üretimi yapılacaktır. Diğer yandan Taşıt Araçları Yan Sanayicileri Derneği'nin (TAYSAD) Changhsu şehrindeki sanayi bölgesi ile Ağustos ayında imzaladığı anlaşma uyarınca dernek üyesi firmalar bu bölgede üretime başlayacaktır.

Türkiye'nin Çin ile olan gerek ticaret gerekse yatırım ilişkilerinin özel sektörü temsil eden kuruluşların rolü büyüktür. Üye firmaları ile devlet arasında bir köprü oluşturan, özel sektörün beklentilerini ve tercihlerini devlete ileterek, politikaların yapımına katkıda bulunan bu kuruluşlar Çin de dâhil olmak üzere Türkiye'nin dış ekonomik ilişkilerinde kayda değer bir rol oynamaktadırlar. 2014 yılında bu alandaki en önemli gelişme Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği'nin (MÜSİAD) Pekin'de bir ofis açması olmuştur. MÜSİAD'ın yanı sıra Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) ile Türkiye Sanayiciler ve İşadamları Konfederasyonu'nun (TUSKON) Pekin'de birer ofisleri aktif hâlde bulunmaktadır. 2014 yılında kurumsal yapısı yenilenen Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) bünyesindeki Türk-Çin İş Konseyi faaliyetlerine devam etmektedir. Aynı zamanda TÜÇSİAD, TÜÇİAD, TUCEM ve Türk-Çin Sanayi Odası gibi ikili oluşumlar da iş dünyasının Çin ile olan ilişkilerine katkıda bulunmaktadır.

FÜZE SAVUNMA SİSTEMİ İHALESİ

Savunma Sanayii Müsteşarlığı, yurt dışından tedarik edilecek olan uzun menzilli bölge hava ve füze savunma sistemi projesi kap-

samında 2013 yılının Eylül ayında ABD’li ve Avrupalı firmaların yanı sıra Çin firması CPMIEC’i de değerlendirmeye alma kararı almıştır. Çin firmasının 3,4 milyar dolarlık teklif verdiği ihalede ABD’li firma ve Fransa-İtalya ortaklığı 4 milyarın altına inmemişler; ancak belki de daha önemlisi Çin, Batılı firmaların sıcak bakmadığı teknoloji transferi ve ortak üretim konusunda garanti vermiştir. CPMIEC ile görüşmeler 2014 yılında sürdürülmüş, 2 Temmuz’da yapılan bir açıklamayla Çin tarafıyla görüşmelerin bir sonuç vermemesi durumunda önce Fransız-İtalyan konsorsiyumu ile, sonra da ABD ile görüşmelere başlanacağı açıklanmış ve tüm taraflara tekliflerini yenilemeleri için 31 Ağustos’a kadar süre verilmiştir.

Türkiye’nin füze savunma sistemi konusunda öncelikli olarak Çin’le görüşmesine ABD ve NATO tepki göstermiş ve Türkiye’nin Çin’le yapmayı hedeflediği ortak hava savunma sisteminin NATO sistemiyle uyum sağlamasının mümkün olmayacağını belirtilerek Ankara’nın çabalarıyla ilgili olarak “kaygılar dile getirilmiştir.” 8 Eylül’de Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın Çin ile devam eden görüşmelerde bazı pürüzler çıktığını ve bu görüşmeler devam etmekle birlikte ikinci sıradaki Avrupa konsorsiyumu ile de görüşmelere başlandığını açıklaması belirsizliği artırmış ve taraflara verilen teklif yenileme süresi 31 Aralık’a kadar uzatılmıştır. Ancak bu süre içerisinde de ihale sonuçlandırılmamış ve 7 Ocak 2015 tarihinde Başbakan Ahmet Davutoğlu başkanlığında gerçekleştirilen Savunma Sanayii İcra Komitesi toplantısında görüşmelere devam edilmesi kararı alınmıştır.

Türkiye’nin füze ihalesinde Çin’e öncelik vermesinin sebebi eğer şartlarda bir değişiklik olmazsa üretimin Çin’den Türkiye’ye teknoloji transferi içerecek şekilde ve Türk ve Çinli mühendisler tarafından ortak olarak Ankara’da yapılacak olmasıdır. Kendi teknolojisini geliştirmeye ihtiyaç duyan ve özellikle de savunma sanayiinde millî üretim kapasitesini artırmaya gereksinimi olan ülkemiz için bu son derece mantıklı bir tercih olmakla beraber, siyasi koşulların ekonomik rasyonalite üzerine bir baskı uygulayabildiği görülmektedir.

Bu süreç sonunda uygun şartlar altında Çin seçeneğini tercih etmesi ya da Çin’in sunduğu ortak üretim ve teknoloji transferini diğer ülkelerin de kabul etmesi durumunda Türkiye’nin tarihinde ilk defa uzun menzilli füze teknolojisini inceleme ve üretme fırsatına sahip ola-

cağı ve bu imkânın kıtalararası füze alanında milli üretimi mümkün kılarak ölkemizin savunma sanayii açısından devrim niteliğinde bir gelişmeye yol açacağı düşünülmektedir. Ancak geline nokta ekonomik ilişkiler ile siyasi ilişkilerin bir denge içerisinde birlikte ele alınarak bir karar verilmesini gerektirmektedir.

SIYASİ İLİŞKİLER

2003 yılında o dönem AK Parti Genel Başkanı sıfatıyla Çin'e resmî bir ziyarette bulunan Recep Tayyip Erdoğan ve bu ziyarete ev sahipliğı yapan Çin Başbakanı Zhu Rongji, "Türkiye ile Çin arasında siyasi anlamda hiçbir sorunun olmadığını" söylemişler ve bu söylem ilerleyen yıllarda da her iki ölkenin devlet adamları tarafından sıklıkla kullanılır hâle gelmiştir. Şüphesiz ki, herhangi bir iki ölkede arasında hiçbir siyasi sorunun olmaması ancak kuramsal düzlemde mümkün olabilir. Ancak yine de bu söylemin Türkiye ve Çin açısından pratikte de bir gerçeklik payı olduğunu söylemek mümkündür. İki ölkede arasında siyasi anlamda sorun yaratma potansiyeli olan konular büyük ölçüde diyalog ve karşılıklı anlayış üzerinden ele alınarak ciddi komplikasyonlara yol açmadan önlenmekte, Türkiye ile Çin arasındaki ilişkiler siyasi sorunlardan uzak ve ekonominin önceliğinde sürdürölebilmektedir.

Türkiye ile Çin arasında siyasi sorun potansiyeli taşıyan konuların başında Uygur meselesi ve Çin'in Şincan Uygur Özerk Bölgesi'nde yaşayan Türk kökenli soydaşlarımızın durumu gelmektedir. Türkiye hükümetleri, 1990'ların başından itibaren, bir yandan Uygur Türklerinin ekonomik, sosyal ve kültürel haklarını savunan, diğeryandan da bu bölgedeki ayrılıkçı ve radikal hareketlere karşı çıkan ve Çin'in toprak bütünlüğünden taviz verilmesini onaylamayan bir yaklaşım sergilemiştir. Bununla birlikte Şincan bölgesinde zaman zaman patlak veren şiddet olaylarında da Türkiye tepkisini diplomatik bir çerçeve içerisinde ortaya koymuştur.

2014 yılı Çin'de Uygur kökenli radikal grupların şiddet hareketlerini artırdıkları ve şiddetin Şincan dışına çıktığı bir yıl olmuştur. 1 Mart'ta ölkenin güneyindeki Kunming kentindeki tren istasyonuna yapılan saldırı ve 22 Mayıs'ta Urumçi'de bir pazar yerine yapılan bombalı intihar saldırısı toplam 80 kişinin hayatını kaybetmesine yol açmış ve

Türkiye bu saldırıları net bir şekilde kınamıştır. Ancak, Mart ayında Çin'den kaçak yollarla gittikleri Tayland'da gözaltına alınan 220 Uygur Türkü, Türkiye ile Çin arasında bir gerginlik oluşmasına yol açmıştır. Dışişleri Bakanlığı'nın söz konusu şahısların Türkiye'ye kabul edilebileceğine yönelik açıklamaları Çin tarafından tepki görmüş, Çin Dışişleri Bakanlığı ülke ismi vermeden “ilgili ülkeden konuya müdahil olmayı bırakmasını” talep etmiştir. Bu çalışmanın kaleme alındığı Ocak 2015 itibariyle Uygur Türkü mülteciler hâlen Tayland'daki kampta tutulmaktadır.

Türkiye'nin Uygur meselesine yaklaşımı en açık şekilde Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun 24 Kasım'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 2015 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu Tasarısı görüşmelerinde yaptığı konuşmada görülmektedir: “En büyük üçüncü ticari ortağımız Çin Halk Cumhuriyeti'yle ilişkilerimizde karşılıklı üst düzey temas ve ziyaretlerle yakalanan ivmeyi muhafaza etmeyi hedefliyoruz. Şincan Uygur Özerk Bölgesi'nde yaşanan olaylardaki endişelerimizi ve Çin'le aramızdaki dostluk köprüsü olarak gördüğümüz Uygurların yaşam düzeyinin yükseltilmesi beklentimizi her fırsatta Çinli muhataplarımızla paylaşıyoruz.”

Eylül ayında Şincan Uygur Özerk Bölgesi'nde gerçekleştirilen Çin-Avrasya Fuarı'na Türkiye'nin onur konuğu olarak katılması olumlu bir etki yaratmış ve *China Daily* gazetesinin fuar ile ilgili hazırladığı özel sayıda belirtildiği üzere fuarın “Çin ile Türkiye arasındaki ikili iletişim ve iş birliğini güçlendirmesi” hedeflenmiştir. Urumçi'de halen faal olan Türk Ticaret Merkezi ile kente kırk kilometre uzaklıktaki Çin-Türk Sanayi İşbirliği Bölgesi bu hedef doğrultusunda katkı sağlamaktadır.

Arap Baharı sonrasında Çin'in, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde sadece ekonomik değil, siyasi anlamda da etkili olma girişimlerinde bulunması, bölgede Türkiye ile Çin'in konumlarının ne kadar uyum içerisinde olup ne kadar bir anlaşmazlık potansiyeli yaratacağı şeklinde soruların oluşmasına yol açmıştır. Çin'in Rusya ile beraber Suriye rejimine uygulanacak yaptırımlar konusunda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi oylamalarında veto kullanması Türk hükümetinden tepki görmüştür. 2014 yılı ise bölgede şiddetin katlanarak arttığı, Türkiye'nin sınırlarının hemen ötesinde keskin tehditlerin oluştuğu ve Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) adı verilen örgütün Suriye ve Irak'taki otorite

boşluğundan yararlanarak etkisini artırdığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde Türkiye ile Çin arasında Ortadoğu'ya yönelik politikalarında bir yakınsama olduğu söylenebilir. Gerek Ankara gerekse Pekin, IŞİD tehdidine karşı uluslararası toplum tarafından ortak bir çözüm getirilmesini savunmaktadır. Ancak buna karşılık, 2014 yılı bu çözümün nasıl şekilleneceğinin belirlenemediği, Ortadoğu'da şiddetin artmaya devam ettiği bir yıl olmuştur.

2010'da iki ülke arasındaki ilişkilerin stratejik ortaklık seviyesine yükseltilmesi, karşılıklı olarak üst düzey temasların artması sayesinde olmuş ve ilerleyen yıllarda bu diyalog devam etmiştir. Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'in 2012'de o dönemki başkan yardımcısı olarak Türkiye'ye yaptığı ziyaret, bu ziyaretin hemen ertesinde dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Çin ziyareti, 2013 yılında karşılıklı olarak bakanlar düzeyinde yapılan ziyaretler, Türkiye ile Çin arasındaki üst düzeydeki temasların sürdürülmesini sağlamıştır. 2014 yılının Mayıs ayında Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün ikili resmî ziyaret için Pekin'e ve Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı'na (CICA) katılım için Şanghay'a yapacağı seyahat Soma'da meydana gelen ve 301 madencinin hayatını kaybettiği kaza nedeniyle iptal edilmiş, ancak dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Gül'e vekâleten CICA toplantısına katılmıştır. Bu toplantıda CICA'nın dönem başkanlığı Türkiye'den Çin'e devredilmiştir. Ekim ayında ise Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Pekin'de düzenlenen Afganistan için İstanbul Süreci toplantısına iştirak etmiştir. Çin Komünist Partisi Merkez Komite üyesi Meng Jianzhu, Devlet Başkanı Xi Jinping'in özel temsilcisi sıfatıyla Kasım ayında Türkiye'ye bir ziyarette bulunmuştur. Bu diplomasi trafiğinin yanı sıra, askerî alanda da temaslar devam etmiş, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Bülent Bostanoğlu Temmuz ayında Çin'e gitmiş, Çin Genelkurmay Başkan Yardımcısı Korgeneral Wang Guanzhong ise yıllık üst düzey askerî diyalog toplantısına katılmak için Nisan'da Türkiye'ye gelmiştir.

KÜLTÜREL İLETİŞİM

Türkiye ile Çin arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerde yaşanan birçok sorunun ve siyasi anlaşmazlıkların ardında ülke halklarının birbirlerini yeterince tanımadığı gerçeği yatmaktadır. Bilginin olmadı-

ğı yerde boşluğu önyargılar doldurmakta ve bu da hem empatiyi engellemekte hem de doğru tercihlerin yapılamamasına yol açmaktadır. Bu nedenle son dönemlerde iki ülke arasındaki kültürel iletişimin ve eğitim alanındaki ilişkilerin kuvvet kazanması son derece olumlu bir gelişmedir. 2012'deki "Türkiye'de Çin Kültür Yılı" ve 2013'deki "Çin'de Türk Kültür Yılı" kapsamında yoğun olarak gerçekleştirilen etkinliklerin ardından 2014'te de faaliyetlerin sürdürüldüğünü söylemek mümkündür.

2014 yılındaki en önemli etkinlik Türkiye'nin onur konuğu olarak katıldığı 21. Pekin Uluslararası Kitap Fuarı olmuştur. Bunun yanı sıra yıl içerisinde Çin'in öncülük ettiği ve Asya ile Avrupa'yı gerek ekonomik gerek kültürel bağlarla daha kuvvetli bir şekilde bağlamayı hedefleyen Yeni İpek Yolu projesine yönelik olarak Türkiye'den ve Çin'den katılımcılarla birçok toplantı ve konferans düzenlenmiştir. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yaklaşık 150 medya mensubu Türkiye'de ağırlanmış ve Çin'deki çeşitli yayın organlarında Türkiye ile ilgili haber ve belgesellerin yayınlanması sağlanmıştır. Diğer yandan Çin kültürünü televizyon izleyicisine sunan tematik televizyon kanalı CTV, 23 Ekim itibarıyla TÜRK SAT uydusu üzerinden yayına başlayarak Türk izleyicisiyle buluşmuştur.

Kültürel etkinlikler, eğitim ve turizm alanındaki ilişkileri tamamlayıcı bir unsur olarak karşımıza çıkmakta, esas olarak Türkiye ile Çin'in yakınlaşması, Türkiye'de eğitim gören Çinli öğrenciler, Çin'de eğitim gören Türk öğrenciler ve karşılıklı olarak ülkeleri ziyaret eden turistler sayesinde mümkün olmaktadır. Mart 2014'te Şanghay'da gerçekleştirilen Uluslararası Eğitim Fuarı'nda Türkiye'deki eğitim olanakları, Türkiye Bursları ve Mevlana Değişim Programı tanıtılmış ve bunlar Çinli öğrenciler tarafından büyük ilgiyle karşılanmıştır. Benzer şekilde Çin üniversitelerinin İstanbul ve Ankara'da katıldıkları fuarlar da büyük ilgi görmüştür. Aynı zamanda ülkemizdeki üç üniversite (Boğaziçi, ODTÜ ve Okan) bünyesinde, Çin hükümetinin desteğiyle faaliyet gösteren Konfüçyüs Enstitüleri, Çin dili ve kültürünü tanıtmaya faaliyetlerine devam etmektedir.

Turizm rakamları da olumlu bir tablo arz etmektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı verilerine göre 2012 yılında ülkemizi 106,375 Çin Halk Cumhuriyeti vatandaşı ziyaret etmişken, 2013'de bu rakam 127,427'ye, 2014'ün ilk on bir aylık döneminde ise 185,059'a yüksel-

miştir. Bu artışta, Türkiye'nin tek taraflı olarak Çin Halk Cumhuriyeti vatandaşlarına kolaylık sağlayan elektronik vize uygulaması etkili olmuştur.

DEğERLENDİRME VE TAVSİYELER

- Uzun menzilli bölge hava ve füze savunma sistemi konusunda gelinen nokta, Türkiye'nin Batı'daki müttefikleri ile Doğu'da ilişkilerini güçlendirmeye çalıştığı yükselen gler arasındaki dengeyi kurmasının zorluklarını ortaya koyması açısından önemlidir. NATO'nun Türkiye'nin Çin ile yaptığı görüşmelere tepki göstermesinin anlaşılabilir bir sebebi varsa da, Türkiye'nin stratejik ortak olarak ilan ettiği bir ülkeyle, kendi teknolojik kapasitesini geliştirmesini sağlayacak bir anlaşmaya gitmesi de meşrudur. Bu nedenle, Türkiye'nin füze savunma sistemi veya gelecekte oluşabilecek benzer durumlarda, tercihini ideolojik parametreler değil ekonomik bir rasyonallite üzerinden yaptığını net bir şekilde ortaya koyması gerekmektedir. Türkiye, füze sistemi alım kararını herhangi bir ülkenin siyasi ya da ideolojik konumuna göre değil, hangi ülkenin Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu teknoloji transferi ve ortak üretim imkânını sunduğuna bağlı olarak vereceğini uluslararası kamuoyuna anlatmalıdır.
- Türkiye'nin Çin karşısında giderek artan açığı yadsınamaz bir gerçektir. Çin'den yapılan ithalatın korumacı yöntemlerle kısıtlanmasının bu anlamda bir fayda sağlamadığı geçmiş yıllarda görülmüştür. Artan ticaret açığı karşısında:
- İhracatın artırılabilmesi için tarım, gıda ürünleri, yapı malzemeleri, beyaz eşya ve dayanıklı tüketim malları, otomotiv ve yan sanayi, hazır giyim gibi hedef olarak belirlenen sektörlerde Türkiye'nin rekabet gücünün yüksek olduğu alt alanlar ve ürünler belirlenmeli ve bu alanlar için dış ticaret bürokrasisi ve meslek kuruluşlarının katılımıyla çalışma grupları oluşturularak stratejiler hazırlanmalıdır.
- Çin'den yapılan ithalatta standart altı ürünlerin ülkeye sokulmaması için denetimler sıkılaştırılmalı, ancak bir yandan da bu girişimlere paralel olarak Çin mallarının tamamının kötü ve kalitesiz olduğuna yönelik kamuoyundaki yanlış algıyı gidermek için Çin

hükümeti ile iş birliği içerisinde çalışmalar yapılmalıdır. Çin'den gelen kaliteli ürünlerin, gerek Türk tüketicisine, gerekse Türk üreticisine ihracatçısına fayda sağladığı unutulmamalıdır.

- Çin tarafından gelen iki ülke arasında serbest ticaret anlaşması yapılmasına yönelik öneri, Çin'in 2014 yılı içerisinde Avrupa Birliği'nden de serbest ticaret anlaşması yapılmasına yönelik bir taahhüt aldığı da düşünülerek değerlendirmeye alınmalı ve müzakereler için hazırlıklar zaman kaybedilmeden başlatılmalıdır.
- Çin'e karşı ticaret açığının cari hesap üzerindeki olumsuz etkileri Çin'den daha fazla yatırım çekilerek kısmen de olsa telafi edilebilir. Ancak Çin'den gelen yatırımın sadece günü kurtarması değil Türk ekonomisine uzun vadede katkıda bulunması önemlidir. Bu nedenle Çin'den gelen yatırımların Türkiye'de istihdam ve katma değer yaratması, Türkiye'nin üretim ve teknoloji kapasitesine katkıda bulunması hayati önem taşımaktadır.
- 8 Ekim 2010'da imzalanan iki ülke arasındaki ikili ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine yönelik çerçeve anlaşmasında öncelikli yatırım alanları olarak belirlenen enerji, ulaştırma altyapısı, tekstil, turizm, telekomünikasyon altyapısı, metalürji, makine, elektronik ekipman ve hafif sanayi sektörlerinde Çin'den daha fazla yatırımın çekilebilmesi için ekonomi bürokrasisi ve meslek kuruluşları arasında ortak çalışma grupları oluşturularak her sektör için strateji belirlenmelidir.
- Uygur meselesi konusunda Türkiye hükümeti olumlu ve yapıcı bir politika izlemektedir. Ancak geline nokta Uygurların iki ülke arasında "dostluk köprüsü" olduğu retoriği somut bir gerçekliğe kavuşturulmalıdır. Türkiye'de yaşamakta olan ve Şin-can'daki radikal hareketlere mesafeli duran birçok Uygur kökenli vatandaş bulunmaktadır ve bu vatandaşların bir kısmının iş dünyasında, akademide ve hayatın birçok alanında oldukça etkili konumlarda oldukları bilinmektedir. Bu kişilerin katkılarından faydalanarak oluşturulacak projelerle Uygur Türklerinin sadece Türkiye ile Çin arasında bir sorun olmaktan çıkartılması değil, bunun ötesinde iki ülke arasında yakınlaştırmacı bir unsur, bir katalizör işlevi görmeleri sağlanmalıdır. Bu sayede Türkiye ile Çin arasındaki güven unsuru da geliştirileceği gibi, Uygur Türkleri için de Şin-can bölgesinde daha olumlu yaşam şartlarının oluştu-

rulabilmesi için bir platform sağlanabilecektir.

- İki ÷lke arasında kültürel iletişimin daha da güç kazanmasının ekonomik ve siyasi ilişkilere de olumlu etkisi olacağından önem taşımaktadır. Bu alandaki çalışmaların devam etmesi, eğitim ve turizmin teşvik edilmesi ve Türkiye'deki Konfüçyüs Enstitüleri'nin muadili olacak şekilde Çin'de Yunus Emre Kültür Merkezleri'nin açılması gerekmektedir.
- Türkiye devletinin Çin ile olan ilişkilerde en fazla aktif olan iki bürokratik kolu Dışışleri Bakanlığı ile Ekonomi Bakanlığı'dır. Bu bakanlıkların Çin'e yönelik çalışmalarında kapasite artırımına gidilmesi, bahsi geçen ÷lkenin dünyanın yeni süper gücü olduğu düşün÷ldüğünde anlamlı ve elzemdir. Bu doğrultuda söz konusu bakanlıkların Çin'deki temsilciliklerinde personel sayısının artırılarak bu temsilciliklerin proaktif ve üretken şekilde çalışmalarına olanak sağlanması, Çince bilen personelin sayısının artırılması ve söz konusu bakanlıkların iş dünyası temsilcileri ve üniversitelerle yapmakta oldukları iş birliklerinin kapsamı genişletilerek bu iş birliklerine kurumsallık kazandırılması önemlidir. Bu sayede paydaşlar arasında bilgi ve görüş alışverişı sistematik bir hâle getirilebilecek ve bunun da politika yapım sürecine olumlu etkisi olacaktır.
- Çin'de yaklaşık bin kadar Türk öğrenci üniversiteye devam etmekte; bu öğrencilerin bir kısmı yüksek lisans ve doktora eğitimi almakta ve çalıştıkları alanlarda Çince tez yazmaktadırlar. Çin'i çok iyi öğrenen bu öğrencilerin başta Dışışleri Bakanlığı olmak üzere ilgili kurumlara kazandırılması için teşvikler sağlanmalıdır.
- Çin ile başta Ortadoğu ve Afrika olmak üzere üçüncü ÷lkelerde ekonomik iş birliği olanakları detaylı bir şekilde incelenmeli ve karşılıklı fayda prensibi çerçevesinde somut projeler gerçekleştirilmelidir.
- Sonuç olarak: Çin ile yapıcı, uzun vadeli ve üretken ilişkiler kurmak, Türkiye için bir tercih değil, olmazsa olmaz bir koşuldur. Türkiye bu doğrultuda olumlu bir vizyon oluşturmakta ve çerçevesini kurduğu stratejik ortaklığın içini doldurmaya çalışmaktadır. Bu konuda da görev sadece devlete değil, iş dünyası, üniversiteler, sivil toplum ve basın da dâhil olmak üzere tüm toplumsal paydaşlara düşmektedir.

TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ

ÇOK BOYUTLU ORTAKLIK VİZYONU

Sovyetler Birliği'nin dağılmasını takiben Türkiye ve Rusya Federasyonu arasındaki siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler hızla gelişmiş ve buna bağlı olarak özellikle 2000'li yıllarda Türk dış politikasının Avrasya boyutu giderek daha fazla belirginlik kazanmıştır. Türk hükümet yetkililerinin son yıllarda Türkiye'nin iyice tıkanan Avrupa Birliği üyelik sürecine karşı Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ve Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) gibi örgütlere yönelik ilgilerini de bu çerçevede değerlendirmek mümkündür. Buna karşın özellikle son dönemde Ankara ve Moskova arasında belli bölgesel meselelere ilişkin olarak önemli görüş ayrılıklarının da öne çıktığına dikkat çekmek gerekir. Suriye iç savaşı, Mısır'daki askerî darbe süreci, NATO füze kalkanı ve Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) ile mücadele gibi konularda öne çıkan bu görüş ayrılıklarına en son olarak Ukrayna ve Kırım'da meydana gelen gelişmeler de eklenmiştir. Bu tür sorunlar ister istemez Türkiye-Rusya ilişkilerinin bir stratejik ortaklığa dönüşmesini zorlaştırmaktadır. Buna rağmen özellikle ticaret ve enerji alanında iki ülke arasında hızla gelişmeye devam eden ilişkiler, temelleri 2004 yılında Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Ankara'ya yaptığı ziyarette atılan ve günümüzde resmî olarak Türkiye-Rusya ilişkilerini tanımlamakta kullanılan "çok boyutlu ortaklık" vizyonunun genel çerçevesini belirlemeye devam etmektedir.

ÇOK BOYUTLU ORTAKLIĞIN GELİŞİMİ

Türkiye ve Rusya arasında kurulan çok boyutlu ortaklık hâlihazırda üç temel ayak üzerinde şekillenmektedir. Bunlardan en önemlisi ekonomik ilişkiler alanıdır. 2002 yılında 5 milyar doların biraz üzerinde seyreden ticaret hacminin 2013 yılı sonu itibarıyla 32 milyar doları aşması ve Rusya'nın Almanya'nın ardından Türkiye'nin en önemli ikinci ticaret ortağı hâline gelmesi de iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin ne kadar geliştiğini göstermektedir. Her ne kadar 2014 yılı içinde Ukrayna ve Kırım'da yaşanan gelişmelere bağlı olarak ABD ve AB ülkelerinin Rusya'ya karşı kademeli olarak uyguladıkları ekonomik yaptırımlar nedeniyle Türkiye ve Rusya arasındaki ticaret hacmi Ocak-Kasım döneminde 28 milyar dolar civarına gerilemişse de her iki ülke yetkilileri de bu hacmin en geç 2023 yılında 100 milyar dolara çıkarılması için çalışmalarını sürdürmektedirler. Mevcut koşullarda oldukça iddialı olan bu rakama ulaşılması durumunda ise Türkiye-Rusya ilişkilerinin en azından ekonomik alanda bir stratejik ortaklığa dönüşeceğini söylemek mümkündür.

İki ülke arasındaki temel ticaret kalemlerine bakıldığında, Türkiye'nin Rusya'ya ağırlıklı olarak tekstil ürünleri ve sebze-meyve ihrac ettiği, Rusya'nın Türkiye'ye yaptığı ihracatın önemli bir bölümünü ise petrol ve doğalgaz ürünlerinin oluşturduğu görülmektedir. Nitekim 2013 sonu itibarıyla Türkiye'nin satın aldığı doğalgazın yüzde 58'i, ham petrolün ise yüzde 8'i Rusya'dan gelmiştir. Rusya bu anlamda Türkiye'nin enerji alanındaki en önemli tedarikçisi olmaya devam etmektedir. Özellikle 2005 yılında iki ülkeyi Karadeniz'in altından birbirine bağlayan Mavi Akım boru hattının açılmasıyla birlikte Türkiye'nin Rusya'dan aldığı doğalgazın miktarında büyük artış gerçekleşmiştir. 2014 yılı içinde ise bu hat üzerinden yapılan sevkiyatın yıllık hacminin 19 milyar metreküpe çıkarılması için iki ülke yetkilileri arasında ilkesel mutabakat sağlanmıştır.

Enerji alanında Türkiye ve Rusya arasında yakın zamanda başka projelerde de iş birliği öne çıkmıştır. Örneğin Türkiye 2009 yılında Rus doğalgazını Karadeniz'in altından Bulgaristan'a ve dolayısıyla Avrupa'ya taşınması planlanan Güney Akım boru hattı projesi için gerekli fizibilite

alışmalarının Karadeniz’de kendi münhasır ekonomik bölgesinde yapılmasına onay vermiştir. Ayrıca İstanbul ve Çanakkale Boğazlarındaki tanker trafiğini büyük lde rahatlatacağı dşnlen Samsun-Ceyhan petrol boru hattı projesiyle ilgili olarak da iki ülke yetkilileri arasında n mutabakata varılmıştır.

Nükleer enerji alanında ise Türkiye’nin ilk nükleer santralinin Mersin-Akkuyu’da Rus devlet şirketi Rosatom tarafından inşa edilmesi için 2010 yılında iki ülke arasında bir anlaşma yapılmıştır. Yaklaşık 20 milyar dolarlık dev bir yatırımla 2020 yılında tamamlanması planlanan bu santralin Türkiye’nin hızla artan enerji ihtiyacının önemli bir bölümünü de karşılaması beklenmektedir. Bu kapsamda geçtiğimiz yıl içinde santralin inşaatı için gerekli olan çevresel etki değerlendirme raporu ilgili bakanlık tarafından onaylanmış ve projede önemli bir aşama daha tamamlanmıştır. Ukrayna krizi sonrasında maruz kaldığı uluslararası yaptırımlar ve hızla gerileyen petrol fiyatları nedeniyle önümüzdeki senelerde ekonomik olarak eski gücünü koruyup koruyamayacağına ilişkin artan soru işaretlerine rağmen Rus hükümetinin bu projenin gerçekleşmesine büyük önem atfettiğine özellikle dikkat çekmek gerekir.

Türkiye ve Rusya arasındaki ekonomik ilişkiler bakımından özellikle son yıllarda inşaat, bankacılık ve turizm gibi diğer bazı alanlarda da önemli iş birliği fırsatları ortaya çıkmıştır. Örneğin son otuz yıl içinde Türk inşaat firmaları Rusya pazarında 50 milyar dolara yaklaşan müteahhitlik anlaşmaları gerçekleştirmişlerdir. Bankacılık alanında ise Rusya’nın en büyük bankası olan Sberbank 2012 yılında önde gelen Türk zel bankalarından Denizbank’ı satın almıştır. Öte yandan son dönemde iki ülke arasındaki turizm potansiyeli de hızla güçlenmektedir. Bu bağlamda sadece 2014 yılı içinde Türkiye’yi dört buçuk milyona yakın Rus turist ziyaret etmiştir. Tüm bunlara ilave olarak 1992 yılından beri düzenli toplantılarına devam eden ve en son Kasım ayında Moskova’da düzenlenen Hkmetler Arası Karma Ekonomik Komisyonu (KEK) iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin st düzeyde ele alındığı en önemli platformlardan birisi olma zellikliğini korumaktadır.

Türkiye ve Rusya arasında 2010 yılında kurulan ve devlet/hükümet başkanları düzeyinde bugüne kadar beş kez toplanan st Düzey işbirliği Konseyi (DİK) ise iki ülkenin ekonomik ilişkilerin ötesine geçerek siyasal anlamda da belli bir diyalog kurmayı başardıklarını gs-

termektedir. Çok boyutlu ortaklık vizyonunun ikinci ayağını oluşturan bu diyalog, 2001 yılında imzalanan “Avrasya’da İşbirliği Eylem Planı” belgesinden bu yana hızlı bir gelişim göstermiş ve özellikle Kafkaslar, Karadeniz ve Orta Asya ile ilgili bölgesel konularda öne çıkmıştır. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ), Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu (BLACKSEAFOR) ve Karadeniz Uyum Harekâtı benzeri uluslararası girişimlerle de perçinlenen Türkiye-Rusya diyalogu, Ağustos 2008’de Rusya ve Gürcistan arasında Güney Osetya nedeniyle patlak veren beş günlük savaşı takiben Türk yetkililer tarafından gündeme getirilen “Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu” önerisiyle bir kez daha dikkat çekmiştir. 2012 yılında Türkiye’nin Rusya’nın desteğiyle ŞİÖ’de “diyalog ortağı” statüsü elde etmesi de iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin ulaştığı düzeyi simgeleyen bir başka önemli örnek olmuştur.

Türkiye ve Rusya arasındaki bölgesel diyalog açısından 1 Aralık 2014’te Ankara’da düzenlenen ÜDİK toplantısı da önemli gelişmelere sahne olmuştur. Toplantıya katılmak üzere Türkiye’ye gelen Rusya Devlet Başkanı Putin’le Cumhurbaşkanı Erdoğan arasında gerçekleşen görüşme sonrasında sekiz yeni anlaşma imzalanmıştır. Ukrayna krizi nedeniyle Batı tarafından köşeye sıkıştırıldığı bir dönemde Putin’in on bakanıyla birlikte Türkiye’ye gelmesi Moskova’nın ABD ve AB’ye karşı gövde gösterisi olarak yorumlanmıştır. Nitekim ziyaret esnasında Rusya’nın 2015 yılbaşından itibaren Türkiye’ye sattığı doğalgazın fiyatında %6 oranında indirim yapacağı açıklanmıştır.

ÜDİK toplantısında ayrıca Rusya’nın Ukrayna güzergâhını saf dışı bırakmak amacıyla 2007’de gündeme getirdiği Güney Akım projesinin tamamen iptal edildiği ve bunun yerine Mavi Akım boru hattına paralel olarak Türkiye üzerinden Yunanistan’a doğru uzanacak yeni bir boru hattı projesine başlanacağı açıklanmıştır. Yıllık kapasitesinin 63 milyar metreküp olması planlanan ve “Türk Akımı” olarak da adlandırılan bu yeni projenin hayata geçirilmesi durumunda ise Türkiye’nin bölgede bir enerji köprüsü olma iddiasının daha da güç kazanacağı öngörülebilir. Ayrıca Türkiye’nin hâlen Ukrayna topraklarından geçmekte olan Batı Hattı’ndan aldığı 14 milyar metreküp doğalgazı da artık tamamen bu yeni hat üzerinden alması planlanmaktadır. Bu durumda da Rusya’dan Türkiye’ye sağlanan doğalgaz akışının Moskova ve Kiev arasında süregelen gerginliklerden etkilenmesinin önüne geçilmesi mümkün olacaktır.

Ekonomik iş birliğı ve siyasi/diplomatik diyaloga ilave olarak Türkiye ve Rusya arasında son dönemde toplumsal ve kültürel ilişkiler alanında da önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Çok boyutlu ortaklık vizyonunun üçüncü ayağını meydana getiren bu yeni alan özellikle 2011'den beri Türk vatandaşlarının Rusya'ya, Rus vatandaşlarının da Türkiye'ye vize almadan seyahat etme imkânına kavuşmalarıyla birlikte hızla önem kazanmaktadır. Örneğın son birkaç sene içinde Türk havayolu şirketlerinin başlattığı yeni seferler sayesinde Rusya'nın pek çok şehrine Türkiye'den doğrudan ulaşmak mümkün hâle gelmiştir. Yine örneğın iki ülke vatandaşları arasındaki karma evlilikler ve Rusya'da giderek daha fazla izleyiciye ulaşmaya başlayan Türk televizyon dizileri sayesinde Türk ve Rus toplumları arasındaki tarihsel önyargıların yavaş yavaş kırılmaya başladığı görölmektedir. Kurumsal düzeyde ise ÜDİK çatısı altında bir Türk-Rus Toplumsal Forumu kurulmuştur. Geçtiğimiz Kasım ayında Antalya'da ikinci toplantısını gerçekleştiren bu kurumun Türkiye ve Rusya arasındaki kültürel ilişkilerin gelişimine katkısı oldukça önemlidir. Bu kapsamda ayrıca 2014'ün Şubat ayında Ankara'da açılışı yapılan Rus Kültür Merkezi ve çok yakın zamanda Moskova'da açılması planlanan Yunus Emre Kültür Merkezi gibi kurumsal girişimlerin de iki ülke arasındaki toplumsal ve kültürel ilişkileri güçlendireceğı öngörülebilir.

SORUN ALANLARI

Hâlihazırda Türkiye ve Rusya arasındaki çok boyutlu ortaklığın gerçek bir stratejik ortaklığa dönüşmesinin önündeki en önemli engel iki ülkenin Ortadoğı, Kuzey Afrika ve eski Sovyet coğrafyasındaki belli başlı meselelere ilişkin olarak önemli görüş ayrılıklarına sahip olmalarıdır. Nitekim özellikle Suriye iç savaşı, Mısır'daki askerî darbe süreci, IŞİD'le mücadele ve son olarak da Ukrayna ve Kırım krizlerine ilişkin olarak iki ülkenin neredeyse birbirine taban tabana zıt politikalar izledikleri görölmektedir. Her ne kadar en son yapılan ÜDİK toplantısının gündeminden de anlaşılabilceğı gibi Ankara ve Moskova arasında bu sorunlarla ilgili belli bir kurumsal diyalog bulunmaktaysa da bu diyalogun en azından şimdilik bölgesel sorunlara ilişkin derin görüş ayrılıklarının uzlaştırılmasını sağladığını söylemek pek mümkün değildir.

2011’de hız kazanan Arap devrimleri bağlamında Suriye’de ortaya çıkan iç savaş süreci hâlen Ankara ve Moskova arasında gerginlik yaratan en önemli bölgesel sorunlardan birisidir. Bu konuyla ilgili olarak Rusya geleneksel olarak yakın siyasi, askerî ve ekonomik ilişkilere sahip olduğu Beşşar Esad rejiminin en önemli destekçilerinden birisi olmaya devam ederken, Türk yetkililer uluslararası platformlarda Esad yönetiminde kalmaya devam ettiği müddetçe Suriye meselesinin çözülmesinin mümkün olmadığını savunmaktadırlar. 2012 yılında Türkiye’nin Moskova-Şam seferini yapan bir sivil uçağı askerî mühimmat taşıdığı gerekçesiyle Ankara Esenboğa Havalimanı’na inmeye zorlaması ve hemen akabinde Suriye’den gelebilecek olası bir askerî tehdide karşı savunma amacıyla Suriye sınırına NATO Patriot füzeleri yerleştirme kararı almasının Moskova tarafından eleştirilmesi gibi gelişmeler ise Suriye meselesinin doğrudan Türkiye-Rusya ilişkilerini etkilediğini gösteren örnekler olarak dikkat çekmektedir. 2014 yılı başında Cenevre’de düzenlenen ikinci uluslararası toplantı da Ankara ve Moskova arasında Suriye meselesine ilişkin görüş ayrılıklarının giderilmesini sağlayamamıştır. Bu konu ayrıca son ÜDİK toplantısı sonrasında düzenlenen basın toplantısında da gündeme gelmiş, Putin’in Suriye’deki seçimleri Esad’ın yüksek bir oyla kazandığını ifade etmesine karşılık olarak Cumhurbaşkanı Erdoğan “dünyada darbeler hep yüksek oyla göreve gelirler” diyerek tepki göstermiştir.

Türkiye ve Rusya’nın Suriye ve Irak’ta IŞİD’le mücadele konusunda da önemli görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Her ne kadar ÜDİK toplantısı çerçevesinde gerçekleşen Putin-Erdoğan görüşmesinden sonra IŞİD’in Ortadoğu’da her iki ülke tarafından da tehdit olarak algılandığı vurgulanmışsa da Ankara’nın IŞİD’e karşı Batılı ülkeler öncülüğünde kurulan uluslararası koalisyona daha etkin destek vermek için şart koştuğu Suriye’de uçuşa yasak bölge kurulması önerisine Moskova’nın karşı çıktığına ve bunun için öncelikle BM Güvenlik Konseyi’nin onayının alınması gerektiğini hatırlattığına özellikle dikkat çekmek gerekir. Son dönemde iki ülke arasında öne çıkan bir başka anlaşmazlık konusu da Mısır’dır. Türkiye hâlen Temmuz 2013’te Muhammed Mursi hükümetinin devrilmesiyle sonuçlanan askerî darbe sürecine karşı sert eleştiriler yöneltmeye devam ederken, Mısır’ın yeni devlet başkanı Abdulfettah Sisi yönetiminde Kahire’nin son dönemde Moskova ile askerî ve ekonomik ilişkileri hızla güçlenmektedir.

2014'ün ilk aylarında Ukrayna'da tırmanan krizle birlikte ise Türkiye ve Rusya arasındaki bölgesel sorunlara bir yenisi daha eklenmiştir. Ukrayna'da Viktor Yanukoviç hükümetinin AB ile ortaklık anlaşması imzalamaktan vazgeçmesi üzerine AB yanlısı muhalefetin öncülüğünde geniş katımlı protesto gösterileri düzenlenmiş ve Şubat ayında kanlı çatışmalara dönüşen bu süreç sonunda Yanukoviç ülkeden ayrılmak zorunda kalmıştır. Bu olayların ertesinde ise Rus ve Rus dilli nüfusun çoğunluğu oluşturduğu Kırım, Donetsk ve Lugansk bölgelerinde ayrılıkçı gruplar Rusya'nın da askerî desteği sayesinde hızla güç kazanmışlardır. Nitekim Mart ayında düzenlenen referandum ile Kırım bölgesi Rusya'ya bağlanma kararı almış ve bu karar Moskova tarafından da kabul edilmiştir. Mayıs ayında ise bu sefer Donetsk ve Lugansk bölgeleri referandum yoluyla bağımsızlıklarını ilan etmişler ve Rusya'yla birleşme arzularını dile getirmişlerdir.

Tüm bu gelişmeler gerek yakın siyasi ve ekonomik ilişkilere sahip olduğu Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün korunması, gerekse de Kırım Tatarlarının haklarının gözetilmesi anlamında Türkiye'yi oldukça rahatsız etmiştir. Nitekim krizin henüz ilk günlerinde dönemin Dışişleri Bakanı Davutoğlu Kiev'e acil bir çalışma ziyareti yaparak hem Ukraynalı muhalifler, hem de Kırım Tatarlarının liderleriyle görüşmüştür. Erdoğan da süreç içerisinde sık sık Putin'le telefon görüşmesi yaparak Türkiye'nin özellikle Kırım Tatarlarının durumu ile ilgili hassasiyetini paylaşmıştır. Ankara ayrıca Kırım'ın Rusya'ya katılma kararını tanımayarak Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne vurgu yapmaya devam etmiş ve bu kapsamda Donetsk ve Lugansk'ta düzenlenen referandumların sonuçlarını da reddetmiştir. Aynı zamanda başta Mustafa Abdülcemil Kırımoğlu ve Refat Çubarov olmak üzere Kırım Tatarlarının siyasi liderlerinin Kırım'a girişlerinin engellenmesine de tepki göstererek bu isimlerle düzenli temaslarını sürdürmüştür. Öte yandan Türkiye'nin Ekim ayında Ukrayna'da düzenlenen seçimlerle iş başına gelen yeni hükümete de desteğini sunduğu görülmektedir. Bu kapsamda Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu Kasım ayında Kiev'i ziyaret ederek Türkiye-Ukrayna Ortak Stratejik Planlama Grubu toplantısına katılmıştır.

Tüm bu gelişmelere karşın Ankara'nın Ukrayna meselesine ilişkin olarak Rusya'yı da dışlamamaya özen gösterdiğine dikkat çekmek gerekir. Örneğin Türk yetkililer bu konuya ilişkin yaptıkları açıklamalarda

doğrudan Rusya'yı suçlayıcı ifadeler kullanmaktan kaçınmışlardır. Mayıs ayında Türkiye-Rusya Ortak Stratejik Planlama Grubu'nun dördüncü toplantısı için Moskova'da bir araya gelen Davutoğlu ve mevkidaşı Lavrov da ikili ilişkilerin Ukrayna'da yaşanan gelişmelerden bağımsız olarak gelişmeye devam edeceğinin işaretini vermişlerdir. Eylül ayında Galler'de yapılan NATO zirvesinde konuşan Cumhurbaşkanı Erdoğan da benzer biçimde Ukrayna krizine rağmen Rusya ile diyalog kanalları'nın açık tutulmasının önemine dikkat çekmiştir.

Bu gelişmelerin de işaret ettiği gibi Türkiye NATO üyesi olmasına karşın Ukrayna krizi nedeniyle Batı ve Rusya arasında tırmanan gerginlikte bir taraf olmayı kendi çıkarları açısından uygun bulmamaktadır. Bu yaklaşım aynı zamanda Ankara'nın 2008 yılında Rusya ve Gürcistan arasında yaşanan savaş sürecinde izlediği politikayı da akla getirmektedir. Türkiye açısından Gürcistan ve Ukrayna krizleri arasında kurulabilecek bir başka önemli benzerlik ise Moskova'nın her iki krizde de Karadeniz'deki stratejik denge açısından büyük önem taşıyan Montrö Sözleşmesi'ni gündeme getirmiş olmasıdır. 1936'da imzalanan bu sözleşmeye göre Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin Karadeniz'de bulundurabilecekleri savaş gemilerinin toplam ağırlığının 45 bin tonu geçmemesi ve en fazla 21 gün içinde Karadeniz'den çıkmaları gerekmektedir. Türkiye bu bakımdan Ağustos 2008'de patlak veren Rusya-Gürcistan savaşı sonrasında Gürcistan'a insani yardım taşıyan ABD savaş gemilerini Boğazlarda bir süre bekletmiş ve sonradan gemilerin geçişine izin vermekle beraber Montrö kurallarına sıkı sıkıya bağlı kalmaya dikkat etmiştir.

Ankara'nın bu konudaki titizliğine rağmen Montrö tartışması Ukrayna krizinin tırmanmasıyla eş zamanlı olarak bir kez daha gündeme gelmiştir. Moskova esasen 2013 sonunda Soçi'de yapılan Kış Olimpiyatları sırasında Karadeniz'e gelerek karaya oturan ve Samsun'da tamire alınan USS Taylor isimli ABD savaş gemisinin 21 günden fazla Karadeniz'de kalmasına tepki göstermiştir. Ayrıca bir tatbikata katılmak üzere Karadeniz'e giriş yapan USS Truxtun gemisiyle ilgili olarak da Rus basınında çeşitli iddialar gündeme gelmiştir. Buna karşılık olarak Türkiye hemen bir resmî açıklama yaparak iddiaları reddetmiş ve 78 yıldır Montrö sözleşmesini titizlikle uyguladığını vurgulamıştır. Bizzat dönemin Dışişleri Bakanı Davutoğlu tarafından yapılan bir diğer açıklamada ise Türkiye'nin Montrö kurallarının ihlal edilmesine asla izin ver-

meyeceği ve Montrö rejiminin sadece Karadeniz'in istikrarı için değil, İstanbul'un ve Türk Boğazlarının güvenliği için de çok önemli olduğu ifade edilmiştir. Rusya'nın bu açıklamaları tatmin edici bulunduğunu belirtmesini takiben bu konu iki ÷lke arasında daha fazla gerginlik yaratmadan kapanmıştır. Buna karşın Kırım'ın Rusya'ya katılması sonrasında Sivastopol'de bulunan Karadeniz Filosu'nun da doğrudan Moskova'nın idaresine geçtiği unutulmamalıdır. Bu yeni durum kaçınılmaz olarak Karadeniz'deki hassas stratejik dengeyi Rusya lehine değiştirmiş ve bu açıdan Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra çok taraflı kurum ve girişimlerle bölgede barış ve istikrarın korunması için büyük çaba harcayan Türkiye'yi endişeye sevk etmiştir.

Son dönemde Rusya liderliğindeki AEB ile AB'nin Doğu Ortaklığı girişimi arasında hız kazanan rekabetin de özellikle Kafkaslarda Türkiye-Rusya ilişkileri açısından önemli yansımaları olmuştur. Bu kapsamda geçtiğimiz sene içinde Ermenistan Rusya'nın liderliğindeki AEB ile katılım anlaşması imzalarırken, Gürcistan tercihini açık olarak AB ve NATO üyeliğinden yana kullanmıştır. Batı ve Rusya arasındaki bu yeni jeopolitik rekabetin özellikle bölgedeki dondurulmuş krizler üzerinde olumsuz etki yapması muhtemeldir. Nitekim 2014 yılında Rusya'nın Abhazya ve Güney Osetya ile siyasi ve askeri ilişkileri hızla gelişirken Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ sorununa bağlı gerginlik zaman zaman silahlı çatışmalara dönüşmüştür. Türkiye'nin ise son dönemde Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı, Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattı ve Bakü-Tiflis-Kars demiryolu gibi projeler yoluyla Azerbaycan ve Gürcistan'la bir stratejik ortaklık içine girdiği, buna karşın Ermenistan'ın iyice Rusya'nın etki alanında kaldığı gör÷lmektedir. Tüm bu gelişmeler Rusya-Batı rekabeti nedeniyle Kafkaslarda patlak verecek olası bir krizin Türkiye-Rusya ilişkileri üzerinde de olumsuz etkiler yaratacağına işaret etmektedir. Nitekim daha şimdiden Türk Akımı projesinin ileride Azerbaycan ve AB hükümetleri tarafından büyük önem verilen Güney Gaz Koridoru projesine rakip olabileceğine dair iddiaların gündeme geldiğine özellikle dikkat çekmek gerekir.

Türkiye-Rusya ilişkilerinde öne çıkan bir başka sorun da NATO füze kalkanyla ilgilidir. Füze kalkanı sisteminin işleyebilmesi için Ocak 2012'de Malatya-Kürecik'te faaliyete geçen erken uyarı radarı Rusya tarafından hâlihazırda kendisine yönelik ciddi bir askeri tehdit olarak al-

gılanmaktadır. Rusya ve NATO yetkilileri arasında sorunun çözümüne yönelik yapılan görüşmelerden ise herhangi bir netice çıkmış değildir. Her ne kadar Moskova bu konuyla ilgili olarak Türkiye'yi doğrudan hedef alan açıklamalarda bulunmuyorsa da bu durum özellikle Ukrayna krizi sonrasında kopma noktasına gelen NATO-Rusya ilişkileri bağlamında Ankara ve Moskova arasında önemli bir güvenlik sorunu olarak varlığını korumaktadır.

Yukarıda bahsedilen sorunlara ilave olarak Türkiye-Rusya ilişkilerinin gelişimini olumsuz etkileyen diğer bazı önemli sorunlar da bulunmaktadır. Bu sorun alanlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

- 1) Rus ekonomisinin mevcut durumuyla ilgili sorunlar: Ankara her ne kadar Batılı ülkeler tarafından Moskova'ya karşı uygulanan yaptırımlara katılmayı tercih etmemişse de Türkiye'nin Rusya'ya olan ihracatında sene sonu itibarıyla bir önceki döneme göre yaklaşık %15 oranında ciddi bir düşüş meydana gelmiştir. 2014 yılı sonunda küresel çapta hızla düşmeye başlayan petrol fiyatları da bütçe gelirlerinin önemli bir bölümünü petrol ürünleri ihracatından karşılamakta olan Moskova'yı zor durumda bırakmıştır. Gerileyen petrol fiyatlarına bağlı olarak Rus rublesi diğer para birimleri karşısında büyük oranda değer kaybetmiş ve Rus ekonomisi uzun bir aradan sonra ilk kez küçülmeye başlamıştır. Bu koşullarda Rusya'nın önümüzdeki birkaç yıl içinde ekonomik olarak ciddi bir durgunluğa girmesi beklenmekte ve bu durumun da Türkiye ve Rusya'nın 100 milyar dolar ticaret hacmine ulaşma hedeflerini önemli ölçüde engelleyeceği tahmin edilmektedir. Nitekim Rusya'nın içinde bulunduğu ekonomik duruma bağlı olarak sadece Ekim ve Kasım aylarında Antalya'ya gelen Rus turist sayısında %35'e varan sert bir düşüş meydana gelmiştir. Ayrıca Rusya pazarında faaliyet gösteren Türk şirketler de rubledeki sert düşüşten olumsuz etkilenmişlerdir.
- 2) Dış ticaret açığı: Hâlen Türkiye ve Rusya'nın toplam ithalat ve ihracat rakamları arasında Türkiye aleyhine işleyen bir dengesizlik söz konusudur. Rusya'nın kendisine yaptırım uygulayan Batı ülkelerinden gerçekleştirdiği tarım ürünleri ve gıda ithalatına yasak getirmesinden sonra bu durumun nihai olarak Türk ihracatçıları'nın işine yarayacağına yönelik beklentilere rağmen 2014 yılında

bu dengesizlik daha da artmış ve Ocak-Kasım dönemi itibariyle Türkiye'nin Rusya'yla ticaretinden kaynaklanan dış ticaret açığı 18 milyar dolara ulaşmıştır. Söz konusu açık Türk ekonomisinin en ciddi sorunlarından birisi olarak görülen cari açığın da ana nedenleri arasında yer almaya devam etmektedir.

- 3) Enerjide bağımlılık: Türkiye halen doğalgazının %58'lik bölümünü Rusya'dan almaktadır. Bu bakımdan Rusya'dan Türkiye'ye inşa edilecek yeni bir boru hattının Türkiye'yi Rus doğalgazına daha da bağımlı kılması beklenebilir. Ayrıca 2020'de Akkuyu nükleer santralının de devreye girmesiyle birlikte Rusya'nın Türkiye enerji pazarındaki rolü daha da güçlenecektir. Bu durumun ise özellikle bölgesel düzeyde Türkiye'nin Rusya'dan bağımsız politikalar geliştirmesini zorlaştıracığı iddia edilmektedir.
- 4) Doğalgaz fiyatı: Son ÜDİK toplantısında ilan edilen %6'lık fiyat indirimine karşın Türkiye'nin hâlihazırda bin metreküp doğalgaz için Rusya'ya yaklaşık 420 dolar ödediğı, AB ülkelerinin ise aynı miktarı yaklaşık 350 dolara satın aldıkları görülmektedir. Bu açıdan söz konusu fiyat indiriminin Türk tarafını tamamen memnun ettiğini söylemek zordur.
- 5) Diğer ekonomik sorunlar: Hâlen Türk ihracatçılarının mallarını Rusya pazarına sunarken önemli bürokratik engellerle karşılaştıkları görülmektedir. Örneğın Rusya'nın Türk karayolu taşımacılarına yeterli sayıda geçiş belgesi vermemesi nedeniyle bu alanda ciddi sıkıntılar yaşanmaktadır. Öte yandan Türkiye'den Rusya'ya ihraç edilen tonlarca yaş sebze ve meyve zaman zaman Rus yetkililer tarafından standartlara uymadığı için geri gönderilmektedir.

DEĞERLENDİRME

Türkiye ve Rusya arasında 2000'ler boyunca adım adım tesis edilen çok boyutlu ortaklık bölgesel meselelerle ilgili bazı önemli politika ayrılıklarına rağmen 2014 yılında da gelişimini sürdürmüştür. Özellikle ekonomik ilişkiler ve enerji alanında devam eden yakın iş birliği sayesinde Ankara ve Moskova'nın yakın dönemde Karadeniz'deki yeni stratejik duruma ilişkin olarak bir gerginlik yaşamaları çok olası görünmektedir. Nitekim Putin'in 18 Aralık'ta yaptığı yıllık basın toplantısında

Türkiye ve Erdoğan ile ilgili sarf ettiği olumlu sözlerin de gösterdiği gibi Batı tarafından yaptırımlar yoluyla köşeye sıkıştırıldığı ve petrol fiyatlarının hızla gerilediği bir ortamda Moskova için Ankara önemli bir bölgesel ortak olma özelliğini korumaktadır.

İki ülke arasında bu tür bir diyalogun sağlanmasında hiç şüphesiz ÜDİK toplantıları önemli bir rol oynamaktadır. Nitekim karşılıklı olarak vizelerin kaldırılmasından Akkuyu nükleer santrali ve Türk Akımı gibi büyük projelerde iş birliği yapmaya kadar pek çok önemli kararın bu toplantılarda ilan edildiğinin unutulmaması gerekir. Bu nedenle halen ÜDİK çatısı altında çalışmalarına devam eden KEK, Ortak Stratejik Planlama Grubu ve Toplumsal Forum gibi resmi diyalog platformları Türkiye ve Rusya arasındaki çokkutuplu ortaklığın devamı açısından lokomotif görevi görmektedirler. Özellikle Ukrayna ve Kırım krizleri sonrasında Batı ve Rusya arasında tırmanan gerginliğin Rus ekonomisi üzerinde yarattığı olumsuz etkiler düşünüldüğünde Türkiye ve Rusya'nın 100 milyar dolarlık iddialı ticaret hacmi hedefine ulaşmak için bu tür mekanizmaları mümkün olduğunca etkin kullanmaları gerekmektedir. Bu kapsamda ayrıca Ankara'nın Rusya'da faaliyet gösteren Türk şirketlerine çeşitli teşviklerle destek vermesi ve Türkiye'ye gelen Rus turist sayısındaki azalmanın önüne geçebilmek için kampanyalar, fiyat indirimleri, vb. araçları devreye sokması faydalı olacaktır.

Son dönemde özellikle vizelerin kaldırılmasıyla birlikte Türkiye ve Rusya arasındaki toplumsal ve kültürel ilişkilerin gelişmesi açısından önemli fırsatlar ortaya çıkmıştır. Rusya'da ortaya çıkan ekonomik sorunların bu süreci sekteye uğratmaması için her iki ülkenin de azami gayret göstermesi gerekmektedir. Bu kapsamda Ankara'nın 2013 yılında Rus vatandaşlarının Türkiye'de vizesiz kalma sürelerini otuz günden altmış güne uzatması yerinde bir karar olmuştur. Benzer bir kararın Rusya tarafından da Türk vatandaşlarına uygulanması iki ülke arasındaki toplumsal ilişkilerin gelişimine büyük katkıda bulunacaktır. Bu konuda Toplumsal Forum çatısı altında çalışmalar devam etmesine rağmen henüz kesin bir karar alınmış değildir.

Kültürel alanda atılması gereken bir diğer önemli adım ise iki ülkenin karşılıklı olarak kültür merkezleri açma sürecinin hızlandırılmasıdır. Nitekim Moskova ve diğer Rus şehirlerinde açılması planlanan Yunus Emre kültür merkezleri Türkiye-Rusya kültürel ilişkilerinin geli-

şimine büyük katkı sağlayacaktır. Ayrıca Türk ve Rus üniversiteleri arasındaki işbirliğinin de güçlendirilmesi ve yeni öğrenci ve öğretim üyesi değişim anlaşmaları imzalanmasının resmi düzeyde teşvik edilmesinin toplumsal ve kültürel ilişkilerin gelişimi için faydalı olacağı düşünülmektedir.

Hâlihazırda Türkiye-Rusya ilişkilerinin “yumuşak karnı” olarak nitelendirilebilecek olan bölgesel meselelerle ilgili olarak ise Ankara ve Moskova’nın politikalarını bir şekilde uzlaştırmalarının oldukça önemli olduğu söylenebilir. Ne var ki bu alanda 2014 yılında belirgin bir ilerleme sağlamak mümkün olmamıştır. Bu noktada iki ülke arasındaki bölgesel görüş ayrılıklarının ekonomik ve kültürel alanlardaki işbirliğini gölgelemiyor olması elbette önemlidir. Ancak özellikle IŞİD tehdidi ve Ukrayna/Kırım meselesi gibi önümüzdeki aylarda daha da tırmanması beklenen sorunların karşısında Türkiye ve Rusya’nın ortak veya en azından birbiriyle uzlaşılabilir politikalar geliştirmeleri gerekmektedir. KEİ ve ŞİÖ gibi mevcut uluslararası platformların bu amaçla daha etkin kullanılması faydalı olacaktır. Ayrıca Ankara’nın 1 Ocak 2015’te resmen kurulmuş olan AEB ile ilişkilerini geliştirmeye çalışması da önemlidir. Ancak Türkiye’nin hâlihazırda zaten AB ile bir gümrük birliği ilişkisi içinde olduğunun unutulmaması gerekir. Öte yandan Ankara’nın AEB ile yaklaşma çabalarının Batı ve Rusya arasında devam eden jeopolitik rekabeti daha da fazla tırmandırabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Aslında Ağustos 2008’de yaşanan Gürcistan krizinin de gösterdiği gibi Türkiye ve Rusya gerektiğinde bölgesel düzeyde belli bir siyasi diyalog kurma yeteneğine sahiptirler. Bu diyalogun yakın diplomatik temaslar çerçevesinde ve Montrö düzeni temelinde güçlendirilerek tüm Karadeniz havzasını kapsayacak şekilde genişletilmesi önemlidir. Bu bağlamda örneğin Ankara’nın Rusya ve Ukrayna arasındaki mevcut gerginliğin çözümünde etkin bir arabuluculuk görevi üstlenebileceği, Moskova’nın ise Türkiye ve Ermenistan arasındaki normalleşme sürecinin yeniden canlandırılmasına çok önemli bir katkı yapabileceği unutulmamalıdır.

TÜRKİYE-BALKANLAR İLİŞKİLERİ

TÜRKİYE’NİN BALKANLARA YAKLAŞIMI

Türkiye’nin Balkanlara yönelik yaklaşımının ana hatlarında Soğuk Savaş sonrası büyük ölçüde devamlılık olduğu söylenebilir. Türkiye’nin Balkanlardaki öncelik ve prensipleri hakkında 1990’larda ve bugün ortaya koyulanlar arasında bir karşılaştırma yapıldığında devamlılığın değişimden daha baskın olduğu görülür. Soğuk Savaş’ın bitiminden bu yana Türkiye’nin Balkanlar’a yönelik öncelikleri ana hatlarıyla üç önemli başlık altında toplanabilir: Birincisi, jeopolitik ve jeostratejik kaygılardan doğan önceliklerdir. Burada evvela Türkiye bölgede istikrar ve refahın korunması ve desteklenmesine önem verir. Türkiye’ye komşu bölgelerin tamamı için geçerli olan bu prensip yalnızca savunmacı bir refleks değil, aynı zamanda Türkiye’nin bölgesel etkinliğinin artması için bir önkoşuldur. Ayrıca bölgede diğer uluslararası aktörlerin baskın hâle gelmemesi ve Türkiye’nin bölge ülkeleriyle ilişkilerini derinleştirmesi bir başka jeostratejik hedeftir.

İkinci başlık, birincisiyle bağlantılı olarak ekonomik önceliklerdir. Balkanlar, Türkiye’nin potansiyel ve doğal ekonomik partneridir. Yüzyıllarca Osmanlı ekonomisinin merkezinde yer almış olan Balkanlar, başta İstanbul olmak üzere bugünkü Türkiye coğrafyasıyla güçlü

ekonomik ilişkiler içinde olmuştur. Bölgenin Osmanlı'dan kopuşundan itibaren ekonomik ilişkiler de sekteye uğramış, İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş'ın yüzünden bu ilişkiler yıllar boyu istenen ölçüde canlandırılmamıştır. Nihayet Soğuk Savaş sonrasında bu durum tersine, daha doğru bir deyişle normale dönmeye başlamış ve özellikle Türkiye'nin Romanya ve Bulgaristan ile olan ticaret ve iş ilişkileri kısa zamanda büyük bir ilerleme kat etmiştir. Yine de bugün Batı Balkanlar olarak nitelendirilen eski Yugoslavya ve Arnavutluk ile ekonomik ilişkilerin ilerlemesi 2000'li yılları bulmuştur. Altyapı, tarım ve sanayi bakımından birçok eksikliği bulunan bölgeden Türkiye'nin yatırımları şiddetle talep görmekteyken, Balkanlar Türkiye için de bir yatırım ve ihracat alanı olarak önem taşımaktadır. Ayrıca Türkiye'nin Doğu-Batı doğrultusunda bir enerji dağıtım merkezi olma hedefinin gerçekleşmesi için de Balkanların istikrar içinde olması ve Balkan ülkeleriyle iş birliği içinde olunması elzemdir.

Üçüncü öncelik olan bölgeyle sosyal ve kültürel bağların güçlendirilmesi, Türkiye'nin tarihsel bir sorumluluğu olduğu kadar yukarıda sayılan iki önceliğin hayata geçirilmesinde çarpan etkisi yapacak yumuşak gücün kaynağı olması bakımından da önem taşır. Bölgede yaşayan Türklerin ve Müslümanların güvenlik ve refahı Türkiye'yi doğrudan ilgilendirmektedir. Türkiye'yi hâmleri olarak gören bu toplulukların siyasi, ekonomik, kültürel, eğitsel ve dini konulardaki taleplerinin karşılanması bu toplumların yaşamına etki ettiği kadar Türkiye'nin bölgedeki varlığı ve prestijini de pekiştirmektedir. Bununla birlikte Türkiye, Balkanlardaki diğer toplumlarla da tarihî ve kültürel ortaklıklara sahiptir. Geçmişteki çeşitli siyasi sorunlar yüzünden zarar gören ilişkilerin düzeltilmesi yalnızca Türkiye ile bölge arasındaki komşuluk ilişkilerini değil, aynı zamanda bölgenin istikrarına da büyük bir katkı sağlayacaktır.

Soğuk Savaş sonrasında Türkiye için fırsat ve tehlikelerin bir arada bulunduğu yeni küresel ve bölgesel sistemler ortaya çıkmıştır. Bu sebeple henüz 1990'ların başlarında Türkiye'deki siyaset yapımcıları diğer çevre bölgelerde olduğu gibi Balkanlarda da pro-aktif bir siyaset takip edilmesinin gerektiği kanaatine varmışlardır. 1990'lar boyunca Türkiye, Balkan ülkeleriyle ikili anlaşmalar yoluyla ticaretin geliştirilmesi, bu ülkelere kurumsal ve eğitsel destekler sunulması ve bazı bölgesel sorunlarda arabuluculuk faaliyetlerinde bulunulması gibi teşebbüslerle

bölgede aktif olmaya çalışsa da öncü bir bölgesel güç haline gelebilmek için siyasi ve ekonomik kaynakları kısıtlıydı. Bu çabalar, 2000’li yıllarda AK Parti hükümetleri döneminde değişen siyasi ve ekonomik şartlara bağlı olarak ivme kazandı ve birçok alanda somut neticeler verdi.

AK Parti döneminde Türkiye’nin Balkanlar politikası 1990’larda izlenen politikayla karşılaştırıldığında farkların prensiplerden ziyade imkân ve yöntemlerde olduğu görülür. AK Parti hükümetleri döneminde yakalanan siyasi ve ekonomik istikrar, Türkiye’nin özgüvenini artırdığı ve bölgeyle daha yakından ilişki kurabilmek için kullanacağı kaynakları çeşitlendirdiği gibi, Balkan ülkeleri nazarında Türkiye’ye yönelik algı ve beklentileri de etkilemiştir. Batı Balkan ülkeleriyle vize muafiyeti ve serbest ticaret anlaşmaları gibi çok sayıda ikili anlaşmanın imzalanmasıyla ekonomik ve sosyal bağlar giderek güçlenmiştir. Ayrıca dünyada diplomasi kavramının ve uygulamalarının gösterdiği dönüşüme Türkiye’nin hızlı bir biçimde ayak uydurması sayesinde yeni kamu kurumları kurulmuş, TİKA ve Diyanet İşleri Başkanlığı gibi mevcut bazı kurumlar da dış ilişkilerde daha aktif görev almaya başlamıştır. Böylelikle Balkanlarda kültürel, tarihsel, etnik ve dini bağlardan dolayı zaten mevcut bulunan yumuşak güç potansiyeli, bu kurumların çalışmaları ve hükümetin bölgeye gösterdiği ilginin de sonucu olarak gitgide daha fazla açığa çıkmıştır.

2000’li yıllarda Türkiye’de iş çevrelerinin ve sivil toplumun güçlenmesinin de Balkanlar ile ilişkilere önemli yansımaları olmuştur. Balkanlardaki Türk yatırımları büyürken, Balkanlara yönelik sosyal ve kültürel projeler yürüten Türkiye ve Balkanlar merkezli sivil toplum kuruluşlarının sayı ve etkinliği de önemli bir artış göstermiştir. Türkiye’nin ihracatı, dış yatırımları ve sivil toplum faaliyetlerini teşvik eden politikaları da bu gelişmeleri destekleyici faktörler olmuştur.

Türkiye ile Balkanlar arasında ilişkilerin gelişmesinde uluslararası ve bölgesel faktörlerin etkisinden söz etmek gerekir. Savaş ve gerilimlerle geçen 1990’ların ardından Batı Balkanların AB üyelik vizyonu ile iç reforma odaklanmaları ve bölgesel sorunlarda diyaloga daha fazla başvurmaları sayesinde bölgede bir barış ve istikrar ortamı oluşmuş, bu da birçok bakımdan Türkiye’nin lehine sonuçlar meydana getirmiştir. Bu barış ve istikrar ortamı, Türk yatırımcı ve ihracatçıların bölgeye daha fazla dâhil olmaları için uygun zemini oluşturmuş ve Batı Balkanlarla

ekonomik ilişkiler önceki yıllara göre büyük bir gelişme göstermiştir. Yine bu ortamda Türkiye, Batı Balkanlarda kamu diplomasisi ve kültürel diplomasi gibi yöntemleri etkin bir biçimde uygulayabilmiştir. Ayrıca bu barış ortamı, Türkiye'nin bölgenin tamamı ile ilişkilerini derinleştirmesini mümkün kılmıştır. Çatışma ve istikrarsızlık 1990'larda Türkiye'nin resmî ilişkilerini Balkanların ancak bir bölümüyle sınırlandırmış, ayrıca bölgedeki güvenlik sorunları Balkanlarla ekonomik ilişkilerin hızlı bir biçimde gelişmesini engellemiştir. Örneğin, Türkiye'nin Bosna-Hersek ve Kosova savaşlarında Boşnak ve Arnavutların yanında yer alması yüzünden Sırbistan ile ilişkiler oldukça sınırlı düzeyde kalmıştır. Buna karşılık bu ülkeyle ilişkiler, 2000'li yılların ikinci yarısında somut ilerlemeler kaydetmiştir. Sırbistan ile karşılıklı vizeler kaldırılmış, serbest ticaret anlaşması imzalanmış, Türkiye, Bosna-Hersek ve Sırbistan arasında siyasi ve ekonomik konularda üçlü diyalog mekanizmaları oluşturulmuştur. Bunda Türkiye'nin Balkanlarda ilişkileri çeşitlendirme ve derinleştirmeye yönelik azminin yanında, Balkanlarda çatışmaların dondurulmuş olmasının önemli bir etkisi vardır.

Elbette Balkanlarda çatışma ortamının dondurulmuş olması, kutuplaşma ve gerginliklerin tamamen ortadan kaldırıldığı anlamına gelmemektedir. Özellikle Batı Balkanlarda Bosna ve Kosova savaşlarının hatıraları hâlâ çok tazedir. Bosna-Hersek'in Dayton Anlaşması ile kurulmuş olan siyasi ve idari yapısı, etnik bölünmüşlüğü kurumsallaştırmış ve adeta bir normalite şeklinde günümüze ulaştırmıştır. Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesi sonrasında Belgrad ile Priştine yönetimleri arasında normalleşme hâlâ sağlanamadığı gibi, Kuzey Kosova'daki Sırp-ların statüsü de çözüme kavuşturulamamıştır. Sırbistan'da Boşnakların yaşadığı Sancak ile Arnavutların yaşadığı Preşevo bölgelerinde etnik temelli hak talepleri dile getirilmeye devam etmektedir. Makedonya'da da Makedonlar ve Arnavutlar arasındaki etnik ve dini bölünmüşlük, bugün sıcak bir çatışma hâli bulunmasa da geleceğe yönelik endişeler meydana getirmektedir. Bu ve benzeri sorunlar, Balkanlarda istikrarın ne kadar hassas dengeler üzerinde olduğunu göstermektedir. Türkiye, bu hassas dengelerin korunması ve Balkanlarda kalıcı barış ve refahın sağlanmasına önem vermektedir. Batı Balkanların Avrupa-Atlantik kurumlarıyla bütünleşmesini destekleyen Türkiye, diğer yandan AB ve Rusya gibi aktörlerin bölge üzerindeki nüfuzunun dengelenmesi ama-

cıyla Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci (GDAÜ) çerçevesinde bölgesel iş birliğinin güçlenmesine yönelik çaba sarf etmektedir.

2014 YILINDA BALKAN ÜLKELERİYLE İKİLİ İLİŞKİLER

2014 yılında Türkiye-Balkanlar ilişkilerinin sakin ve istikrarlı bir biçimde ilerlediği söylenebilir. Bazı ülkelerle zaman zaman kısa süreli tartışma ve görüş ayrılıkları yaşansa da bölge ülkelerinin hiçbirisiyle önemli bir siyasi sorun yaşanmadı. 2000’li yılların ikinci yarısından itibaren güçlenen ekonomik, toplumsal ve kültürel ilişkiler bu eğilimini 2014’te de devam ettirdi.

2014 yılı başlarında Türkiye ile Bulgaristan arasında uluslararası taşımacılığa dair kısa süreli bir anlaşmazlık yaşandı. Türkiye’nin Bulgar tırlarına yeterli sayıda transit geçiş izni vermediği gerekçesiyle Bulgaristan hükümetinin de Türk tırlarına verdiği transit belgesi adedini düşürmesi üzerine yaşanan anlaşmazlık, Ocak ayı sonunda iki ülkenin karşılıklı tır geçişlerini durdurmasına sebep oldu. Böylelikle Kapıkule sınır kapısında uzun kuyruklar oluşurken nakliye şirketleri Yunanistan ve Romanya üzerinden kara, deniz ve demiryolu taşımacılığına yöneldiler. İki hafta kadar süren kriz, Bulgaristan hükümetinin izin belgelerini Türkiye’ye teslim etmesiyle çözümlendi.

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Şubat ayı sonunda Bulgaristan’a resmî bir ziyarette bulundu. Ziyarette, iki ülke yetkilileri enerji, ulaştırma ve ticaret alanlarında iş birliğinin geliştirilmesini istediklerini vurguladılar. Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan krizlerin enerji güvenliği bakımından risk oluşturduğu Bulgaristan, Türkiye ile doğalgaz bağlantısı kurulması yönünde arayışlarını hızlandırdı. İki ülke yetkililerinin yaptıkları ön görüşmeler neticesinde bu projenin 2015 yılında başlatılması öngörülüyor. Böylelikle Bulgaristan Rusya’dan gelen Mavi Akım Boru Hattı’na bağlanmış olacak. Bulgaristan’ın ayrıca TANAP’a ve Türkiye ile Rusya arasında inşa edilmesi öngörülen boru hattına da bağlanması gündemde bulunuyor.

Bütün bu iş birliği adımlarına karşılık, Bulgaristan’da özellikle yükselen Bulgar milliyetçiliği ülkede yaşayan Türkler ve Türkiye tarafından kaygıyla izlenmektedir. Mevcut koalisyonda yer alan partilerden olan aşırı milliyetçi Vatansever Cephesi, devlet televizyonunda Türkçe

haber yayınlarının kaldırılması için hükümet ortaklarına baskı yapmak-tadır. Hükümetin bu yönde bir adım atmasının ülkedeki Türk toplumu-nu rahatsız etmenin dışında Türkiye-Bulgaristan ilişkilerine de olumsuz yansıması beklenebilir. Aynı şekilde vakıf mallarının Müftülüğe iadesi bahane edilerek camilere yapılan provokatif eylemlerin sürmesi, top-lumlar ve iki ülke arasında bir gerilim kaynağı olacaktır.

2014'te Bosna-Hersek, Türkiye'nin Balkanlarda en çok ilgilendiği ülkelerden biri olmayı sürdürdü. Şubat ayında ülkenin çeşitli yerlerin-de gerçekleşen protestoların hemen ardından Dışişleri Bakanı Davutoğ-lu Saraybosna'ya giderek bir dizi temas gerçekleştirdi. Üçlü Başkanlık Konseyi'nin her bir üyesiyle ayrı ayrı görüşen Davutoğlu, Dışişleri Baka-nı Zlatko Lagumdžija ve Bosna-Hersek Yüksek Temsilcisi Valentin Inzko ile de görüş alışverişinde bulundu. Görüşmeler sonrasında Davutoğlu, ülkenin istikrar ve bütünlüğünün korunması ve ekonomik kalkınma-sının sürdürülmesi gerektiğine vurgu yaparak uluslararası toplumu bu konularda daha fazla sorumluluk almaya çağırdı.

Bosna-Hersek'i birçok alanda destekleyen Türkiye, bu desteğini 2014 yılında da yoğun bir biçimde devam ettirdi. Mayıs 2014'te ger-çekleşen büyük sel felaketi sonrasında Türkiye'nin EUFOR'daki birliği arama ve kurtarma faaliyetlerine katılırken başta AFAD ve TİKA olmak üzere çeşitli kamu kurumlarının çalışmaları ve camilerde toplanan yar-dım paralarıyla yıl boyunca Bosna-Hersek'teki afetzedelerin mağduriyeti-nin giderilmesine çalışıldı. TİKA'nın Bosna-Hersek'teki yardım, kalkınma ve restorasyon faaliyetleri 2014 yılında da devam etti. Protesto gösterileri sırasında zarar gören Saraybosna'daki Devlet Arşivleri binası TİKA'nın desteğiyle onarıldı. İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin desteğiyle Saray-bosna'ya 30 belediye otobüsü hibe edildi. Saraybosna'nın sembol mekan-larından Başçarşı ve Fatih (Careve) Camii'nin restorasyonunu da TİKA üstlendi. TİKA'nın tamamladığı projeler Başbakan Yardımcıları Emrullah İşler ve Numan Kurtulmuş gibi üst düzey yetkililerin ziyaretleriyle açıldı.

Son yıllarda Bosna-Hersek'e özellikle siyasi ve ekonomik alan-da verdiği destekten dolayı Türkiye hükümetine teşekkürlerini sürekli olarak vurgulayan Bosna-Hersek Üçlü Başkanlık Konseyi Üyesi ve SDA Genel Başkan Vekili Bakir Izetbegović, Türkiye'de 2014 yılında düzen-lenen belediye ve cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesinde AK Parti ve Recep Tayyip Erdoğan'a açık destek verdi. Izetbegović'in en büyük mu-

haliflerinden SBB BiH Genel Başkanı Fahrudin Radončić ise SDA yönetiminin son yıllarda Türkiye ile yakın ilişkiler kurmasının Boşnaklar arasında İslamcılığı ve Osmanlı nostaljisini beslediğini iddia ederek bunun yerine vatanseverlik ve Avrupa ile bütünleşme gibi fikirlere öncelik verilmesini savundu. Ekim ayında bu ülkede yapılan genel seçimlerde SDA en yüksek oyu alan Boşnak partisi olurken Izetbegović yeniden Üçlü Başkanlık Konseyi'ne seçildi.

Arnavutluk'ta 2013 yılında iktidara gelen Sosyalist Parti-LSI koalisyonu, önceki Demokrat Parti hükümeti gibi Türkiye ile ilişkilere özel önem atfetmektedir. Türkiye gibi NATO'ya üye ve AB üyeliğine aday olmalarından ötürü Türkiye'yi dış politikada stratejik ortak olarak gördüklerini ifade eden Başbakan Edi Rama, Türkiye'nin Arnavutluk'a daha çok yatırım beklediklerini vurgulamaktadır. 18-19 Nisan tarihlerinde Arnavutluk Dışişleri Bakanı Ditmir Bushati Türkiye'yi ziyaret ederek Dışişleri Bakanı Davutoğlu ile görüştü. Görüşmeler neticesinde Türkiye ile Arnavutluk arasında yüksek düzeyli iş birliği mekanizması kurulması kararlaştırılırken bilişim teknolojileri alanında bir iş birliği mutabakatı imzalandı. Başbakan Erdoğan'ın 14 Mayıs'ta Arnavutluk'a yapacağı ziyaret ise Soma maden faciası yüzünden ileri bir tarihe ertelendi. Bu arada, uzun zamandır gündemde olan Tiran'a cami yapılması konusu Kasım ayı sonlarında Arnavutluk hükümetinin inşa izni vermesiyle resmiyet kazandı. Türkiye Diyanet Vakfı tarafından üç yılda inşa edilmesi planlanan caminin 4500 kişilik kapasiteyle Balkanların en büyük camisi olacağı öngörülmektedir.

Türkiye ile güçlü siyasi ve toplumsal ilişkileri bulunan ve Türkiye'nin yabancı yatırımlarda ilk sıralarda olduğu Kosova'da hükümet, Eylül ayında IŞİD'e katılımları engellemek gerekçesiyle İslami derneklere yönelik operasyonlar yaptı. Operasyonlar kapsamında Türkiye'nin kurumlarıyla ortak projeler yapmış olan bazı derneklerin de bulunması, bazı basın organlarında Türkiye'nin Kosova'da radikal İslam'ı desteklediği yönünde yorumlar yapılmasına yol açtı. Bu iddialar karşısında Türkiye'den yetkililer, Türkiye'nin dış yardım ve kalkınma faaliyetlerinin uluslararası ve ikili anlaşmalara tamamen uygun olduğunu ve şiddet yanlısı hiçbir kurum veya örgütle bir bağının bulunmadığını vurguladılar.

2014'te Türkiye-Makedonya ilişkileri siyasi, ekonomik ve kültürel bakımdan olumlu ve istikrarlı bir şekilde seyretti. Yıl içerisinde

iki ülke başbakanı karşılıklı ziyaretlerde bulunarak özellikle ekonomik alanda son yıllarda gelişen ilişkilerin daha da ilerletilmesi konusunda ortak görüş ortaya koydular. İki ülke arasında ticaretin artırılması için bir serbest bölge oluşturulmasına yönelik müzakereler gerçekleştirildi. Aralık ayında Makedonya'nın Gostivar şehrinde Uluslararası Vizyon Üniversitesi adlı Türkçe eğitim verecek özel bir üniversite açıldı.

Yunanistan'ın 2014'ün ilk yarısındaki AB dönem başkanlığı sırasında, başta dönemin AB Bakanı ve Başmüzakerecisi Mevlüt Çavuşoğlu olmak üzere birçok resmî ve sivil heyet Atina'ya giderek Yunanistan ile ikili ilişkiler ve AB süreci konularında temasları artırdı. Yunanistan, Türkiye'nin üyeliği ve karşılıklı vizelerin kaldırılması konusunda desteğini açıkladı. Ayrıca enerji alanında iki ülke arasında iş birliğinin geliştirilmesi iki ülke yetkililerince sürekli vurgulandı. Bu bağlamda Yunanistan'ın resmî enerji şirketi DEN, Türkiye'ye elektrik enerjisi ihraç etmek için önemli bir adım atarak İstanbul'da bir şirket kurdu. Ayrıca iki ülke arasında turizmin canlandırılması ve AB-Türkiye arasındaki hareketliliğin ölçülmesi amacıyla Nisan-Kasım ayları arasında üçüncü ülke vatandaşlarının Türkiye'den Yunanistan'a turistik amaçlı geçişlerinde vize kolaylığı uygulandı.

2014 yılında Türkiye ve Yunanistan arasındaki en büyük anlaşmazlık konusu olarak Kıbrıs sorunu ön plana çıktı. 11 Şubat'ta adadaki taraflar arasında mutabakat metni imzalanarak federal çözüm için nihai aşamalara geçilmesinin ardından 27 Şubat'ta Türkiye ve Yunanistan'ın dâhil olduğu çapraz görüşmeler başlatılarak garantör ülkeler arasında yapıcı iş birliği ve güven artırımı hedeflendi. Yılın ortalarına değin oldukça iyimser bir havada ilerleyen çözüm süreci, daha sonra Kıbrıslı Türk ve Rum tarafları arasındaki anlaşmazlıklar ve Doğu Akdeniz'deki enerji politikaları yüzünden tıkandı.

1982 tarihli BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne taraf olmayan Türkiye, henüz Doğu Akdeniz'de herhangi bir ülkeyle yetki paylaşımı antlaşması da yapmamıştır. Buna karşılık GKRY'nin Mısır, Lübnan ve İsrail ile karşılıklı münhasır ekonomik bölgeleri belirleyen ikili anlaşmaları vardır. Bu anlaşmalarda GKRY'nin münhasır ekonomik bölgesi olarak görünen bazı sularda Türkiye de hak iddia etmektedir. Dolayısıyla GKRY'nin doğalgaz arama ve çıkarma faaliyetlerine karşılık Türkiye de Kıbrıs açıklarında benzer faaliyetler yürütmektedir. Türkiye'nin bu su-

retle Kıbrıs'ın münhasır ekonomik bölgesini ihlal ettiği ve böylece Kıbrıs devletinin egemenlik haklarını çiğnediği iddiasına karşılık Türkiye, bu sularda yalnızca adadaki Rumların değil Türklerin de hakkının bulunduğu ve arama faaliyetlerini KKTC hükümetinden aldığı izne göre yürüttüğü görüşünü ortaya koymaktadır. Araştırma gemisine müdahale olasılığına karşılık Türkiye, Kıbrıs açıklarına donanma göndermiş ve angajman kurallarını Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın yetkisine bırakmıştır.

GKRY ve Yunanistan, Doğu Akdeniz'de beraber hareket ederek diğer ülkelerle anlaşma yoluna gitmektedir. 2014 yılı boyunca bir yandan İsrail ile görüşmeler yürüten Yunanistan ve GKRY hükümetleri, Ekim ayı sonlarında Mısır hükümetiyle Doğu Akdeniz'de stratejik enerji ortaklığı üzerinde anlaştılar. Anlaşmanın ardından üç ülkenin dışişleri bakanları, yaptıkları yazılı açıklamada Türkiye'nin Kıbrıs açıklarında yürüttüğü faaliyetleri Türkiye'nin ismini zikretmeksizin kınadılar. Yunanistan Başbakanı Antonis Samaras, GKRY Cumhurbaşkanı Anastasiadis ve Mısır Cumhurbaşkanı Sisi'nin Kasım ayı başlarında Kahire'de düzenledikleri zirvede de Türkiye'nin Kıbrıs açıklarındaki faaliyetlerini durdurması istendi. Buna cevaben Türkiye, aramaları ancak GKRY'nin sondaj faaliyetlerini sona erdirdiği takdirde durdurabileceğini bildirdi.

Kıbrıs'ta çözüm arayışlarının ivme kaybetmesi, Türkiye ile Yunanistan arasında söylemsel de olsa bazı pürüzlerin gün yüzüne çıkmasına zemin hazırladı. Türkiye'deki siyasetçilerin federal çözümün gerçekleşmemesi durumunda iki devletli çözüm ihtimalinin de varlığından söz etmeleri Yunanistan hükümeti tarafından olumsuz karşılandı. Aynı zamanda Yunanistan parlamentosunda 20. yüzyılın başlarında yaşandığı iddia edilen Ermeni, Pontus ve Anadolu "soykırım"larının inkârına yönelik cezanın kanunlaşması Türkiye'nin tepkisini çekti. Türkiye, Batı Trakya müftüsünün Türkler tarafından seçilmesine, Yunanistan ise Heybeliada Ruhban Okulu'nun açılmasına yönelik ısrarlarını sürdürdü.

Bunun gibi pürüz ve görüş ayrılıklarına rağmen iki ülkenin siyasi liderleri ikili ilişkilerin bozulmaması için önemli çaba sarf ettiler. Davutoğlu, başbakan olduktan sonra yaptığı KKTC ziyaretinde Yunanistan Başbakanı Samaras'ı Kıbrıs'a ortak bir ziyarette bulunarak adadaki tarafları çözüme ikna etmede beraber hareket etmeye çağırdı. 5-6 Aralık'ta Atina'da toplanan Türkiye-Yunanistan Yüksek Düzeyli İşbirliği Konse-

yi'nde iki ülkenin başta enerji, güvenlik ve turizm olmak üzere birçok alanda iş birliğini artırması kararlaştırıldı. Toplantı sonunda Başbakan Davutoğlu, komşular arasında görüş ayrılıklarının doğal olduğunu ve mevcut sorunların aşılması için Yunanistan hükümetiyle müzakerelerin sürdürüldüğünü ifade etti.

2011 yılından beri Türkiye ile stratejik ortaklık anlaşması bulunan ve Türkiye'nin Balkanlarda ekonomik ilişkiler bakımından bir numaralı partneri olan Romanya ile 2014 yılında önemli bir sorun yaşanmadı. Şubat ayında Türkiye'yi ziyaret eden Devlet Başkanı Traian Băsescu, başta Cumhurbaşkanı Abdullah Gül olmak üzere Türk yetkililerle güncel meseleler hakkında görüş alışverişinde bulundu. Romanya-Türkiye ilişkilerinin her alanda mükemmel olduğunu ve Türkiye'nin AB üyeliğini desteklediklerini belirten Băsescu, özellikle gıda, inşaat ve enerji alanlarında Türk şirketlerinden yeni yatırımlar beklediklerini söyledi.

Türkiye-Sırbistan ilişkileri ise 2014'te ufak sorunlara sahne oldu. Ekim 2013'te Başbakan Erdoğan'ın Kosova ziyaretinde kullandığı "Kosova Türkiye'dir, Türkiye Kosova'dır" sözleri Sırbistan'da hoşnutsuzluk meydana getirmiş, Sırbistan hükümeti Türkiye ve Bosna-Hersek'le beraber yürütülen üçlü mekanizma toplantılarına katılmama kararı almıştı. Türkiye ile Sırbistan arasında yaşanan bu soğukluk 2014 yılındaki temaslarla bir ölçüde giderildi. Dışişleri Bakanı Davutoğlu, 10 Haziran tarihinde Sırbistan'a resmî bir ziyarette bulunarak cumhurbaşkanı ve başbakan da dâhil olmak üzere birçok siyasetçi ile görüştü. Davutoğlu'nun diyalog ve iş birliğinin artırılmasına yönelik çağrılarına Sırbistan hükümet yetkilileri de destek vererek Türkiye'den daha fazla yatırım beklediklerini dile getirdiler.

Öte yandan, yıl içerisinde gerçekleşen birkaç olay Sırbistan'da Türkiye'ye karşı tepkileri canlı tuttu. Temmuz ayında Sırbistan ve Bosnalı Sırp basınında Başbakan Erdoğan'ın Bosna-Hersek'te yeniden bir çatışma olması durumunda 100 milyon Türk'ün Boşnakları destekleyeceğini söylediğine dair haberler yayınlandı. Haberler üzerine Sırbistan Başbakanı Aleksandar Vučić, RS Cumhurbaşkanı Milorad Dodik'i Belgrad'a çağırarak konuyu istişare etti. Vučić, Sırbistan'ın Türkiye ile iyi ilişkileri korumak istediğini belirterek Türkiye'yi Balkanlardaki has-

sasiyetleri dikkate almaya çağırıldı. Türkiye Dışışleri yetkilileri ise böyle bir ifadenin kullanılmadığını ifade etti.

Kasım ayında İstanbul'da oynanan Galatasaray-Kızılyıldız basketbol maçından önce çıkan kavgada bir Sırp taraftarın öldürölmesi, iki ölke arasındaki ilişkilerde yeniden kısa süreli bir gerginliğe sebep oldu. Her ne kadar cinayetin siyasi bir boyutu olmasa da özellikle Galatasaray antrenörünün olaylar devam ettiğı sırada yaptığı basın toplantısında kullandığı ifadeler Sırp siyasetçiler ve kamuoyu tarafından sert bir biçimde eleştirildi. Olaydan sonra Türkiye'nin Belgrad Büyükelçiliğı önünde protesto gösterileri düzenlenirken Sırbistan hükümeti Türkiye'den faillerin yakalanması konusunda talepte bulundu. Türkiye'den de başta Başbakan Davutoğlu olmak üzere yetkililer Sırbistan'a bu konuda güvence vererek gerginliğin daha fazla büyümesini önlediler. Olayla ilgili soruşturma başlatılarak şüpheliler gözaltına alındı.

Son yıllarda gerek Türkiye, gerekse Sırbistan hükümetinin ikili ilişkileri geliştirme yönünde gayret gösterdiği görölmektedir. Bununla beraber, özellikle Sırp toplumunda Türkiye'ye yönelik olumsuz bakışın halen bir ölçüde varlığını sürdürmesi zaman zaman ufak kıvılcımların ölke siyaseti üzerinde baskı oluşturmaya ve Türkiye'ye karşı tavır alınmasına sebep olabilmektedir. Yine de yukarıda sayılan gelişmelerin ancak anlık etkileri olmuş, Türkiye-Sırbistan ilişkilerinde kayda değer ve uzun süreli bir çatlak meydana gelmemiştir.

Balkanların en küçük ölkesi Karadağ ile 2014 yılında askerî alandaki ilişkilerin ilerletilmesine yönelik önemli bir adım atıldı. 4 Haziran'da Bosna-Hersek'in başkenti Saraybosna'da düzenlenen 8. Balkan Ölkeleri Genelkurmay Başkanları Konferansı'na katılan Genelkurmay Başkanı Necdet Özel ile Karadağlı mevkidaşı tarafından iki ölke arasında Askerî Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Çerçeve Anlaşması imzalandı. Anlaşmada Türkiye ve Karadağ'ın askerî kurumlarının eğitim, tatbikat, savunma sanayii, donanım, askerî istihbarat, lojistik, sağlık, arşiv, yayıncılık, bilgi alışverişı ve haritacılık gibi çok sayıda alanda iş birliği yapması kararlaştırıldı. Böylelikle Türkiye ile Karadağ arasında askerî alanda ilk ikili anlaşma imzalanmış oldu.

2014 yılı içerisinde Hırvatistan ile ilişkilerde kayda değer bir olay meydana gelmedi. 29 Mayıs'ta İstanbul'da düzenlenen ve Hırvatistan

Dış ve Avrupa İşleri Bakan Yardımcısı Joško Klisović'in de katıldığı Türk-Hırvat İş Forumu'nda iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler ele alındı. 19 Aralık'ta ise Hırvatistan Başbakan Yardımcısı ve Dış ve Avrupa İşleri Bakanı Vesna Pusić Türkiye'ye gelerek Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ile ikili ve bölgesel konuları değerlendirdi. Pusić, ülkesinin Türkiye'nin AB üyeliğine tam destek verdiğini açıkladı.

Siyasi ilişkilerin dışında, daha önceki yıllarda olduğu gibi Türkiye'nin resmî kurumları bölgeyle sosyal, kültürel ve ekonomik bağların güçlenmesinde önemli rol oynamayı 2014'te de sürdürmüştür. Örneğin Türkiye'nin Balkanlardaki en etkin kurumlarından biri olan TİKA, birçok Balkan ülkesinde eğitim, sağlık, altyapı ve kalkınma projelerini devam ettirmiştir. TİKA'nın Batı Balkanların altı ülkesinde bulunan koordinatörlüklere ek olarak Romanya'da da bir koordinatörlüğün kurulması yönünde çalışmalar başlatılmıştır. Bölgeyle yakından ilgilenen bir başka resmî kurum olan Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Balkanlardan çok sayıda öğrenciye Türkiye'de öğrenim imkânı sağlamıştır. Sağlık Bakanlığı, bu yıl dokuz Orta ve Doğu Avrupa ülkesini kapsayan Balkan Acil Sağlık Hizmetleri Projesi'ni (BASEP) resmen başlatmış ve bu kapsamda ilk olarak Arnavutluk ve Kosova'dan gelen bir grup sağlık personeline acil sağlık eğitimi verilmiştir. Halen Balkanların en önde gelen haber ajanslarından olan Anadolu Ajansı, birkaç yıldır faaliyette bulunan Boşnakça servisinin yanı sıra Arnavutça servisini kurarak bölge Arnavutlarına da doğrudan ulaşmaya başlamıştır. Balkanların altı ülkesinde kültür merkezleri bulunan Yunus Emre Enstitüsü dil öğretimi ve kültür faaliyetlerini sürdürürken Diyanet İşleri Başkanlığı, din ve eğitim işlerinde Müslüman topluluklara desteğini devam ettirmiştir.

EKONOMİK İLİŞKİLER

Türkiye'nin Balkanlarla olan ticari ilişkileri ana hatlarıyla değerlendirilecek olursa 2008'deki ekonomik kriz sonrasında gösterdiği yükseliş trendini 2014 yılında da koruduğu söylenebilir. TÜİK'in kesin olmayan verilerine göre Balkan ülkeleriyle olan ticaret 2014 yılının ilk

10 ayında bir önceki yılın aynı dönemine göre yaklaşık %3,2'lik artış gösterdi. Bu ülkeler arasında AB'ye üye olanlar ile olmayanlar arasında kayda değer bir farklılık göze çarpmaktadır. Türkiye'nin Balkanlarla olan ticaretinin %88 gibi büyük bir bölümünün gerçekleştirildiği AB üyesi ülkelerle (Bulgaristan, Hırvatistan, Romanya, Slovenya ve Yunanistan) olan ticaret hacmi %1,85 artarken AB üyesi olmayan Batı Balkan ülkeleriyle (Arnavutluk, Bosna-Hersek, Karadağ, Kosova, Makedonya ve Sırbistan) olan ticaret hacmi %14,9 gibi büyük bir artış göstermiştir. Bu durum Türkiye'nin bu ülkelerle yeterince kuvveden fiile geçmemiş olan ticari bağlarını güçlendirmek için harcadığı çabaların meyve verdiğinin bir işareti olarak değerlendirilebilir. Türkiye'nin bölgeyle olan ticaret dengesi bakımından da 2014 yılının ilk 10 ayı için olumlu bir görüntüden söz edilebilir. Bir önceki yılın ilk 10 ayında 2 milyar Euro'nun üzerinde ölçülen dış ticaret açığı, 2014 yılında 1,15 milyon Euro'ya gerilemiştir.

Ülke	2013 (ilk 10 ay)		2014 (ilk 10 ay)	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
Arnavutluk	163.825.218	40.510.663	193.261.898	60.473.238
Bosna-Hersek	169.962.913	77.878.703	199.331.398	103.609.873
Bulgaristan	1.225.691.156	1.757.547.313	1.296.636.660	1.763.784.742
Hırvatistan	125.440.631	117.229.947	184.792.969	86.865.844
Karadağ	17.853.458	7.845.064	21.080.882	5.264.329
Kosova	174.090.456	6.082.696	172.025.408	7.943.569
Makedonya	178.017.632	51.295.150	210.181.562	48.361.518
Romanya	1.650.920.915	2.261.655.021	1.877.474.251	2.072.441.421
Sırbistan	271.568.771	154.644.046	313.751.535	173.602.806
Slovenya	413.085.792	189.172.764	465.499.326	187.026.885
Yunanistan	853.967.246	2.654.498.733	972.185.515	2.551.051.605
TOPLAM	5.244.424.188	7.318.360.100	5.906.221.404	7.060.425.830

KAYNAK: T.C. EKONOMİ BAKANLIĞI. 2014 VERİLERİ TAHMİNİDİR.

Altyapıdaki eksiklikler ve artan işsizlik dolayısıyla Balkan ülkelerinden Türkiye'ye daha fazla yatırım yapılmasına yönelik talepler son yıllarda sıklaşmıştır. Bölgede çok sayıda yatırım fırsatı olduğunu vurgulayan yetkili ve siyasetçiler, Türk şirketlerinin bunlardan yararlanmasını ve böylelikle Türkiye ile ekonomik ilişkilerinin gelişmesini arzuladıklarını dile getirmektedirler. Bu çağrılara karşılık son yıllarda Türkiye'den bölgeye giden yatırımlar 2000'lerin ilk yarısına nazaran önemli artış göstermiştir.

2014'ün ilk üç çeyreğine bakıldığında, Türkiye'den 11 Balkan ülkesine giden net doğrudan yatırım miktarı yaklaşık 63 milyon Dolar olarak ölçülmüştür. Yatırımlar kümülatif olarak artmakla beraber artış hızının geçmiş yıllara nazaran düşük kaldığı görülmektedir. Bu yavaşlamanın ana sebebi olarak Kosova'da önceki yıllarda Türk şirketlerince üstlenilen büyük projeler sayesinde artan yatırımların 2014'te görece düşük bir seyir izlemesi gösterilebilir. Nitekim Kosova dışındaki ülkelere giden yatırımlar bir önceki yılın aynı dönemine göre artmıştır.

TÜRKİYE'DEN GİDEN YURT DIŞI YATIRIMLAR (NET, MİLYON DOLAR)							
	2009	2010	2011	2012	2013	2013 (ilk 9 ay)	2014 (ilk 9 ay)
Arnavutluk	0	3	5	5	10	7	12
Bosna-Hersek	21	61	22	7	3	0	0
Bulgaristan	13	1	18	7	13	1	1
Hırvatistan	15	3	47	103	0	23	23
Karadağ	0	4	0	0	11	0	0
Kosova	19	6	46	81	113	101	10
Makedonya	0	8	71	12	5	0	0
Romanya	20	20	27	32	20	14	6
Sırbistan	3	3	0	7	4	0	0
Slovenya	0	0	4	0	0	0	0
Yunanistan	0	2	0	21	3	11	11
TOPLAM	91	111	240	275	182	157	63

KAYNAK: TCMB, KOSOVA MERKEZ BANKASI. KOSOVA VERİLERİ AVRUPA MERKEZ BANKASI'NIN YILLIK ORTALAMA KURLARI ESAS ALINARAK EURO'DAN ABD DOLARI'NA ÇEVİRİLMİŞTİR. DEĞERLER YAKLAŞIKTIR.

DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Küresel siyasi gündemin genellikle Ortadoğu ve Ukrayna üzerine yoğunlaştığı 2014 yılında Balkanlar, çoğu uluslararası aktörün olmadığı gibi Türkiye'nin de dış politika öncelikleri arasında yer almamıştır. Böylelikle Türkiye, önceki yıllarda üstlendiği türden bölgesel ölçekte siyasi girişimlerde bulunmayarak ülke ve toplumlarla ikili ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir. Yıl boyunca Türkiye ile Balkan ülkeleri arasındaki ilişkiler büyük ölçüde olaysız seyrederken önceki yıllardaki pozitif eğilimini devam ettirmiştir. Gerek Türkiye gerekse Balkan hükümetleri, karşılıklı diyalog ve iş birliğinin geliştirilmesine yönelik güçlü bir irade ortaya koyarken Balkan ülkeleri Türkiye'den daha fazla yatırım beklediklerinin altını ısrarla çizmiştir. Türkiye'nin 12. Cumhurbaşkanı seçilen Recep Tayyip Erdoğan'ın 28 Ağustos'ta gerçekleşen yemin töreninde Bulgaristan, Makedonya, Arnavutluk, Kosova ve Bosna-Hersek'in devlet başkanı, Romanya'nın başbakan, Yunanistan ve Karadağ'ın da başbakan yardımcısı düzeyinde temsil edilmesi, Balkan ülkelerinin Türkiye'yle ilişkilere verdiği önemi göstermektedir.

Türkiye hükümeti de Balkanlar ile ilişkilere verdiği özel önemi bölgeye sık sık yapılan ziyaretlerle ortaya koymuştur. AK Parti hükümetinin özellikle Batı Balkanlarda Müslümanların yaşadığı bölgelerle olan güçlü bağlara yaptığı vurgu bilhassa dikkat çekicidir. 30 Mart yerel seçimlerinin ardından Başbakan Erdoğan yaptığı konuşmada "Balkanlarda Bosna-Hersek'te, Makedonya'da, Kosova'da, Avrupa'nın tüm kentlerinde yürekleri bizimle atan... kardeşlerime teşekkür ediyorum" diyerek AK Parti'nin sahip olduğu toplumsal desteğin içinde bu üç ülkede yaşayan Müslümanların önemli bir yerinin bulunduğunu ima etmiştir.

Öte yandan, Balkan ülkeleriyle ilişkilerdeki pürüz noktaları olarak Yunanistan ile Kıbrıs ve Doğu Akdeniz konularındaki anlaşmazlık, Sırbistan ve Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti'nde Türkiye'ye yönelik olumsuz bakışlar ve Bulgaristan'da yükselen aşırı milliyetçilikten söz edilebilir. Özellikle Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon rezervlerinin sınırlandırılması ve kullanımı konusunda ortak hareket eden Yunanistan ile GKRY'nin Türkiye ve KKTC ile yaşadıkları görüş ayrılıkları bir sonuca

bağlanmadığı takdirde gelecekte daha büyük tartışmalara, hatta krizlere yol açabilir. Ayrıca Kıbrıs sorununun çözümünde bir anlaşma zemininin oluşmasının da büyük ölçüde enerji politikalarına bağlı olduğu görülmektedir.

2014 yılında Almanya'nın, Batı Balkanların AB ile entegrasyonu-na yönelik açıkça inisiyatif aldığını da kaydetmek gerekir. 28 Ağustos'ta Berlin'de düzenlenen Batı Balkanlar konferansında Batı Balkan ülke-lerinin liderleri bir araya getirilerek aralarındaki sorunların giderilmesi-ne ve AB sürecinin hızlandırılmasına yönelik girişimlerde bulunuldu. Yine Berlin'de 5 Kasım tarihinde bu sefer dışişleri bakanları düzeyinde yapılan Batı Balkanlar konferansına Birleşik Krallık da katıldı. Her ne kadar AB Komisyonu Başkanı Jean-Claude Juncker önümüzdeki beş yıl boyunca AB'ye yeni bir üyenin alınmayacağını belirtmişse de Batı Bal-kanların entegrasyonu konusunda önümüzdeki yıllarda yeni adımların atılması bekleniyor. Son yıllarda Türkiye ile Batı Balkanlar arasında si-yasi, ekonomik ve toplumsal bağların güçlenmesi, bölgede Türkiye'nin ayrı bir kutup olarak ortaya çıktığı şeklinde yorumlara sebep olmak-taydı. Hâlen AB'ye üyelik müzakereleri devam eden Türkiye'nin Batı Balkanlara yönelik yeni girişimlerde kapsam dışı bırakılması ise, AB'nin (ve özellikle Almanya'nın) bölgeyi kendi tarafına çekerken aynı zaman-da Türkiye'den uzaklaştırmak istediği şeklinde yorumlanabilir. Bu yön-de çabaların yalnızca Türkiye'nin değil, aynı zamanda Batı Balkanlarda Türkiye'ye maddi ve manevi yakınlığı bulunan toplulukların yabancı-laştırılmasına sebep olacağı, dolayısıyla yerel, bölgesel ve uluslararası alanda yeni istikrarsızlıklara yol açacağı vurgulanmalıdır.

2014 yılında Türkiye'nin Balkanlarla olan ekonomik ilişkileri ge-nel anlamda olumlu ve istikrarlı bir seyir izlemiştir. Bir yıl öncesine göre bölgeye yapılan ihracat miktarı artarken bölgeden yapılan ithalat azalmıştır. Bölge ekonomilerinde yaşanan ekonomik daralmanın bir so-nucu olarak okunabilecek olan ithalattaki düşüş, Türkiye'nin Balkanlar karşısındaki dış ticaret açığının önemli oranda küçülmesini sağlamıştır. Bu durum Türkiye açısından kısa vadede olumlu bir gelişme gibi gö-rünmekle beraber Balkanların ekonomik büyüme ve kalkınması bakı-mından aslında istenmeyen bir durumdur. Balkanların ulaşım altyapısı bakımından elverişli bölgelerinde Türk yatırımcılarının faaliyet göstere-ceği yeni serbest bölgelerin kurulması bölgedeki istihdam ve ekonomik

büyümeye katkıda bulunacaktır. Burada üretilecek malların Türkiye'ye ithali durumunda ticaret dengesi negatif yönde etkilense dahi üretim Türkiye'nin GSMH'sine olumlu olarak yansıyacaktır.

Türkiye'nin bölgedeki yatırımları da 2014 yılında artmaya devam etmiştir. Buna karşılık, yatırımlardaki artış hızının son birkaç yıldır ivme kaybetmekte olduğu dikkat çekicidir. Altını çizmek gerekir ki, Türkiye'nin Balkanlardaki ekonomik varlığının 2000'lerin ikinci yarısından itibaren gösterdiği büyük artış Türkiye'nin dinamizmi ve ekonomik gelişiminden olduğu kadar bazı yatırımcı ve ihracatçı ülkelerin global krizden zarar görmelerinden de kaynaklanmıştır. Dolayısıyla bu dönemde Türk yatırımlarının gösterdiği etkileyici artışın bundan böyle şartlar ne olursa olsun aynen devam edeceğini kesin olarak iddia etmek yanlış olacaktır. Avrupa ekonomileri içinde bulundukları krizi atlattıkça ve Balkanlarda yükselen diğer ekonomik aktörler olan Rusya, Çin ve Körfez ülkelerinin bölgedeki varlığı arttıkça Türk şirketleri birçok alanda diğer yatırımcılarla daha zorlu bir rekabete girmek zorunda kalabilir. Henüz şartlar uygunken bölgeden gelen yatırım taleplerinin Türk yatırımcılarca en etkin bir biçimde değerlendirilmesi için ilgili kurumların yönlendirici ve destekleyici faaliyetlerini yoğunlaştırması faydalı olacaktır.

TÜRKİYE-AFRIKA İLİŞKİLERİ

AK Parti dönemindeki dış politikaya bakıldığında kısa sürede en başarılı alanın Afrika olduğunu söylemek abartı olmayacaktır. 1998 yılında başlayan 2002 yılında ise pratiğe geçirilen bu dış politika yaklaşımı kapsamı, içeriği ve muhtemel etkileriyle Türk dış politikasında en kalıcılardan birisi olmaya adaydır. Son yıllarda artarak devam eden Ankara'nın Afrika'ya ilgisi özel bir durum arz etmekte ve aynı zamanda bu durum insani yardımlardan ve ekonomik ilişkilere kadar çok boyutlu bir hâle gelmektedir. Özellikle, Türkiye'nin aktif ilgisi, Somali'de ve kıtada yeni bir siyasal aktör olarak hem büyük ilgi görmekte hem de Türkiye'nin kıtadaki varlığını pekiştirmekte ve derinleştirmektedir.

Türkiye ile Sahra-Altı Afrika'sında bulunan devletlerarasında son yıllarda hızla gelişen siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin temeli 1998 yılında Afrika Açılım Planı çerçevesinde atılmıştı. Fakat Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesi sonrasında orijinal plana göre daha kapsamlı ve sofistike bir ilişki biçimi geliştirilmiş, Türkiye hızla Afrika'daki varlığını artırmış ve önemli bir aktör olarak öne çıkmıştır. Birçok konuda sivil toplumun öncülük ettiği ve çok ciddi bir şekilde desteklediği Türkiye-Afrika ilişkileri, 2014 yılında da çeşitli düzeyde karşılıklı ziyaretler ve İkinci Türkiye-Afrika Zirvesi ile beraber derinleşme ve genişlemeye devam etmiştir.

Eski Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, resmî ziyaret için Türkiye’de bulunan Gambiya Cumhurbaşkanı Yahya Jammeh’i 11 Ocak’ta kabul etmiş ve karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesi üzerine görüşmeler yapmıştır. Aynı şekilde Nijer Cumhurbaşkanı Issoufou Mahamadou 11 Mart tarihinde resmî ziyaret için Türkiye’ye gelmiştir.

Kenya Cumhurbaşkanı Uhuru Kenyatta, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün davetlisi olarak, 7-10 Nisan tarihlerinde ülkemize bir devlet ziyareti gerçekleştirmiştir. Ziyaret sırasında, Türk-Kenya İş Konseyi Kuruluş Mutabakat Zaptı, Kenya Ulusal Sanayi ve Ticaret Odası ve TOBB arasında İş Konseyi Kuruluş Mutabakat Zaptı, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kenya Cumhuriyeti Hükümeti arasında Küçük ve Orta Boy İşletmelerin Teşviki ve Geliştirilmesi Alanlarında İş Birliği Mutabakat Zaptı, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kenya Cumhuriyeti Hükümeti arasında Teknik ve Mali İş Birliğine Dair Mutabakat Muhtırası, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kenya Cumhuriyeti Hükümeti arasında İkinci KEK Mutabakat Zaptı, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kenya Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Kültür, Basın-Yayın, Gençlik ve Spor Alanlarında İş Birliği Anlaşması, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kenya Cumhuriyeti Hükümeti arasında Güvenlik İş Birliği Anlaşması imzalandı. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kenya Cumhuriyeti Hükümeti arasında Enerji ve Hidrokarbon Alanında İş Birliği Mutabakat Zaptı, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kenya Cumhuriyeti Hükümeti arasında Madencilik Alanında İş Birliği Mutabakat Zaptı, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kenya Cumhuriyeti Hükümeti arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması imzalanmıştır.

29 Ağustos 2014 tarihinde Somali Cumhurbaşkanı Hasan Şeyh Mahmud Türkiye’yi ziyaret etmiş ve çeşitli etkinliklere katılmıştır. Özellikle Türkiye’nin Somali politikasının değerlendirildiği bu toplantılarda aynı zamanda önümüzdeki dönemdeki politikalar üzerine fikir alışverişinde bulunulmuştur. 16 Aralık’ta Cibuti Devlet Başkanı İsmail Ömer Guelleh ve aynı tarihte Çad Başbakanı Kalzeube Payimi Deubet resmî ziyaret için Türkiye’yi gelmiş ve ikili ilişkiler üzerine görüşmeler yapılmıştır.

2014 yılında Türkiye’den de Afrika’ya yönelik olarak çeşitli üst düzey ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Bunlardan ilkinde Türkiye, Afrika Birliği’nin 30-31 Ocak 2014 tarihlerinde Addis Ababa’da gerçekleştiri-

len 22'nci Zirve Toplantısında Dışışleri Bakanı Ahmet Davutoğlu başkanlığındaki bir heyetle temsil edilmiştir.

Türkiye'nin gözlemci ve stratejik ortak statüsünde temsil edildiği Zirve'nin açılış oturumuna katılan Dışışleri Bakanı Davutoğlu ayrıca Burkina Faso Dışışleri Bakanı Cibril Yipene Bassole ile bir araya gelmiş ve Somali Cumhurbaşkanı Hasan Şeyh Mahmud, Etiyopya Cumhurbaşkanı Mulatu Teshome Wirtu, Etiyopya Başbakanı Hailemariam Desalegn ve Haiti Başbakanı Laurent Lamothe tarafından ayrı ayrı kabul edilmiştir. Görüşmelerde bölgesel konular başta olmak üzere, Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliği adaylığı ile Türkiye-Afrika ilişkileri ele alınmıştır.

28 Şubat tarihinde Sudan'ın Güney Darfur eyaletinin başkenti Nyala'da Başbakan Erdoğan'ın talimatıyla inşa edilen Sudan-Türkiye Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nin açılışı yapılmıştır. Sudan'da Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) tarafından inşa edilen hastanenin açılışını, Başbakan Yardımcısı Emrullah İşler, Sağlık Bakanı Mehmet Müezzinoğlu ve Sudan Cumhurbaşkanı birinci Yardımcısı Hasan Bekri gerçekleştirmiştir.

2014 yılı içerisinde Sudan, Tanzanya, Liberya, Burundi, Nijerya, Zambiya ve Senegal'den dışışleri bakanları düzeyinde Türkiye'ye yapılan ziyaretler yanında; Uganda Cumhuriyeti Emniyet Genel Müdürü, Burkina Faso Ulusal Meclis Başkanı ve Kenya Garissa Eyaleti Valisi gibi çeşitli düzeylerdeki ziyaretler Türkiye'nin Afrika açılımının ne kadar derinleştğini göstermektedir.

İstanbul'daki zirve sırasında kurulan izleme mekanizması uyarınca 2013 yılı içinde bir Afrika ülkesinde yapılması planlanan, ancak etkinliğe ev sahipliği yapmak isteyen Ekvator Ginesi ve Etiyopya arasındaki uzlaşmazlık nedeniyle düzenlenemeyen 2. Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi'nin, Türkiye'nin girişimleri sonucunda Ekvator Ginesi'nin başkenti Malabo'da 19-21 Kasım tarihlerinde yapılmıştır.

Afrika Birliği'nin mutakat uygulaması çerçevesinde, "Banjul Formülü" olarak adlandırılan ve belli sayıda Afrika ülkesinin tüm kıtayı temsilen zirveye iştirakini öngören düzenlemeyle Afrika Birliği Dönem Başkanı Moritanya, Eski Dönem Başkanı Etiyopya, Cezayir, Nijerya, Güney Afrika, Senegal, Libya, Zimbabwe, Kenya, Gana, Çad, Kongo Demokratik Cumhuriyeti ve Mısır toplantıya davet edilmiştir. "Afrika'nın

Sürdürülebilir Kalkınması ve Bütünleşmesinin Güçlendirilmesi İçin Yeni Bir Ortaklık Modeli” temalı zirveye bu ülkelerden üst düzeyde katılım sağlanmış ve zirvede Türkiye’yi temsilen Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan başkanlığında bir heyet katılmıştır.

Zirvede, dünyadaki ülkelerin üçte birini oluşturan Afrika ülkeleri ile Türkiye arasındaki stratejik ortaklığın daha ileri götürülmesi hedeflenmiştir. Ayrıca, toplantılarda ortaklığın mevcut durumu ele alınmış, 2014-2018 uygulama planı ile gelecek döneme ilişkin bir çerçeve belirlenerek bir bildirge kabul edilmiştir.

Zirvenin başlamasından bir gün önce, Ekvator Ginesi’nin başkenti Malabo’ya inişinde Cumhurbaşkanı Erdoğan ve eşi Emine Erdoğan’ı, Ekvator Ginesi Cumhurbaşkanı Teodoro Obiang Nguema Mbasogo ve eşi havalimanında resmî törenle karşılamış ve törenin ardından Cumhurbaşkanı Erdoğan, zirvenin yapılacağı Sipopo Kongre Merkezi’nde Ekvator Ginesi Cumhurbaşkanı Mbasogo ile görüşmüştür.

Moritanya Cumhurbaşkanı Muhammed Veleddin Abdülaziz ve Benin Cumhurbaşkanı Thomas Boni Yayi ile ayrı ayrı görüşen Cumhurbaşkanı Erdoğan, zirvede Afrikalı liderlere hitaben bir konuşma yapmıştır. Başbakanlık görevini yaptığı 2002-2014 yılları arasında Afrika ile ilişkilere büyük önem verdiğini dile getiren Cumhurbaşkanı Erdoğan, “2005 yılını Türkiye’de Afrika yılı ilan ettiğimizde yürüttüğümüz politikayı Afrika Açılım Politikası şeklinde tanımladık. 2009 yılında Türkiye’nin kıtada 12, Afrika ülkelerinin ise Ankara’da 10 büyükelçiliği bulunuyordu. Bugün itibarıyla Afrika’da 39 büyükelçilik ve 4 başkonsolosluk ile temsil ediliyoruz. Aynı şekilde Afrika ülkelerinin Ankara’daki diplomatik temsilcilik sayısı da 32’ye yükseldi. Kalkınma ortaklığından siyasi diyalog mekanizmalarına, eğitim kültür faaliyetlerinden ekonomik iş birliğine, ticaret hacminden yatırımlara, müteahhitlik hizmetlerinden ulaştırma alt yapılarına kadar birçok alanda birlikte büyük ilerlemeler sağladık. Böylece karşılıklı olarak açılım sürecini tamamlamış olduk. Artık eşit ortaklığa dayalı yeni ve daha ileri bir aşamaya geçmemizin gerekli olduğunu görüyoruz” diye konuşmuştur.

Sağlık sektörünün Afrika ülkeleriyle iş birliğinde önemli bir alan olarak belirgin hâle geldiğine de işaret eden Cumhurbaşkanı Erdoğan, bundan da büyük memnuniyet duyduğunu dile getirerek Sudan’da

açılan 150 yataklı hastanenin, ardından Somali’de de 200 yataklı, tam teşekküllü bir hastanenin açılışına hazırlandığını ve Türkiye’nin ebola salgınıyla mücadele için Afrikalı dostlarımıza şimdiye kadar yaptıklarımıza ek olarak 5 milyon dolarlık ilave bir kaynak ayırdığını açıklamıştır. Gerçekleştirilen ikinci zirve Türkiye ile Afrika ülkeleri arasında yeni bir dönüm noktasına işaret etmekte olup 3. zirvenin 2019 yılında İstanbul’da yapılması kararlaştırılmıştır.

2014 yılı genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye-Afrika ilişkilerinin 2015 yılında da yoğun bir tempoyla devam edeceği öngörülebilir. Bu çerçevede Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın 2015’in ilk aylarında yapması beklenen Etiyopya ziyareti öncesi Cibuti ve Etiyopya’ya 100’e yakın iş adamıyla giden Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekci, burada hususi Ekonomik Bölge Kuruluşu anlaşmasını imzalamıştır. Buna göre Cibuti 500 hektarlık bir araziye 99 yıllığına Türkiye’ye tahsis etmiş ve altyapı çalışmalarının peşinden inşasına başlanacak dev üstte, Türk hususi sektörü, üretim, montaj ve depolama benzeri faaliyetlerin tamamını yapacaktır.

Türkiye iç siyasetinde çok ciddi bir siyasi değişiklik ya da ciddi bir ekonomik kriz olmadığı sürece Türkiye-Afrika ilişkilerinin önümüzdeki yıllarda aynı hızla devam etmesi beklenilmelidir. Özellikle yoğun sivil toplum katılımından dolayı artık ilişkilerin kalıcı olma yolunda hızla ilerlediğini vurgulamak gerekir.

Türkiye’nin Afrika’daki uzun vadeli sosyo-politik varlığı ve istikrarı, sadece ticari ilişkilerin artırılmasına dayanmamakta, aynı zamanda Somali’de olduğu gibi Türkiye’nin kıta sorunlarına kalıcı çözümler bulma gayretine bağlanmaktadır. Eğer Türkiye Somali’ye olan ilgisini, barış ve başarı için açık bir çabaya dönüştürebilirse, Afrika’yı sadece ekonomik açıdan gören Hindistan, Çin ve Brezilya’nın olduğu gruptan çıkıp kıtayı hem ekonomik hem de siyasi açıdan gören Amerika, Fransa ve İngiltere’nin olduğu gruba geçecektir. Bu durum Türkiye-Afrika ilişkilerini derinleşerek devam ettirecek ve Afrika-Türkiye dış politikasındaki önemini önümüzdeki on yıllarda da koruyacaktır.

TÜRKİYE - KAFKASYA VE ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

Türkiye'nin dış politikası açısından Kafkasya ve Orta Asya bölgeleri her zaman çok önemli bir yere sahip olagelmıştır. Bu bölgeleri Türkiye açısından çok önemli yapan nedenler arasında her iki bölgede yaşayan topluluklarla sahip olunan ortak tarihsel geçmiş ve kültürel değerlerin yanı sıra bu bölgelerin sahip oldukları jeopolitik önem, zengin enerji kaynakları ve hızla artan zenginlikleri nedeniyle sahip oldukları ticaret potansiyeli öne çıkmaktadır. Son yıllarda, Türkiye ekonomisinin küresel ekonomi içinde oynadığı rolün de artmasıyla birlikte enerji zengini olan bu bölgelerin Türkiye'nin ekonomisi açısından arz ettiği önem de aynı şekilde artmıştır.

Sovyetler Birliği'nin 1991'de dağılmasından sonra Türkiye'nin dış politikasının en önemli odak noktalarını oluşturan Kafkasya ve Orta Asya bölgeleri Türkiye açısından sadece kültürel alanda değil, aynı zamanda güvenlik, dış ticaret ve enerji alanlarında da önemini korumaya devam etmiştir. Özellikle Ukrayna krizi sonrasında Rusya ile Batılı ülkeler arasında artan gerilim Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya ülkelerine dönük izlediği politikaların bağlamını da önemli ölçüde etkilemiştir. Bu değişen bölgesel bağlamda Türkiye'nin 2014 yılında Kafkasya ve Orta Asya'ya dönük izlediği politikalar genel olarak gerek ikili ilişkileri gerekse bölgesel iş birliğini daha da güçlendirici sonuçlar vermiştir.

Bu bölümde Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya bölgelerine dönük 2014 yılında izlediği politikalarının bir değerlendirmesi yapılacaktır. Bu amaçla, öncelikle bu bölgelerde 2014 yılında ortaya çıkan değişiklikler ele alınacaktır. Daha sonraki bölümde, Türkiye'nin Kafkasya bölgesine dönük 2014 yılında izlediği dış politikasının ana hatları ortaya konulacaktır. Takip eden bölümde ise; Türkiye'nin Orta Asya'daki gelişmeler ışığında bu bölgeye dönük nasıl bir dış politika izlediği ortaya konulacaktır. Bu bölümün sonunda Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'ya dönük dış politikasının genel bir değerlendirmesi yapılarak, bazı öneriler yapılacaktır.

TÜRKİYE AÇISINDAN KAFKASYA VE ORTA ASYA'DA 2014 YILINDA DEĞİŞEN BÖLGESEL DENGELER

Kafkasya ve Orta Asya'daki bölgesel dengeler 2014 yılında önemli ölçüde değişmiştir. Bu değişim ise daha çok, Rusya ile Batılı ülkelerin arasındaki ilişkilerin önemli ölçüde değişmesinden kaynaklanmıştır. Gerek Kafkasya'daki gerekse Orta Asya'daki ülkeler dış politikalarında bir taraftan Rusya'nın yeni aktivizmini dikkate alarak Moskova ile ilişkilerini yönetmeye çalışırken, diğer yandan da Rusya dışındaki ülkelerle de ilişkilerini önemli ölçüde geliştirerek Rusya'yı dengelemeye çalışmaktadırlar. Ortaya çıkan bu tablo Türkiye'ye Kafkasya ve Orta Asya'ya dönük dış politikasında yeni olanaklar ve kısıtlılıklar ortaya çıkarmıştır.

2014 yılında daha çok Kafkasya'yı ve bir ölçüde de Orta Asya'yı etkileyen en önemli gelişme Rusya ile Batılı ülkeler arasında ortaya çıkan Ukrayna krizi ve bu krizin yol açtığı bölgesel gelişmeler olmuştur. 2013 yılında Ukrayna Cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç'in Avrupa Birliği ile Ortaklık Anlaşmasını 2013 Avrupa Birliği Doğu Ortaklığı Vilnius zirvesi sırasında imzalamamasının Ukrayna'daki halkın tepkisini çekmesi üzerine önemli bir siyasi kriz ortaya çıkmıştır. Önceleri 'Avromeydan' hareketi ile Ukrayna Cumhurbaşkanı arasında cereyan eden bu iç siyasi kriz, Cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç'in Şubat 2014'de ülkeyi terk ederek Rusya'ya sığınması ile hızlı bir şekilde uluslararası bir karakter kazanmıştır.

2014 yılının uluslararası politika açısından dünyadaki en önemli gelişmesi hiç şüphesiz Rusya'nın Ukrayna'nın Kırım bölgesini ilhak

etmesi olmuştur. Rusya'ya bağı olduğu düşünölen ancak Rus askerî üniformaları taşımayan güçlerle Ukrayna askerî güçlerinin çatışmaktan kaçınması üzerine hızlıca bölgenin askerî kontrolünü eline geçiren Moskova kendi güçlerinin kontrolünde gerçekleştirilen bir referandum ile bu bölgenin Rusya'ya ilhakını 2014 yılının Mart ayı içinde gerçekleştirmiştir. Daha sonra Ukrayna'nın doğu bölgelerinde baş gösteren özellikle endüstriyel altyapısı ile çok önemli olan Donetsk bölgesindeki Rusya yanlısı ayrılıkçı hareket günümüze kadar süren iç savaşı tetiklemiştir.

Bu gelişmeler Kafkasya ve Orta Asya ölkelerini birçok açıdan etkilemiştir. Rusya esasen Kafkasya ve Orta Asya'daki kontrolünü en üst düzeye çıkarmayı hedeflemiştir. Bu kapsamda Rusya bu bölgelerdeki müttefikleri ile daha güçlü ilişkiler kurma yoluna gitmiştir. Rusya; Kafkasya ve Orta Asya'daki ittifak ilişkilerini güçlendirmek için özellikle 2015 yılının Ocak ayında resmen kurulmuş olan Avrasya Ekonomik Birliği'ne (AEB) Kafkasya ve Orta Asya'daki ölkelerin de katılması yönünde önemli baskılar yapmıştır. Rusya uyguladığı baskılar neticesinde Kazakistan ve Belarus ile kurduğu Avrasya Ekonomik Birliği'ne Kafkasya'dan Ermenistan'ı ve Orta Asya'dan da Kırgızistan'ı katılmaya zorlamıştır.

Avrasya Ekonomik Birliği girişimine ek olarak Rusya'nın Kafkasya ve Orta Asya'daki askerî varlığını da önemli ölçüde artırdığını gözlemek mümkündür. Rusya'nın 2014 yılında Abhazya ve Güney Osetya ile askerî anlaşmalarını güncelleyerek, Gürcistan sınırlarının korunmasını doğrudan eline geçirmesi Gürcistan üzerindeki baskıyı önemli ölçüde artırmıştır. Özellikle Ukrayna krizi sonrasında Azerbaycan ile Ermenistan arasında ateşkes hattındaki çatışmaların artması da gerek Ermenistan'ı gerekse Azerbaycan'ı bu çatışmaları provoke ettiklerini düşündükleri Rusya ile daha uyumlu politikalar izlemeye yönelttiği anlaşılmaktadır.

2014 yılında Rusya'nın etkinliğini Orta Asya bölgesinde de önemli ölçüde artırdığı gözlemlenmektedir. 2014 yılının sonunda NATO'ya bağı ISAF gücünün misyonununa son vererek, ölkö güvenliğinin sağlanması yetkisini Afganistan Ulusal Güvenlik Güçleri'ne devretmesi Orta Asya ölkelerini kendi güvenliklerini temin için Moskova ile daha yakın ilişkiler kurmaya yönlendirmiştir. Afganistan Ulusal Güvenlik Güçleri'nin yetkiyi devralmasından sonra ortada bir güvenlik boşluğu-

nun ortaya çıkacağından endişelenen Orta Asya ülkeleri hem Kollektif Güvenlik Antlaşması Teşkilatı (KGAT) hem de Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ile iş birliklerini en üst düzeye çıkarmışlardır.

Ukrayna ve Afganistan konusundaki gelişmeler sonrasında Kafkasya ve Orta Asya'daki ülkelerin Rusya ile açık rekabetten uzakta kalarak, daha çok iş birliği fırsatlarına odaklanan bir dış politika çizgisine yöneldikleri görülmektedir. Ancak, 2014 yılındaki Ukrayna krizi sonrasında Batılı ülkelerin Rusya'ya uygulamaya başladıkları ekonomik yaptırımlar sonucunda Rusya ekonomisinin ciddi bir krize girmiş olması Rusya'nın Kafkasya ve Orta Asya'da kalıcı bir hegemonya kurmasını da çok güçleştirmiştir. Rusya'nın giderek artan ekonomik sorunları Kafkasya ve Orta Asya'daki ülkeleri, Çin ile ekonomik iş birliklerini artırmaya yöneltmektedir.

Genel olarak bakıldığında görülmektedir ki, Kafkasya ve Orta Asya bölgeleri Rusya ve Çin'in sırasıyla güvenlik ve ekonomi alanlarında birbirlerini dengeledikleri bölgeler olarak ortaya çıkmaktadır. Rusya güvenlik alanındaki baskın durumuyla tam bir bölgesel hegemonya kuramadığından, Moskova Çin'in bu bölgelerdeki özellikle ekonomik konularda artan etkisini istemese de kabullenmek zorunda kalmıştır. Batılı ülkelerin özellikle Kafkasya'da bir ölçüde de Orta Asya'daki etkisinin önemli düzeyde devam ettiği de dikkate alınırsa, Kafkasya ve Orta Asya'da ortaya çıkan yeni bölgesel dengeler yeni politikaların gelişmesi için de zemin hazırlamıştır.

TÜRKİYE'NİN KAFKASYA BÖLGESİNE DÖNÜK 2014 YILINDA İZLEDİĞİ DIŞ POLİTİKASININ ANA HATLARI

Kafkasya bölgesindeki ülkelerin Türkiye ile ortak sınıra sahip olmaları nedeniyle, Türkiye bu bölgeyle ilişkilerine her zaman büyük önem vermiştir. Türkiye'nin Kafkasya bölgesindeki ülkelere dönük olarak izlediği dış politika 2014 yılında da güvenlik, enerji ve bölgesel ekonomik iş birliğinin güçlendirilmesi konularına odaklanmıştır. Türkiye bu bölgedeki topluluklarla kültürel alandaki iş birliğini de sürdürmüştür.

Türkiye'nin Kafkasya'ya dönük izlediği politikaları arasındaki önemli boyutlardan birisi güvenlik olmuştur. Kafkasya'da henüz çözümlenmemiş çatışmaların devam ediyor olması Türkiye'nin bu böl-

geye dönük yaklaşımını önemli ölçüde etkilemektedir. Rusya ile Gürcistan arasında 2008 yılında 5 günlük kısa bir savaşın çıkmasına yol açan Abhazya ve Güney Osetya çatışmalarına ek olarak, Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ çatışması da diğer bir sorunlu alanı oluşturmaktadır. Türkiye bu sorunların diyalog yoluyla barışçıl bir çözüme kavuşturulmasını desteklemektedir. Türkiye'nin yaklaşımına göre, bu sorunların çözümünün Kafkasya genelinde sürdürülebilir bir güvenlik ve istikrar ortamının tesisine yol açacak kapsamlı bir bölgesel barış vizyonuna dayanması gerekmektedir.

Aynı şekilde enerji alanı da Türkiye'nin Kafkasya'ya dönük izlemekte olduğu politikanın ana unsurlarından birisidir. Türkiye, Hazar Denizine kıyıdaş devletlerin kendi enerji kaynaklarının Türkiye üzerinden Avrupa'daki enerji piyasasına ulaştırılmasına büyük önem vermektedir. Kazakistan ve Türkmenistan'ın Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ile Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattına paralel şekilde Türkiye'nin üzerinden geçecek olan Güney Avrupa Enerji Koridoruna destek vermeleri çok önemlidir. Bu bağlamda Türkiye'nin 2014 yılında Azerbaycan devleti ile projedeki ortaklığı olan şirketlerle Trans-Anadolu doğalgaz boru hattının (TANAP) inşaatına başlaması çok önemli bir gelişme olmuştur. İlk aşamada 16 milyar metreküp kapasitesi olan TANAP'ın toplam kapasitesinin zamanla 2 kat daha fazla bir kapasiteye yükseltilmesi planlandığından TANAP projesinin gerçekleştirilmesi safhasına geçmesi Türkiye açısından 2014 yılının en önemli başarılarından birisini oluşturmuştur.

Türkiye Kafkasya'ya dönük bölgesel ekonomik bağlarını da güçlendirmeyi hedeflemektedir. Bu çerçevede Kafkasya'daki 3 ülkenin hepsinin de üyesi olduğu ve merkezi İstanbul'da olan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİT) en önemli bölgesel iş birliği platformunu oluşturmaktadır. Türkiye'nin Azerbaycan ve Gürcistan ile birlikte sürdürdüğü üçlü iş birliği girişimi de 2014 yılında başarıyla devam etmiştir. Başta enerji ve ulaştırma olmak üzere Türkiye'nin Azerbaycan ve Gürcistan ile birçok alanda çok taraflı bölgesel iş birliğini geliştirmesi de Türkiye'nin Kafkasya'ya dönük politikasını önemli düzeyde güçlendirmiştir. Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan arasındaki Kars-Tiflis-Bakü demiryolu hattı da sadece bu ülkeler arasında iş birliğini artırmayacak, aynı zamanda Asya ve Avrupa arasındaki en önemli ulaştırma proje-

lerinden birisi olarak Türkiye'nin iki kıta arasında önemli bir lojistik merkezi hâline gelmesine yardımcı olabilecektir.

Türkiye'nin Kafkasya'daki ülkelerle kültürel alandaki iş birliği daha çok Azerbaycan ile ilişkilerin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Türkiye ve Azerbaycan gerek TÜRKSOY kapsamında çok taraflı, gerekse ikili ilişkileri bağlamında 2014 yılında da önemli kültürel faaliyetlere destek sağlamışlardır. Türkiye, Gürcistan'daki Ahıska Türklerinin Ahıska bölgesine yeniden yerleştirilmesi sürecini de yakından izlemeye devam ederek Ahıska Türklerinin Türkiye ile Gürcistan arasındaki barış köprülerinden birisi olmasını amaçlamaktadır.

Her ne kadar Kafkasya'nın kuzey ve güneyi yakın bağlara sahip olsa da, Kuzey Kafkasya Rusya Federasyonu'nun bir parçası olduğundan Kafkasya'nın kuzeyindeki topluluklarla olan ilişkiler Türkiye'nin Rusya ile ikili ilişkileri çerçevesinde gerçekleşmektedir. Rusya Kuzey Kafkasya dışındaki birçok bölgenin de parçası olduğundan, Türkiye-Rusya ilişkileri Kuzey Kafkasya'daki konularla sınırlandırılmayacak kadar kapsamlı bir nitelik kazanmıştır. Bu nedenle, Türkiye'nin Kafkasya bölgesine dönük politikası daha çok Güney Kafkasya'daki bağımsız ülkeler olan Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan ile ikili ilişkileri bağlamında şekillenmektedir.

Türkiye'nin Güney Kafkasya'daki en güçlü ikili ilişkileri Azerbaycan ile gerçekleşmektedir. Türkiye ile Azerbaycan 2014 yılında da iş birliklerini güçlendirmeye devam etmişlerdir. Gerçekleştirilen karşılıklı ziyaretlere ek olarak Azerbaycan'ın Türkiye'ye en çok doğrudan yatırım yapan ülke konumuna yükselmesi ilişkilerin geldiği düzeyin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Türkiye Azerbaycan ile güvenlik, ticaret, enerji ve kültürel konularda çok kapsamlı bir iş birliği gerçekleştirmektedir.

Gürcistan Cumhurbaşkanı Giorgi Margvelaşvili liderliğindeki yeni yönetim, Mikheil Saakaşvili yönetimindeki gibi Türkiye ile yakın ilişkilere öncelik vermese de özellikle ekonomik ilişkilerin bu dönemde de yüksek seviyelerde devam etmesi çok önemlidir. Gürcistan Başbakanı Irakli Garibaşvili'nin Rusya ile rekabetten kaçınması ve Ekim 2014'de Avrupa yanlısı bakanları istifaya zorlaması sonrasında bu ülkenin Rusya ile daha az çatışma yaşayacağı beklenmektedir. Bu durumda Gürcistan'ın Türkiye ve diğer Avro-Atlantik bölgesindeki ülkelerle ilişkisinin eski düzeylerine gelmesi için biraz daha vakit geçeceği anlaşılmaktadır.

Ermenistan Türkiye'nin mevcut sınırları içinde tanıdığı bir devlet olsa da henüz diplomatik ilişkileri tesis edememiştir. Türkiye ve Ermenistan'ın 2010 yılında diplomatik ilişkilerin tesisi ve kara sınırının açılmasına ilişkin imzaladıkları iki protokol de her iki ülkenin parlamentosu tarafından da onaylanmadığından askıya alınmış durumdadır. Türkiye ikili ilişkilerin sağlıklı bir temele oturabilmesi için Dağlık Karabağ sorununda da ilerleme sağlanmasının gerekli olduğu yönündeki görüşünü sürdürmektedir. Ermenistan tarafı bunu kabul etmezken, Türkiye ile ilişkilerde sert bir üslup kullanmaya devam etmektedir. 2014 yılında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Ermenilerin 1915 olayları sırasında yaşadıkları insani acılardan duyduğu üzüntüyü belirtirken; Ermeni tarafının da benzer bir açıklamayı aynı olaylarda Türklerin yaşadığı acılar için ifade etmesinin ikili ilişkilerin gelişmesine olumlu katkısının olacağını belirtmiştir. Bu yaklaşım ile Türkiye ve Ermenistan arasında açılan diyalog penceresi 2015 yılında yapıcı ilişkilerin geliştirilmesi için önemli zemin olarak ortaya çıkmıştır.

Genel olarak bakıldığında, Türkiye Kafkasya bölgesine dönük 2014 yılında izlediği politikalarında özellikle enerji ve bölgesel ekonomik iş birliği alanlarında önemli ilerlemeler gerçekleştirmiştir. Ancak, Kafkasya'daki çatışma noktalarının çözümünün Ukrayna krizi sonrasında daha da güç hâle gelmesi özellikle güvenlik alanında bu bölgenin Türkiye'nin bölgesel politikaları açısından önemli riskleri içinde barındırdığını göstermektedir.

TÜRKİYE'NİN ORTA ASYA BÖLGESİNE DÖNÜK 2014 YILINDA İZLEDİĞİ DIŞ POLİTİKASININ ANA HATLARI

Türkiye'nin Orta Asya bölgesine dönük olarak 2014 yılında izlediği dış politika daha çok bölgesel ekonomik iş birliği, enerji ve kültürel konulara odaklanmıştır. 2014 yılında Türkiye'nin Orta Asya'ya dönük politikası açısından en önemli zirvelerden birisi Türk Konseyi'nin Bodrum'da gerçekleştirilen Türk Konseyi Devlet Başkanları Zirvesi olmuştur. Bu zirveye Türk Konseyi üyesi ülkelerden Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan'ın devlet başkanlarının yanı sıra henüz tam üye olmayan Türkmenistan Cumhurbaşkanı'nın da katılması çok olumlu bir gelişme olmuştur.

Türkiye'nin Orta Asya ülkeleriyle güvenlik alanındaki iş birliği ikili anlaşmalar ve NATO'nun Barış için Ortaklık (BiO) anlaşması çerçevesinde yürütülmektedir. Ankara'da bulunan Barış için Ortaklık Eğitim Merkezi'nde Orta Asya ülkelerinden gelen askerî personele değişik konularda eğitim verilmektedir. Ayrıca, Türkiye bazı Orta Asya ülkelerine sınırlı miktarda askerî teçhizatı hibe olarak vermektedir. ASELSAN'ın Kazakistan'da gerçekleştirdiği yatırımlar ile bazı Orta Asya ülkelerine yaptığı satış miktarı 2014 yılında da artış göstermiştir. Afganistan'daki ISAF gücünün misyonunu 2014 sonunda sona erdirmesinden sonra Türkiye'nin Afganistan'a desteğini sürdüreceği kararı da Türkiye'nin Orta Asya'daki ülkelerle yakın askerî iş birliğini sürdürmesini gerektiren başka bir boyut olmuştur.

Orta Asya ülkelerinden Kazakistan ve Kırgızistan'ın Rusya'nın liderliğinde kurulan Avrasya Ekonomik Birliği'ne girecek olmaları bu ülkelerin Türkiye ile ticaretleri açısından yeni engeller çıkarabilecektir. Bu gelişmenin olumsuz etkilerini en aza indirmek için Türkiye'nin Ekonomi Bakanlığı ilgili ülkelerdeki muhataplarıyla diyalog başlatmıştır. Bu açıdan Orta Asya devletlerinin de tam üye olduğu Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) çerçevesinde yürütülen ekonomik iş birliğinin artırılması çabalarına ağırlık verilmesi çok önem kazanmıştır. Türkiye İpek Yolu projesi çerçevesinde yükselen bir küresel pazar olan Çin ve Asya-Pasifik pazarlarını Avrupa pazarı ile birleştiren önemli bir köprü haline gelmiştir. Marmaray Projesi, 3. Boğaz köprüsü ve İstanbul'da yapılan yeni havalimanı projeleri ile Türkiye önemli bir lojistik ve ticaret merkezi olarak Orta Asya ekonomileri için önemli fırsatlar sunmaktadır.

Enerji konusunda Türkiye ile Orta Asya ülkeleri arasında önemli bir iş birliği potansiyeli varsa da; ne yazık ki bu potansiyel henüz tam anlamıyla değerlendirilememiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında Hazar Denizi'nin hukuki statüsünün henüz çözülememiş olmasının, Azerbaycan ile Türkmenistan'ın Kepez/Serdar sahası konusundaki anlaşmazlıklarının sürmesinin ve Rusya'nın bu ülkelerin Avrupa enerji pazarına enerji tedarik etmelerini engelleme politikalarının önemli etkileri olmaktadır. Özellikle Kazakistan'daki Kaşagan bölgesindeki hidrokarbon rezervlerinin geliştirilmesinin yeterince ekonomik olmaması ile Türkmenistan'ın doğalgazını daha çok Çin'e ihraç etme eğiliminde olması Türkiye'nin bu bölgeye dönük enerji politikasını önemli ölçüde zayıflatmaktadır.

Türkiye ile Orta Asya ülkeleri arasındaki en önemli iş birliği konularından birisi de kültürel boyuttur. Kültürel alandaki iş birliğini geliştiren en önemli mekanizma TÜRKSOY'dur. TÜRKSOY'da Türkiye'yi temsil eden Başkan Yardımcısı Prof. Dr. Fırat Purtaş Türkiye'nin Orta Asya'ya dönük kültürel iş birliğini geliştirmek için çok önemli katkılar yapmıştır. Ayrıca, bölge ülkelerinde açılan Yunus Emre kültür merkezleri de bu ülkelerde Türkçe öğretiminin yaygınlaştırılması ve kültürel iş birliğinin artırılması için çok önemli katkılar yapmaktadır.

Türkiye'nin Orta Asya'daki ülkelerle ikili ilişkilerine bakıldığında Özbekistan ve Tacikistan ile kurulan ilişkilerin düzeyinin Kazakistan, Kırgızistan ve Türkmenistan ile kurulan ilişkilerin düzeyinin gerisinde kaldığı görülmektedir. Kazakistan Türkiye ile her alanda iş birliği imkânlarını geliştirebilecek potansiyele sahip bir ülkedir. Kazakistan aynı zamanda Türkiye'nin Orta Asya ülkeleri arasında en yüksek ticaret hacmine sahip olduğu ülkedir. Türkmenistan da Türkiye'den gelen işadamlarına özellikle inşaat sektöründe önemli fırsatlar sunmaktadır. Bu şirketler zaman zaman bazı engellemelerle karşılaşsalar da, Türkmenistan'ın sunduğu yüksek kazançlı piyasa koşullarından yararlanmaya devam etmektedirler. Her ne kadar Kırgızistan ekonomik açıdan Kazakistan ve Türkmenistan gibi enerji zengini olmasa da, Cumhurbaşkanı Atambayev'in Türkiye'ye dönük olumlu bakışı nedeniyle Türkiye'den giden yatırımlar için gayet cazip bir ülke konumundadır.

Ne yazık ki, Özbekistan ve Tacikistan Türkiye ile ilişkileri güçlendirme konusunda henüz yeterince teşvik edici değildir. 2014 yılı içinde Türkiye'den Özbekistan ve Tacikistan'a gerçekleştirilen bakan düzeyindeki ziyaretler bu havanın bir ölçüde dağıtılarak yakın gelecekte daha çok iş birliği yapılabilmesi için ciddi düzeyde beklentinin oluşmasına yol açmıştır. Özbekistan'ın Rusya liderliğindeki Avrasya Ekonomik Birliği fikrine uzak durması, Türkiye açısından ilişkilerin geliştirilmesi için önemli bir zemin oluşturabilecektir. Her anlamda Rusya'ya büyük ölçüde bağımlı olan Tacikistan'ın Türkiye ile ilişkilerini geliştirme potansiyelinin çok da fazla olmadığını belirtmek gerçekçi bir değerlendirme olacaktır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yukarıdaki değerlendirmeler ışığında, Türkiye'nin 2014 sonu itibarıyla gerek Kafkasya ve gerekse Orta Asya ülkelerine dönük izlediği

politikaların genel olarak etkili olduğu sonucuna varılabilir. Türkiye gerek Kafkasya'daki gerekse Orta Asya'daki ülkelerin Avrupa pazarına açılan kapıları olarak çok önemli bir konumdadır. Bu açıdan Türkiye bu ülkelerin Rusya ve Çin dışındaki pazarlara erişiminde önemli bir atlama taşı olma özelliğine de sahiptir. Türkiye, İpek Yolu projesi çerçevesinde gerçekleştirdiği Marmaray, 3. Boğaz Köprüsü ve yeni İstanbul havalimanı projelerinin yanı sıra Kars-Tiflis-Bakü demiryolu hattı ile Asya ve Avrupayı birleştiren bir köprü olarak çok önemli bir rol oynayabilecektir. Türkiye'nin önemli bir lojistik merkezi hâline gelmesinin Türkiye kadar, ulaşım yollarının üzerinde olan Kafkasya ve Orta Asya'daki ülkelerin ekonomileri için de çok olumlu sonuçları olacaktır.

2014 yılında ortaya çıkan Ukrayna krizi sonrasında Rusya'nın Kafkasya ve Orta Asya ülkelerini kendi etki sahasında tutmak için geliştirdiği politikalar bu ülkelerin Rusya'dan bağımsız davranabilme kapasitelerini bir ölçüde azaltmaktadır. Rusya'nın liderliğinde faaliyet gösteren bir askeri örgüt olan Kolektif Güvenlik Antlaşması Teşkilatı (KGAT) ile Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'daki ekonomik ve diplomatik etkinliğini önemli ölçüde kısıtlayabilecektir. Ancak, yine Ukrayna krizi sonrasında Batılı ülkelerin Rusya'ya karşı uyguladıkları ekonomik yaptırımlar ve petrol fiyatlarındaki düşüş Rus ekonomisini önemli ölçüde krize sokmuştur. Rusya'ya karşı uygulanan yaptırımlar ve Rusya'nın içine girdiği ekonomik kriz Türkiye'ye Kafkasya ve Orta Asya bölgelerinde ekonomik alanlarda daha etkin olma olanağı sağladığından Türkiye açısından olumlu bir gelişme olarak ortaya çıkmıştır.

Bu çerçevede, Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya bölgelerinde ortaya çıkan riskleri en aza indirmek ve yeni fırsatlardan daha etkin şekilde yararlanmak için aşağıdaki politikaları izlemesi önerilebilir.

Öncelikle, Türkiye'nin özellikle Kafkasya'daki artan gerilimin düşürülmesi ve komşu ülkeler arasında kalıcı barışın tesisi için arabuluculuk ve güven artırıcı tedbirlere dönük girişimlerde bulunması çok yararlı olacaktır. Artan istikrarsızlık ve kutuplaşma, dış politikadaki en önemli güç kaynaklarından birisi dış ticaret kapasitesi olan Türkiye için ticareti daraltıcı etkisinden dolayı önemli bir risk unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin özellikle Kafkasya bölgesindeki gerilimlerin azaltılması yönünde atacağı adımların ya da ortaya koyacağı girişimlerin

ekonomik açıdan da büyük faydaları olacaktır. Türkiye'nin Azerbaycan ve Gürcistan ile geliştirdiği üçlü iş birliği mekanizmasının yeni girişimlerle Ermenistan'ı da kapsayacak şekilde genişletilmesi Türkiye'nin hem Kafkasya hem de Avrupa Birliği ile ilişkilerinin geliştirmesi için önemli katkıları olabilecektir.

İkinci bir öneri olarak, Türkiye'nin Asya ile Avrupa arasındaki enerji ile kara, hava ve deniz ulaőtırması alanlarındaki projelerini hayata geçirmeyi öncelikli bir konu olarak değerlendirmesi yerinde olacaktır. Marmaray projesinin yeni etalı ile 3. Boğaz köprüsü ve İstanbul'a yapılacak olan yeni havalimanı projelerinin gerçekleştirilmesi sadece Türkiye ekonomisine değer aynı zamanda Kafkasya ve Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesi için de önemli fırsatlar yaratacaktır. Azerbaycan'ın doğalgazının TANAP doğalgaz boru hattı projesi ile Türkiye üzerinden Avrupa Birliği'ne ulaőtırılması gerçekleştirildikten sonra Türkmenistan ve Irak doğalgazının da Türkiye üzerinden Avrupa doğalgaz pazarına ulaőtırılması çok önemli projelerdir. Bu projeler gerçekleştirildiklerinde bir taraftan Türkiye'yi bir enerji merkezi hâline getirirken diğer yandan da Avrupa'nın Rusya'dan gelen doğalgaza bağımlılığını azaltacağından Avrupa enerji güvenliğine de önemli katkı yapacaktır.

Son olarak, Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya bölgelerine dönük izlediği politikalarının Avro-Atlantik bölgesindeki müttefikleri ve stratejik ortakları ile koordineli şekilde sürdürölmesi Türkiye'nin gerek NATO gerekse Avrupa Birliği kapsamındaki etkinliğini de artırabilecektir. Ukrayna krizi sonrasında Batılı ülkelerle Rusya arasındaki ilişkilerin gerilmesi nedeniyle Türkiye; Kafkasya ve Orta Asya'daki ülkelerin Batılı kurum ve ülkelerle ilişkilerinin geliőtirilmesinde çok önemli katalizör rolü oynayabilecektir. Bu şekilde Türkiye bölgesel politikaları ile genel dış politika hedefleri arasında önemli bir uyum ve sinerji sağlayabilecektir.

TÜRKİYE - DOĞU ASYA ÜLKELERİ İLİŞKİLERİ

Türkiye'nin 2000'li yıllarda daha yoğun açılmaya başladığı Doğu Asya, ekonomik ve siyasi açıdan büyük fırsatlar sunmaktadır. Dünya'nın ağırlığının hızla Asya-Pasifik'e kaydığı bir zaman diliminde zaten Türkiye'nin bu bölgeye kayıtsız kalması da düşünülemez. Diğer bölgelere kıyasla Doğu Asya, aslında çok geniş bir coğrafyaya ve oldukça kalabalık bir nüfusa sahiptir. Burada alt bölgelere göre ülkelerin bazı karakteristik özellikleri değiştiği için Türkiye'nin Doğu Asya ülkeleriyle ilişkilerini üç kısımda incelemek yararlı olacaktır. Bu alt bölgeler Kuzeydoğu Asya, Güneydoğu Asya ve Güney Asya'dan oluşacaktır.

KUZEYDOĞU ASYA ÜLKELERİYLE İLİŞKİLER

Türkiye'nin Doğu Asya'da tarihsel olarak en yoğun siyasi ve ekonomik ilişkilere sahip olduğu ülkeler Kuzeydoğu Asya'da bulunmaktadır. Gerek ticaret hacmi ve ekonomik iş birliği potansiyeli gerekse siyasi temas yoğunluğu açısından bölge ülkelerinden Japonya, Çin ve Güney Kore ön plana çıkmaktadır. Yine 1971'e kadar Ankara tarafından bağımsız bir hükümet olarak tanınan Çin Cumhuriyeti (Tayvan) ile ilişkiler ekonomik düzeyde sürdürülmektedir. Kuzey Kore ile ilişkiler ise

yok denecek kadar azdır. Türkiye müttefikleri olarak gördüğü Güney Kore'nin tezlerine tam destek vermektedir. Çin ve Tayvan'la ilişkiler başka bir bölümde ele alınacağı için burada değinilmeyecektir.

TABLO 1: TÜRKİYE'NİN KUZEYDOĞU ASYA ÜLKELERİ İLE TİCARETİ, 2013 (MİLYON DOLAR)

Ülkeler	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
Çin	3,601	24,686	28,287	-21,085
Japonya	409	3,453	3,862	-3,044
Güney Kore	460	6,088	6,548	-5,628
Kuzey Kore	6	3	10	3
Tayvan	118	1,947	2,065	-1,829
Hong Kong	420	97	518	323
Macau	7	3	10	4
Toplam	5,021	36,277	41,300	-31,256

Türkiye'nin Kuzeydoğu Asya ülkeleriyle ilişkilerinde 1990'lı yıllardan itibaren yaşanan en ciddi sorun, ikili ticari ilişkilerde verilen büyük açıktır. 2013 yılında da bölgeyle yapılan ticarette dış açık daha da büyümüştür. Türkiye'nin 2013 yılında Kuzeydoğu Asya ülkeleriyle yaptığı 41 milyar 300 milyon dolarlık toplam ticaretin 36 milyar 277 milyon dolarlık kısmı Türkiye aleyhine açıktan oluşmaktadır. Bu açıdan Türkiye'nin özellikle Çin, Güney Kore, Japonya ve Tayvan ile ekonomik ilişkilerinde yeni bir telafi edici strateji geliştirmesi gerekmektedir. Türkiye bölgede sadece Çin'in Hong Kong ve Macau özerk bölgeleri ile Kuzey Kore ile ticaretten fazla vermektedir. Zaten Türkiye'nin Kuzey Kore ve Macau ile ticareti 10'ar milyon dolardan oluşmakta olup ihmal edilebilir düzeydedir.

JAPONYA

Türkiye ve Japonya 19. Yüzyıla kadar uzanan köklü tarihi ilişkilerle sahiptir. 2014 yılı Türkiye ve Japonya'nın düzenli diplomatik ilişkiler kurmasının 90. yıldönümüydü. Japonya, 29 Ekim 1923'te Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan kısa bir süre sonra Ankara ile düzenli diplomatik ilişkiler kurdu. 2015 yılı ise Ertuğrul Firkateyni faciasının

125. Yıldönümü olarak kutlanacak. Osmanlı Padiőahı Sultan II. Abdülhamit, Japon İmparatoru Meiji'ye takdim edilmek üzere bir devlet niőanını 1890 yılında Osman Paőa liderliğinde bir heyetle göndermişti. Ziyaret dönüşü Türk heyetini taşıyan Ertuğrul Firkateyni Japonya açıklarında fırtınaya yakalanarak battı. 540 kişilik mürettebattan sadece 69 kişi kurtulurken, kaza sonrası sergilenen yardımlaőma Türk-Japon dostluğu açısından bir dönüm noktası oldu.

Türkiye'nin Japonya ile ilişkilerinin genel olarak 2010'dan sonra hareketlendiği söylenebilir. Bunda 2010'un "Türkiye'de Japonya Yılı" olması dolayısıyla üst düzey ziyaretlerin yanı sıra pek çok sosyal ve kültürel faaliyeti de beraberinde getirmesinin payı büyük olmuştur. "Japon-Türk Dostluğunu Kutlama Töreni" Cumhurbaşkanı Gül ve Japonya Prensi Tomohito Mikasa'nın himayesinde Mayıs 2010'da İstanbul'da yapılmıştır.

Canlanan ikili ilişkiler 2013 ve 2014'teki karşılıklı ziyaretlerle en üst noktaya taşınmıştır. Normalde Japon başbakanları 10-15 yıllık aralıklarla Türkiye'yi ziyaret ederken, 2013 yılında Japonya'dan Türkiye'ye başbakan düzeyinde iki ziyaret birden gerçekleştirilmiştir. Başbakan Shinzo Abe Mayıs 2013'te yaptığı Türkiye ziyaretinde Japon Mitsubishi ve Fransız Areva konsorsiyumunun kazandığı Sinop Nükleer Santral ihalesinin imza törenine katılmıştır. Abe, 29 Ekim 2013'te gerçekleştirdiği ikinci ziyaretinde ise Japon şirketi tarafından yapımı tamamlanan ve İstanbul Boğazı Marmaray tüp geçit açılış törenine iştirak etmiştir. Bu açıdan Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın 2014 yılının ilk ziyaretini 7-9 Ocak tarihleri arasında Japonya'ya gerçekleştirmesi hem iade-i ziyaret özelliği taşıırken hem de Türkiye'nin Japonya ile ilişkilere verdiği önemin bir göstergesi olmuştur. Bu ayrıca Başbakan Erdoğan'ın 2004'teki ilk ziyaretinden sonra gerçekleştirdiği ikinci Japonya ziyareti oldu. Bir yıl içerisinde Türkiye ve Japonya arasında başbakan düzeyinde üç ziyaret olması, Türk-Japon ilişkileri açısından da bir dönüm noktası.

Gelişen Türk-Japon ilişkilerini 2020 yaz olimpiyatları için Tokyo ve İstanbul'un yanőması bile gölgeleyemedi. 7 Eylül 2013'te Buenos Aires'te gerçekteően IOC toplantısında, 2020 Yaz Olimpiyatları için yapılan son tur oylamayı İstanbul'a karşı Tokyo kazanınca Başbakan Abe'yi ilk tebrik eden lider Başbakan Erdoğan olmuştur.

Soğuk Savaş boyunca Japonya, Türkiye'nin Doğu Asya'daki en büyük ticari ve ekonomik ortağı idi. 1970'li yıllardan itibaren Japon firmaları Türkiye'deki büyük altyapı projelerine girmeye başladılar. Ancak son 15 yıllık sürede hem ikili ticaret hacminde hem de Türkiye'deki Japon yatırımlarında bir durağanlaşma yaşanmaya başlamıştı. 2013 yılında ikili ticaret hacmi 3,9 milyar dolara ulaşmasına rağmen Japonya; Çin, Hindistan ve Güney Kore'nin ardından ancak Türkiye'nin dördüncü büyük Doğu Asyalı ticari ortağı oldu. Yine de Ocak 2007 ve Haziran 2013 döneminde Japon şirketlerin Türkiye'deki doğrudan sermaye yatırımları 940 milyon dolarla sınırlı kaldı.

Bu açıdan artan üst düzey ziyaret trafiği ikili ilişkileri olağan seyrinden öteye taşımayı hedefliyor. Abe hükümeti Japon ekonomisini yeniden canlandırmak için Türkiye'deki büyük projeleri bir fırsat olarak görmenin yanı sıra Türkiye'yi Doğu Akdeniz ve Karadeniz havzasında stratejik bir ortak olarak düşünüyor. Türkiye de Japonya'yı ileri teknoloji, teknolojik güvenilirlik ve yatırım finansmanı açısından önemli bir ortak olarak değerlendiriyor. Aslında Ankara, 1960'lardan itibaren Japonya'yı bu şekilde değerlendirmesine rağmen, Tokyo Türkiye'ye büyük yatırımlar yapma konusunda temkinli yaklaşıyordu. Bu açıdan Türk-Japon ilişkilerinin son birkaç yılda bu derece ivme kazanmasında Başbakan Abe'nin uyguladığı yeni Japon dış politikasının payı büyüktür. Bu açıdan Mayıs 2013'te Türk-Japon stratejik ortaklık belgesinin imzalanması tesadüfi bir durum değildir.

Önümüzdeki dönemde ikili ekonomik ilişkilerin büyük ekonomik projelerle devam etmesi bekleniyor. İlk olarak 22 milyar dolarlık Sinop nükleer santral inşası önümüzdeki yıllarda iki ülke arasında sürekli ve yoğun bir iş birliği ortamı sağlayacak. Yine TÜRKSAT 4A uydusu Japon firmaları tarafından Japonya'da yapıldı ve yakında faaliyete geçecek. Bu açıdan TÜRKSAT 4A uydusu, Türkiye ve Japonya arasında havacılık ve uzay sanayi alanında iş birliği için iyi bir zemin oluşturdu. Dünyanın dördüncü uzun asma köprüsü olacak İzmit Köprü Geçiş Projesi de Japon firmaları tarafından yapılıyor.

2014 yılında İstanbul'da Türk-Japon Bilim ve Teknoloji Üniversitesi'nin kurulması da karara bağlandı. Bu üniversite ile Türkçe ve Japonca bilen ve iki kültürü de yakından tanıyan insanların yetiştirilmesi hedefleniyor.

Türk ve Japon tarafları ayrıca ikili ticari ilişkileri daha da geliştirmek için 2014 yılı içinde serbest ticaret antlaşması (STA) müzakerelerine başlandı. Türkiye Avrupa Birliği Gümrük Birliği üyesi olduğu için üçüncü ülkelerle bağımsız STA'lar imzalayamıyor. Ancak AB üçüncü ülkelerle STA imzaladıktan sonra Türkiye de o ülkelerle STA imzalıyor. Japonya ve AB arasında ise STA görüşmeleri 2013 yılı içinde başladı ama henüz sonuçlanmadı. Ankara ve Tokyo ikili STA müzakerelerini bu yıl içerisinde başlatarak AB-Japonya STA'sına paralel bir süreç yürütmeyi planlıyor.

İkili siyasi ve ekonomik iş birliğindeki büyük gelişme potansiyeline rağmen uluslararası ve bölgesel konularda Ankara ve Tokyo'nun yapabileceği iş birliğinin bazı sınırları bulunuyor. Başbakan Erdoğan'ın Japonya ziyareti sırasında Suriye ve Mısır başta olmak üzere Ortadoğu sorunları gündeme geldi. Türk tarafının beklentisi Ortadoğu politikalarında Tokyo'nun Ankara'ya destek vermesiydi. Ancak uluslararası güvenlik konularında geleneksel olarak Washington ile paralel bir politika izleyen Tokyo'nun Ortadoğu'da Amerikan stratejisinin dışına çıkması beklenmiyor. Bu durumda Türkiye ve Japonya ancak ABD ve NATO politikaları doğrultusunda iş birliği yapabilirler. Japonya sadece komşu ülkelerdeki Suriyeli mülteciler krizinin aşılması konusunda Türkiye ile iş birliği yapabilir.

Ankara'nın da Doğu Asya'daki sorunlarda Tokyo ile beraber hareket etmesi zor gözüküyor. Türkiye'nin Japonya gibi Çin ve Güney Kore ile çok yoğun siyasi ve ekonomik ilişkileri bulunuyor. Ankara şimdiye kadar Tokyo ve Pekin arasındaki Senkaku/Diaoyu adaları dâhil olmak üzere Doğu Çin Denizi kaynaklı sorunlarda tarafsız kalmayı tercih etti. Bu açıdan Türkiye son dönemde tırmanan Çin-Japon geriliminin kendisini tercihte bulunmaya zorlamamasını temenni ediyor. Japonya ile Güney Kore arasında Dokdo/Takeshima adası ile Japon Denizi/Doğu Denizi isimlendirme sorunu bulunuyor. Güney Kore ve Japonya arasındaki bu deniz sorunları, Japonya ile Çin arasındaki sorunlara göre daha önemsiz gözükse de Tokyo ve Seul şimdiye kadar çözüm konusunda mesafe kaydedemediler. Japonya gibi Güney Kore ile de çok köklü dostluk ilişkileri bulunan Türkiye, bu tür sorunlarda şimdiye kadar tarafsız kalmayı tercih etti. Bu açıdan Tokyo-Seul ilişkilerinin gerilmesinden en fazla rahatsızlık duyan başkentlerin başında Ankara geliyor. Bu çerçevede Türkiye,

son dönemde Japonya ile ilişkilerini geliştirirken Çin ve Güney ile de ilişkilerini olumlu şekilde devam ettirmeye çalışacaktır.

GÜNEY KORE

Türkiye, Güney Kore'nin bağımsızlığını ilan ettiği 1948'den bu yana Seul ile dostane ilişkiler geliştirmiştir. Hatta Kore Savaşı sırasında Türkiye'nin Güney Kore'nin savunması için BM komutasında asker göndermesi ile ikili ilişkilere duygusal bir boyut eklemiştir. Bununla birlikte tüm dostluk söylemlerine rağmen hem ikili ilişkileri hem de uluslararası alanda iş birliğini kapsayacak bir şekilde ortak siyasi vizyon geliştirememiştir. Ankara ve Seul 2000'li yıllarla birlikte siyasi iş birliğini stratejik ortaklık boyutuna çıkarmaya çalışmaktadır. Bununla birlikte stratejik ortaklıktan bahsedebilmek için Ankara ve Seul'ün bölgesel ve küresel konularda ortak bir siyasi tavır gelişmesi ve bunu BM ve G20 gibi uluslararası platformlarda savunabilmesi gerekmektedir.

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül 13–16 Haziran 2010 tarihleri arasında Güney Kore'ye resmî bir ziyaret gerçekleştirmiştir. 28 yıl aradan sonra Cumhurbaşkanlığı düzeyinde Türkiye'den Güney Kore'ye gerçekleştirilen bu ziyaretin biri duygusal diğeri stratejik iki temel amacı bulunmaktaydı. Bu ziyaretin Kore Savaşı'nın çıkışının 60. yıldönümüne denk getirilmesi, geçmişte yaşanan kader birlikteliğini hatırlamak ve gelecekte de bu ittifakın devam edeceği mesajını vermek açısından önem taşımaktaydı. Ziyaretin en önemli gündem maddesi ise Güney Kore devlet şirketi KEPCO'nun Sinop'taki nükleer santral inşaatını üstlenmesi konusuydu.

Başlangıçtaki mutabakata rağmen Türkiye ile Güney Kore arasında Sinop'ta KEPCO tarafından inşa edilmesi planlanan nükleer santral konusunda anlaşmaya varılamamıştır. Seul'de toplanan G-20 zirvesi için Kasım 2010'da Güney Kore'ye giden Başbakan Erdoğan, Cumhurbaşkanı Lee Myung-Bak ile ikili bir zirve gerçekleştirmiş ancak anlaşma sağlanamamıştır.

Türk-Kore ilişkilerinin en dinamik boyutunu ise ekonomik ilişkiler oluşturmaktadır. Ekonomik ilişkilerde ise Türkiye'ye göre daha rekabetçi bir yapıya sahip Kore'nin belirleyici olduğu görülmektedir.

2013 yılı itibarıyla gerçekleşen toplam 6,8 milyar dolarlık ticaret hacminin 6,6 milyar dolarlık kısmını Kore'nin Türkiye'ye yaptığı ihracat oluşturmaktadır. **Kişi başına 28 bin dolar millî gelirle dünyanın en büyük 13. ekonomisi olan Güney Kore, şimdiye kadar Türkiye'nin bir ihraç pazarına dönüşememiştir.** Dolayısıyla ikili ilişkilerde en öncelikli konulardan birisi de ticaret dengesizliği olmaktadır. Mevcut ticari ilişkiler bu hâliyle Türkiye açısından sürdürülebilir değildir. Ayrıca bu ticari dengesizlik uzun süre devam edecek olursa bu Türk tarafında Kore ile ilişkileri geliştirme noktasında isteksizliğe yol açma riski de bulunmaktadır. Bunun farkında olan Seul, Kore şirketlerinin Türkiye'de yapacağı yatırımlar ve Türk şirketlerinin teknoloji ihtiyacının Koreli şirketler tarafından karşılanması yoluyla telafi edici politikalar sunmaktadır. Ankara da siyaseten çok iyi ilişkilere sahip olduğu Güney Kore ile savunma sanayi, nükleer enerji ve alternatif enerji kaynakları konusunda iş birliğine istekli gözükmemektedir. Bu noktada 2014 yılında yürürlüğe giren STA'nın uygulanması büyük önem taşımaktadır. Eğer ilk birkaç yıllık uygulamada ikili ticaret hacminde Güney Kore lehine dengesiz bir durum oluşmaya başlarsa, bu ikili ekonomik ilişkilerde yeni bir kriz oluşturabilir.

Yapılan araştırmalar Türk ve Kore toplumlarının birbirlerine bakışının çok olumlu olduğunu gösteriyor. İki ülke ilişkilerinde halkların birbirlerine karşı duyduğu sempati en büyük itici güç hâline gelmiş bulunuyor. Halktan halka diplomasi kavramının telaffuz edildiği günümüzde ikili ilişkileri vazgeçilmez kılmanın en iyi yolu halklar arasında güçlü bağlar kurmaktan geçiyor.

2000'li yıllarda Türk ve Kore toplumları arasında kurulan temaslar artmakla birlikte yeterli değildir. Örneğin 2011 yılında Türkiye'yi 30 milyon yabancı turist ziyaret ederken, bunlar içerisinde Korelilerin sayısı sadece 170 binde kalmaktadır. Hâlbuki 2011'de yurt dışına tatile giden Koreli sayısı 12 milyon civarındadır. Ankara Seul'le ilişkilerde turizmi dengeleyici bir sektör olarak görmektedir. Ancak turizmin ekonomik bir sektör olmasının yanı sıra kamu diplomasisi açısından önemli bir misyonu bulunmaktadır. Bu açıdan toplumsal temasların karşılıklı olması gerekmektedir. Son yıllarda yükselen Türk orta sınıfı daha fazla yurt dışı tatilini tercih eder hâle gelirken, 2011 yılında Kore'yi zi-

yaret eden Türk sayısı sadece 17 binde kalmıştır. Toplumsal temasları artırmak açısından öğrenci değişim programlarının sayısını artırmak da gündemde bulunuyor.

KUZEY KORE

Kuzey Kore, Türkiye'nin diplomatik temsilciliğinin olmadığı tek Kuzeydoğu Asya ülkesidir. Resmî olarak tanınmayan Tayvan'da bile "Türk Ticaret Ofisi" adı altında bir diplomatik temsilcilik bulunmaktadır. Kuzey Kore'nin Tayvan'dan farklı olarak ekonomik bakımdan Türkiye açısından hiçbir cazibesi bulunmamaktadır. Nitekim 2013 yılında Güney Kore toplam 6,6 milyar dolar ticaret hacmiyle Türkiye'nin 16. büyük ticaret ortağıyken, Kuzey Kore 10 milyon dolar ticaret hacmiyle Türkiye'nin 179. ticaret ortağı olabilmıştır.

Türkiye Kuzey ve Güney Kore arasındaki ihtilaflarda diplomatik açıdan Seul'ü desteklemektedir. Türk Dışişleri Bakanlığı, Mart 2010 tarihinde batan ve 46 Güney Koreli denizciye mezar olan Cheonan savaş gemisinin bir Kuzey Kore torpidosuyla batırılmasında olduğu gibi Kasım 2010'da Kuzey Kore'nin Güney Kore'ye ait Yeongpyeong adasına topçu ateşi açmasıyla ilgili açıklama yaparak, Kuzey Kore'nin Güney Kore'ye karşı düzenlediği saldırgan eylemi açıkça kınamıştır. Ayrıca BM Güvenlik Konseyi Geçici Üyesi sırasında Türkiye, 2009 ve 2010 yıllarını kapsayan iki yıl boyunca "BMGK Kuzey Kore'ye Yaptırımlar Komitesi"nin başkanlığını yürütmüştür.

Bununla birlikte Ankara-Pyongyang ilişkilerinin kötü ve sorunlu olduğu söylenemez. Nitekim Türkiye 2012 yılında sel felaketinden etkilenen Kuzey Kore'ye benzer bir insani yardımda bulunmuştur. TİKA tarafından Kuzey Kore'nin Sofya Büyükelçiliğinin talebi doğrultusunda, Güney Pyongyang ve Kangwon bölgelerinde yaşanan sel felaketlerinden etkilenen çocuk yuvalarına toplam 100 ton gıda yardımı yapılmıştır. Kuzey Kore ise Türkiye ile ilişkileri geliştirme konusunda daha hevesli davranmaktadır. 10 Ağustos 2014'te Cumhurbaşkanı seçilen Recep Tayyip Erdoğan'a Kuzey Kore Meclis Başkanı Kim Young Nam resmî bir kutlama mesajı göndermiştir.

GÜNEYDOĞU ASYA ÜLKELERİ İLE İLİŞKİLER

Türkiye, 2000’li yıllarda hızlı bir şekilde Güneydoğu Asya ülkeleriyle ilişkilerini geliştirme sürecine girişmiştir. Türkiye; Endonezya, Malezya, Tayland, Vietnam ve Singapur gibi bölgenin büyük ekonomileriyle ilişkilerini artırmaya gayret etmektedir. Bu noktada Türkiye gibi G20 üyesi olan bölgenin en büyük ülkesi Endonezya’nın ayrı bir yeri bulunmaktadır. Türkiye Endonezya’yı sadece bölgesel bir ortak değil, küresel siyasi ve ekonomik konularda iş birliği yapabileceği bir “stratejik ortak” olarak değerlendirmektedir.

Güneydoğu Asya ülkelerinde yoğun Müslüman nüfus olması ve Osmanlı dönemine kadar uzanan tarihi bağlardan dolayı Türkiye’nin bölgede hatırı sayılır bir kültürel nüfuzu bulunmaktadır. Çoğunluğu Müslüman olan Endonezya, Malezya ve Brunei ile İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) çatısı altında yoğun ilişkiler bulunmaktadır. Yine 1997’de Türkiye’nin öncülüğünde kurulan ve sekiz büyük Müslüman ülkeyi kapsayan D-8 platformu da Güneydoğu Asya ülkelerinden Endonezya ve Malezya ve Güney Asya ülkelerinden Pakistan ve Bangladeş ile ilişkilerin geliştirilmesine hizmet etmektedir.

Türkiye yine Güneydoğu Asya ülkelerinin barış ve istikrarına katkı sağlayıcı adımlar atmaktadır. Türkiye, Japonya, Suudi Arabistan ve İngiltere ile birlikte Filipinler hükümeti ile Moro İslami Kurtuluş Cephesi (MILF) arasında barış müzakerelerini yürüten Uluslararası Temas Grubunun bir üyesidir. Yine 2009 ve 2010 yıllarını kapsayan BM Güvenlik Konseyi Geçici Üyeliği sırasında Türkiye, Endonezya’dan bağımsızlığını kazanmış Doğu Timor’un sorunlarının çözülmesi noktasında girişimlerde bulunmuştur.

Türkiye’nin Kuzeydoğu Asya ülkelerine kıyasla Güneydoğu Asya ülkeleriyle ticareti oldukça düşük kalmaktadır. 2013 yılı itibarıyla Türkiye’nin tüm ASEAN ülkeleriyle toplam ticareti 8 milyar 181 milyon dolarda kalmaktadır. Ayrıca Türkiye diğer Asya ülkelerinde olduğu gibi Güneydoğu Asya ülkeleriyle ticaretten de büyük açık vermektedir. Türkiye 2013 yılında bölge ülkelerinden 6,8 milyar dolarlık ithalata karşılık bölgeye sadece yaklaşık 1,4 milyar dolarlık ihracat gerçekleştirmiştir. Bölge ülkelerinden sadece Singapur, Brunei ve Laos ile yaptığı ticaretten çok az fazla vermiştir.

TABLO 2: TÜRKİYE’NİN ASEAN ÜLKELERİ İLE TİCARETİ, 2013 (MİLYON DOLAR)

Ülkeler	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
Endonezya	231	1,990	2,221	-1,759
Malezya	272	1,231	1,503	-959
Tayland	224	1,301	1,525	-1,077
Vietnam	107	1,667	1,774	-1,560
Singapur	355	353	708	3
Filipinler	136	181	317	-46
Brunei	5	0	5	5
Myanmar	25	8	33	17
Kamboçya	11	76	87	-66
Laos	6	3	8	3
Toplam	1,372	6,810	8,181	-5,439

ASEAN İLE İLİŞKİLER

1967 yılında kurulan ASEAN (Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği), bugün 10 üye ülkeden (Filipinler, Malezya, Tayland, Endonezya, Singapur, Brunei, Vietnam, Laos, Myanmar/Burma ve Kamboçya) oluşmaktadır. 4,5 milyon km²'ye yayılan ve yaklaşık 550 milyonluk bir nüfusa sahip olan ASEAN ülkeleri, bölgede hem barış ve istikrar hem de ekonomik büyümenin ivme kazanması için bir araya gelmişlerdir. ASEAN sadece Güneydoğu Asya ülkelerinin bir araya geldiği bir örgüt olmakla kalmayıp zamanla tüm Asya kıtasındaki örgütlenmelerin merkezi hâline gelmiştir.

Her yıl bir üye ülkenin ev sahipliğini yaptığı ASEAN zirveleri sırasında 16 ülkenin katılımıyla Doğu Asya Zirveleri de düzenlenmektedir. Daha geniş bir Asya birliğinin çekirdeğini teşkil eden Doğu Asya Zirvelerine 10 ASEAN üyesinin yanı sıra bölgeye komşu 6 devlet (Çin, Japonya, Güney Kore, Hindistan, Avustralya ve Yeni Zelanda) de katılmaktadır.

ASEAN'ın başını çektiği diğer bir bölgesel yapılanma ise dünyanın neredeyse en önemli güçlerinin de katıldığı 27 üyeli ASEAN Bölgesel

Forumu'dur. Bu Forumda ABD, Rusya, Avrupa Birliği gibi Asyalı olmayan ülkeler de yer almaktadır. Dışışleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, 23-24 Temmuz 2010 tarihlerinde Vietnam'ın Başkenti Hanoi'de düzenlenen 17. ASEAN Zirvesine katılmıő ve ASEAN ile Türkiye arasında "Dostluk ve İşbirliği Anlaşması"na imza atmıştır. Bu iş birliği anlaőmasıyla birlikte Türkiye Forum'un 28. Üyesi olma yolunda ilerleme kaydetmiştir. Türkiye, ASEAN konusunu takip için ise örgütün daimi sekreteryası Cakarta'da bulunduğu için Endonezya Büyükelçiliğini görevlendirmiőtir. Böylece Türkiye sadece Güneydoğu Asya bölgesiyle değil, ASEAN Bölgesel Forumu vasıtasıyla tüm Asya-Pasifik bölgesiyle kurumsal ilişkisi olan bir aktör hâline gelmiştir.

Genel olarak Türkiye'nin ASEAN lkeleriyle ilişkilerine bakıldığında, ilişkileri olumsuz yönde etkileyebilecek siyasi sorunların bulunmadığı grlmektedir. Türkiye'nin şimdiye kadar özellikle ASEAN'ın önde gelen ekonomileriyle ilişkilerini geliştirmeye ağırlık verdiği anlaşılmaktadır. Bu erevede Türkiye'den Filipinler, Malezya, Singapur, Vietnam ve ASEAN'ın Daimi Sekreteryasının bulunduğu Endonezya'ya son birkaç yılda giderek artan bir şekilde st düzeyde ikili temaslarda bulunulmaktadır.

ENDONEZYA

Türkiye, Endonezya bağımsızlığını kazandığı tarihten itibaren sorunsuz ilişkilere sahip olmuştur. Her iki ülkenin de yoğun Müslüman nüfusunun bulunması ve siyasi hedef ve politikalarının benzerlik göstermesi iyi ilişkilerin zeminini oluşturmuştur. İki lke arasındaki yoğun diplomatik ilişkiler İİT, D-8 Platformu, G20 zirveleri ve ASEAN Bölgesel Forumu aracılığı ile devam etmiştir. Dolayısıyla, ASEAN'a ev sahipliği yapan Endonezya, Türkiye için başta Birleşmiş Milletler olmak üzere birçok uluslararası örgütte iş birliği içinde olduğu bir ülke konumdadır.

25 yıl aradan sonra Cumhurbaşkanı düzeyinde Endonezya'dan Türkiye'ye gerçekleştirilen ilk ziyaret kapsamında Cumhurbaşkanı Susilo Bambang Yudhoyono'nun Haziran 2010'daki Türkiye gezisi, ikili ilişkilerin gözden geçirilmesi fırsatını yaratmıştır. Daha önce vize iőlemlerini ülkeye varıő havaalanlarında tamamlayarak vize uygulamasını ko-

laylaştıran Türkiye ve Endonezya, bu ziyaret sırasında vize uygulamasını karşılıklı bir şekilde tamamen kaldırma kararı almıştır. 2004 yılındaki tsunami felaketinde Türkiye'nin yardımı dolayısıyla yakınlaşan iki halkın birbirlerini daha yakından tanımaları ve turizmin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca Türkiye'nin savunma sanayinde gelişmiş olması Endonezya ile savunma alanındaki iş birliği olanaklarını artırmıştır.

Endonezya Cumhurbaşkanı Yudhoyono 2010 Türkiye-Endonezya Ticaret ve Yatırım Forumu'nun açılışında yaptığı konuşmada iki ülkenin de yükselmekte olan iki pazar, kendi bölgelerinde bölgesel güç, G20 ile İKÖ üyesi ve BM'de de barış ve iş birliğini savunan iki ülke olduklarını belirtmiştir. Ayrıca Türkiye'nin Endonezya'nın Orta Doğu'ya, Endonezya'nın da Türkiye'nin Güneydoğu Asya'ya açılan kapısı olabileceğini, iki ülkenin ekonomik düzeyde birbirine yaklaşması gerektiğini ifade etmiştir.

Cumhurbaşkanı Gül, 3-6 Nisan 2011 tarihleri arasında Türkiye'den Endonezya'ya cumhurbaşkanlığı düzeyinde tam 16 yıl sonra bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Daha önce 1995 yılında Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel Endonezya'yı ziyaret etmişti. Bu ziyaretten bir yıl sonra Kasım 2012'de Başbakan Erdoğan "V. Bali Demokrasi Forumu"na katılmak üzere Endonezya'yı ziyaret etmiştir. Artan bu üst düzey temaslar Ankara ve Cakarta arasında yoğunlaşan iş birliğinin de bir işaretidir.

Türkiye ve Endonezya'nın halklarının Müslüman olması dolayısıyla birbirlerine karşı tarihten gelen bir dostluk bağı bulunmaktadır. İki ülke arasında herhangi bir sorun bulunmaması da bir iş birliği fırsatı sunmaktadır. Soğuk Savaş döneminde her iki ülke uluslararası alanda yalnız kaldıkları sorunlar olan Kıbrıs ve Doğu Timor konularında birbirlerini desteklemişlerdir. Ancak bu karşılıklı dostluk ve siyasi iş birliği ticari, kültürel ve toplumsal alandaki ilişkilerle daha somut ve sağlam temellere yeterince oturtulamamıştır. Bu yüzden 2000'li yıllara kadar Türkiye ve Endonezya arasındaki ekonomik ilişkiler son derece zayıf kalmıştır.

Bununla birlikte ekonomik ve siyasi anlamda uluslararası kapasitesi artan Türkiye ve Endonezya artık birbirlerinden daha iyi istifade edebilecek bir seviyeye ulaşmışlardır. Uyumlu dış politika stratejileri ve tamamlayıcı ekonomik özellikleri ile Türkiye ve Endonezya birbirleri için önemli ortak haline gelebilirler. Türkiye, Güneydoğu Asya'yla son derece sınırlı siyasi ve ekonomik bir ilişkiye sahipken, aynı sıkıntılı

durum Endonezya açısından Avrupa ve Ortadoğu açısından söz konusudur. Ayrıca iki ülkenin G20 içerisinde ortak strateji geliştirmeleri, sadece ikili ilişkiler açısından değil, küresel politikaları Ankara-Cakarta eksenli yönlendirmeleri açısından da son derece önemlidir.

MALEZYA

Türkiye, 1957’de bağımsızlığını kazanan Malezya Federasyonu ile 1964 yılında diplomatik ilişki kurmuştur. Bugüne kadar Türkiye ve Malezya pek çok bölgesel ve uluslararası konularda Birleşmiş Milletler, İİT ve D8 gibi uluslararası örgütlerde ortak tavır takınmışlardır. Türkiye ve Malezya arasında şimdiye kadar karşılıklı olarak 2 devlet başkanı ve 6 başbakan düzeyinde üst düzey ziyaret gerçekleştirilmiştir.

İki ülke arasında herhangi bir sorun bulunmamakla birlikte, 2008-2013 döneminde Malezya iç politikasından kaynaklanan bazı gelişmeler dolayısıyla Türk Hükümeti ile Malezya Hükümeti arasında bir soğukluk yaşanmıştır.

Muhalefetteki Halk Cephesi (*Pakatan Rakyat*) lideri Enver İbrahim’in fiili livata suçlamasına maruz kalması sonrasında can güvenliği endişesiyle Kuala Lumpur’daki Türk büyükelçiliğine sığınması Türkiye ve Malezya arasında mini bir krize yol açmıştır. Malezya’yı bağımsızlığından bu yana yöneten Ulusal Cephe (*Barisan Nasional*) Hükümeti, bu süreçte AK Parti Hükümeti’nin Enver İbrahim liderliğindeki muhalefeti desteklediğini düşünmeye başlamıştır. Bununla birlikte Malezya, Türkiye ile siyasi tansiyonu tamamen düşürüp ikili ilişkileri daha ileri boyuta taşıyacak adımlar atmaktan geri kalmamıştır. Bu açıdan Malezya Başbakanı Najib Tun Abdülrezzak’ın 21-23 Şubat 2011 tarihlerinde gerçekleştirildiği Türkiye ziyareti önemli bir adımdır. Bu ziyaret sırasında Türkiye ve Malezya arasında stratejik iş birliği geliştirmek için mutabakata varılmıştır. Ancak bu ziyaretten sonra 5 Mayıs 2013’te yapılan genel seçimlere kadar Türkiye’den Malezya’ya başbakan veya cumhurbaşkanı düzeyinde ziyaret gerçekleşmemesi, Najip Hükümeti’nde Erdoğan Hükümeti’nin hâlen muhalefet lideri Enver İbrahim’i desteklediği yönünde bir izlenim edinmesine yol açtı. Seçimleri Başbakan Najib’in Ulusal Cephesi’nin tekrar kazanması, Ankara-Kuala Lumpur hattında yeni bir başlangıç yapılması ihtiyacını doğurmuştur.

Bu ziyaretin gerçekleştiği 2014 yılı ayrıca Türkiye ve Malezya arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasının 50. yıldönümüne denk gelmesi açısından önem taşıyordu. Bu açıdan Başbakan Erdoğan'ın 2014'teki ilk yurt dışı seyahatlerinden birini Malezya'ya gerçekleştirmesi ikili ilişkilerdeki durağanlığı aşmak ve ilişkilerde yeni bir sayfa açmak açısından önem taşıyordu. Başbakan Erdoğan bu ziyareti sırasında Kral Tuanku Abdülhalim Muazzam Şah ve Başbakan Najib ile görüşmüştür. İki ülke siyasetten ticarete, eğitimden güvenliğe uzanan bir iş birliği geliştirmek amacıyla Stratejik İşbirliği Çerçevesi İçin Ortak Bildirgeyi kabul ettiler. İki ülke yine karşılıklı olarak vizelerin kaldırılması konusunda anlaştı. Başbakan Erdoğan ve Başbakan Najib, Müslüman ülkelerin demokratik rejime geçme konusunda cesaretlendirilmesi için Türkiye ve Malezya'nın önayak olmasını kararlaştırdılar.

Malezya, ASEAN ülkeleri arasında Türkiye'nin eskiden beri önde gelen ortaklarından. Bu açıdan ikili ilişkilerin ekonomik boyutunu ve potansiyelini göz ardı etmemek gerekir. Türkiye ve Malezya arasındaki ticaret hacmi 1990'da 122 milyon dolarken, 2000'de 308 milyon dolara ve 2013'de 1,5 milyar dolara ulaşmıştır. İki ülke arasındaki en yüksek ticaret hacmi ise 2011 yılında 1,8 milyar dolar olarak gerçekleşti. Bununla birlikte Başbakan Erdoğan ve Başbakan Najib ikili ticaret hacminin yakın dönemde 5 milyar dolara çıkartılması için çalışma yapılması konusunda anlaşmıştır. İkili ticaret hacmini artıracak adımlardan birisi olan serbest ticaret antlaşması (STA) ise Nisan 2014'te imzalanmıştır.

Türkiye ve Malezya arasındaki ekonomik ortaklığı derinleştirecek adımlardan biri doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıdır. Özellikle Malezya şirketlerinin Türkiye'de yatırım yapması ikili ticarete Ankara aleyhine olan dengesizliği telafi edici bir etki doğuracaktır. Malezya şirketlerinin Türkiye'deki yatırımları son yıllarda görünür hâle gelmeye başlamıştır. Malezya özellikle 2012 yılında 461 milyon dolarlık yatırımla büyük bir sıçrama yaparak aynı yıl için Türkiye'ye en çok yatırım yapan on ülke arasına girmiştir. 2014 yılında Malezya kamu şirketi olan Khazanah Nasional Bhd çeşitli alanlarda 1,5 milyar dolar ve Malaysia Airports Holdings Bhd (MAHB) havacılık sektörüne 400 milyon dolar yatırım kararı almıştır. Malezyalı şirketler ayrıca önümüzdeki dönemde Türkiye'deki sağlık sektörüne 1,1 milyar dolarlık yatırım yapacaklardır. Türkiye ve Malezya İslami finans, turizm ve kültürel değişim konuların-

da üçüncü ölkelere yönelik iş birliğı yapmayı kararlaştırmıştır. Bu büyük yatırımların artarak gerçekleşmesi hâlinde Türkiye ve Malezya'nın güçlü bir ekonomik ortaklık inşa etmesi söz konusu olacaktır.

Türkiye ve Malezya diplomatik ilişkilerin kurulduğı 1964'ten bu yana hep iyi ve olumlu ilişkilere sahip oldular. Pek çok bölgesel ve uluslararası konularda Ankara ve Kuala Lumpur ortak tutum geliştirmeyi başardı. İkilili ilişkilerdeki en büyük eksiklik ekonomik ortaklığın ve halktan halka temasın daha ileri boyuta taşınamamasıydı. 2014 yılı itibarıyla ilişkilerde yeni bir sayfa açıldığı görölüyor. Bundan sonra Türkiye-Malezya ilişkilerinin hızla çok boyutlu bir ortaklığa dönüşmesi şaşırtıcı olmayacaktır.

TAYLAND

Türkiye'nin Güneydoğı Asya'da yer alan Tayland'la ilişkileri aslında Endonezya ve Malezya'nın gölgesinde kalmaktadır. 2013 yılı rakamları dikkate alındığında Tayland en az Endonezya ve Malezya kadar büyük bir ticaret ortağıdır. Bununla birlikte Türkiye'nin Tayland'la ilişkileri geliştirme motivasyonu Endonezya ve Malezya'nın çok gerisindedir. 2008 sonrasında ikili ilişkilerin düşük bir seyir takip etmesinin en önemli gerekçelerinden biri de Tayland'da yaşanan darbeler ve siyasi istikrarsızlık süreci olmuştur.

İki ölkeler arasındaki son üst düzey ziyareti Aralık 2010'da Tayland Dışışleri Bakanı Kasit Piromva'nın gerçekleştirmiş olması ilişkilerdeki durağanlaşmayı yansıtmaktadır. 2014 yılında yeniden bir askeri darbenin yaşandığı Tayland ile ilişkileri yeniden tanımlamaya ihtiyaç bulunmaktadır.

FİLİPİNLER

Filipinler, Güneydoğı Asya'nın Tayland ve Vietnam gibi büyükçe ölkelerinden biri olmasına rağmen Türkiye ile ticaret hacmi oldukça düşük kalmıştır. 2013 yılı itibarıyla 317 milyon dolar gerçekleşen ticaret hacmi dolayısıyla Filipinler, Türkiye açısından Endonezya, Malezya, Tayland ve Vietnam'dan ikinci aşamada gelmektedir.

Ankara, Manila ile ikili ilişkilerin geliştirilmesinin yanı sıra Mindanaolu Müslümanların sorunlarının çözülmesi için de girişimlerde bulunmaktadır. Türkiye, 2009 yılında devletler ve sivil toplum kuruluşlarından oluşan ilk karma arabuluculuk girişimi olan Uluslararası Temas Grubunun (UTG) Japonya, İngiltere, Suudi Arabistan'ın yanı sıra dört uluslararası sivil toplum kuruluşuyla birlikte üyesi olmuştur. Türkiye'ye Mart 2010'da gelen Filipinler Dışişleri Bakanı Alberto Romulo ile görüşen Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Filipinler hükümetinin Moro İslami Kurtuluş Cephesi (MILF) ile sürdürdüğü barış görüşmelerine Ankara'nın verdiği desteğin devam edeceğini belirtmiştir. Türkiye'nin, ASEAN'a gözlemci üye olarak yaptığı müracaata Filipinler'in verdiği destekten memnuniyet duyulduğunu kaydeden Davutoğlu, Türkiye'nin İİT'ye gözlemci üye statüsünde başvuran Filipinlere gereken desteği vereceğini belirtmiştir. Ankara ve Manila arasında yapıcı gelişen siyasi ilişkiler son olarak Ahmet Davutoğlu'nun başbakan sıfatıyla Kasım 2014'te gerçekleştirdiği Filipinler ziyaretiyle en üst noktaya taşınmıştır. Filipinler Devlet Başkanı Benigno Aquino ile görüşen Başbakan Davutoğlu ikili ilişkilerin geldiği noktanın yanı sıra MILF ile müzakerelerin başarıyla sonuçlanmasından duyduğu memnuniyeti ifade etmiştir.

SINGAPUR

Türkiye ve Singapur arasındaki ilişkiler, 19. Yüzyıla kadar uzanan tarihi bir derinliğe sahip. Osmanlı İmparatorluğu, İngiliz İmparatorluğu'nun bir parçası olan Singapur'da ilk temsilciliğini 1864'te açmış ve bunu 1901 yılında başkonsolosluğa dönüştürmüştür. Hatta ilk Başkonsolos Ahmet Ataullah Efendi 1903 yılında görevi başında vefat etmiş ve Singapur'a defnedilmiştir. Türkiye, 1965'te bağımsızlığını kazanan Singapur'la 1969 yılında diplomatik ilişki kurmuş ve Singapur Büyükelçiliğini de 1985'te faaliyete sokmuştur. Singapur ise Ankara büyükelçiliğini 2012 yılında açmıştır. Normalde her ülkeye yerleşik büyükelçilik açmayan Singapur'un Ankara'da gecikmeli de olsa büyükelçilik açması, Türkiye'ye verdiği önemin sembolik bir göstergesi sayılabilir. Singapur yine 2012 yılı içinde İstanbul'da Ticaret ve Sanayi Bakanlığı altında faaliyet gösteren ve dış ülkelerle dış ticareti artırma misyonu bulunan Uluslararası Singapur Girişimi'nin (*International Enterprise Singapore*) bir şubesini faaliyete sokmuştur.

Gerek İngiliz yönetimi altında gerek Malezya Federasyonu içindeyken gerekse bağımsızlık döneminde Singapur, Güneydoğu Asya'nın önemli bir ticaret ve lojistik merkezi olmuştur. Bu açıdan Türkiye de 19. Yüzyıldan itibaren Singapur'la sürekli ve düzenli ilişkiler kurmaya çalışmıştır. İki ülke arasındaki ticari ilişkiler ise özellikle son 30 yıllık süreçte daha fazla gelişmiştir. Zaten ikili üst düzey ziyaretlerin 1980'li yıllardan itibaren gerçekleşmeye başlaması bunun bir işaretidir. Şimdiye kadar Türkiye'den Singapur'a cumhurbaşkanı düzeyinde iki, başbakan düzeyinde beş ziyaret gerçekleşirken, Singapur'dan Türkiye'ye cumhurbaşkanı ve başbakan düzeyinde birer ziyaret yapılmıştır. Son 30 yıllık sürede yine çok sayıda karşılıklı bakan düzeyinde ziyaret gerçekleşmiştir. Singapur'u 9 Ocak 2014 tarihinde ziyaret eden Başbakan Erdoğan, Singapur Cumhurbaşkanı Tony Tan Keng Yam ve Başbakan Lee Hsien Loong ile görüşmelerde bulunmuştur. Üst düzey görüşmelerin ana gündem maddelerini ise ikili ekonomik ve siyasi iş birliğinin geliştirilmesi, serbest ticaret antlaşması (STA) müzakereleri ve uluslararası terörle mücadelede iş birliği oluşturdu. İki ülke arasında STA müzakerelerinin 2014'te başlaması kararlaştırıldı.

Singapur Türkiye açısından ASEAN ülkeleri içinde Endonezya, Malezya, Tayland ve Vietnam'dan sonra gelen bir ticaret ortağıdır. Türkiye ve Singapur arasındaki ticaret hacmi Türkiye Ekonomi Bakanlığı verilerine göre 1990'da 111 milyon dolar, 2000'de 281 milyon dolar ve 2013'de 708 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. İki ülke arasında en yüksek ticaret rakamı ise 2011 yılında 1 milyar 194 milyon dolar olmuştur. Singapur Türkiye'nin ikili ticaretinde fazla verdiği nadir Doğu Asya ülkelerinden biridir.

Türkiye ve Singapur, dinler arası uyum, medeniyetler arası diyalog, uluslararası sorunların barışçıl yollardan çözülmesi gibi konularda benzer görüşleri paylaşıyor. Singapur dünyaya Budist, Müslüman, Hindu ve diğer din mensuplarının barış içinde bir arada yaşadığı başarılı bir çok kültürlü toplum modeli sunuyor. Bu açıdan Başbakan Erdoğan, Başbakan Lee ile yaptığı görüşmede Myanmar'da son yıllarda artan Budist-Müslüman çatışmasının engellenmesi için Singapur'un girişimde bulunmasını talep etti. Yine Türk ve Singapur tarafları Güneydoğu Asya ve Ortadoğu'daki sorunlar hakkında karşılıklı olarak görüş alışverişinde bulundular. Ayrıca iki ülke arasında Terörle Mücadelede Mutabakat Zaptı imzalandı.

VIETNAM

Türkiye ile Birleşik Vietnam arasındaki diplomatik ilişkilerin kurulması 1978 yılına kadar uzanmaktadır. Bununla birlikte 1997'deki İkili Ticaret Anlaşmasına kadar ikili ilişkiler son derece düşük bir yoğunlukta seyretmiştir. Bu yüzden Hanoi'deki Türk Büyükelçiliği 1997'de, Ankara'daki Vietnam Büyükelçiliği 2003'te açılabilmiştir. Son 15 yıllık dönemde ise ikili üst düzey ziyaret trafiğinde artış yaşanmıştır. 1997'de Vietnam Ticaret Bakanı Le Van Triet ile başlayan karşılıklı üst düzey ziyaretlerin son halkasını Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç'ın 2011 yılında gerçekleşen Vietnam temasları oluşturmaktadır. Ancak her iki taraftan da başbakan veya cumhurbaşkanı düzeyinde hiçbir ziyaretin gerçekleşmemiş olması ikili üst düzey iş birliği adına büyük bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır.

İkili ticaret hacminde ise son yıllarda büyük bir artış gözlemlenmektedir. Örneğin 1990 yılı itibarıyla iki ülke arasında neredeyse hiç ticari ilişki bulunmamaktadır. 2000 yılı itibarıyla 29 milyon dolar olan ikili ticaret hacmi, 2013'de 1,8 milyar dolara çıkarak anlamlı bir artış göstermiştir. Bununla birlikte Türk ekonomisinin Doğu Asya ülkeleriyle ticaretinde olan cari açık sorunu Vietnam'la olan ticarete de kendisini göstermektedir. Türkiye Vietnam'a 2013 yılında 107 milyon dolarlık ihracat yaparken, karşılığında 1,7 milyar dolarlık ithalat yaparak ciddi bir cari açık vermiştir. Bununla birlikte hem mevcut iş birliği düzeyi hem de ikili ticaret hacmi Türkiye ve Vietnam'ın potansiyelini yansıtmaktan oldukça uzak kalmaktadır.

Öncelikle Ankara ve Hanoi'nin ticaret hacmini artırmak için ekonomik iş birliğine ağırlık vermesi gerektiği konusunda ortak bir görüş bulunmaktadır. Bu noktada yine iki ülke arasında Serbest Ticaret Anlaşması (STA) imzalanması önem kazanmaktadır.

İki ülke arasında sağlık sektörü de büyük bir iş birliği potansiyeli barındırmaktadır. Türkiye, hem Vietnamlı sağlık çalışanlarının eğitilmesi hem de Vietnam'da ortak hastanelerinin kurulması konusunda iş birliği yapabilir.

İki ülkenin iş birliğine gidebileceği diğer bir alan turizmdir. Vietnam önemli turizm potansiyeli olan bir ülke olmakla birlikte, 2012 yılı itibarıyla ancak 7 milyon civarında yabancı turist çekebilmiştir. Viet-

nam'ın daha fazla turist çekebilmesi için hem turistik tesis sayısını hem de tesislerin hizmet kalitesini artırması gerekmektedir. Bu konularda Türk ve Vietnamlı şirketler ortak tesis kurup işletmek de dâhil olmak üzere iş birliğine gidebilirler.

2011 yılında iki başkent Ankara ve Hanoi'nin kardeş şehir olması, kültürel değişimleri artırmak adına güzel bir başlangıç teşkil etmiştir. Başka şehirlerin de kardeş şehir hâline gelmesiyle karşılıklı kültürel temaslar daha da artırılabilir. Böylece 2004 yılında imzalanan İkili Turizm Anlaşması'nın içeriği somut projelerle doldurulabilir.

İki ülke vatandaşlarının ticari ve kültürel değişimleri yönündeki en büyük engel ise vize uygulamasıdır. Her iki ülke vatandaşları karşılıklı ziyaretler için vize almak zorundadır. Özellikle Türk vatandaşlarının Vietnam vizesi alması hem zor, hem masraflı hem de zaman alıcıdır. Açıkçası turistik ve ticari açıdan daha ileri bir konumda olan Tayland'a vizesiz olarak rahatça girebilirken Türk vatandaşlarından zahmetli bir vize başvuru süreci bulunan Vietnam'a gitme konusunda ısrarcı olmaları beklenemez. Bu yüzden Türk vatandaşları Vietnam vizesi almaya uğraşmaktansa, Tayland, Malezya, Singapur ve hatta Güney Kore ve Japonya gibi vizesiz girebilecekleri Doğu Asya ülkelerini tercih etmektedirler. Öncelikle Vietnamlı yetkililerin Türkiye'yi istikrarsız bir Orta Doğu ülkesi olarak görmekten çıkartıp, AB üyeliğine hazırlanan bir Avrupa ülkesi olarak değerlendirmesi yararlı olacaktır. 2007 yılında resmî pasaportlara vize muafiyeti getirilmesinden sonra, iki ülke arasında vizelerin tamamen kaldırılması, ilişkilerin derinleşmesi açısından cesaretlendirici bir adım olacaktır.

BRUNEİ

Brunei ile ilişkiler 2012 sonrası dönemde karşılıklı üst düzey ziyaretlerle ciddi bir sıçrama yapmıştır. Brunei Sultanı Hasan al-Bolkiah Nisan 2012'de Türkiye'yi ziyaret ederken, Başbakan Erdoğan da Kasım 2012'de Brunei'ye ziyarette bulunmuştur. Bir yıl içinde gerçekleştirilen bu üst düzey ziyaretler 1984 yılında İngiltere'den bağımsızlığını kazanan Brunei ile Türkiye'nin ilişkilerinin gelişmesi için bir dönüm noktası olmuştur. İkili ilişkilerde en somut gelişme ise 2014 yılında iki ülkenin başkentleri Ankara ve Bandar Seri Begawan'da karşılıklı büyükelçilikler açılması olmuştur.

5.765 km kare yüzölçümü ve yaklaşık 400 bin kişilik nüfusuyla dünyanın en küçük devletlerinden biri olan Brunei, aynı zamanda sahip olduğu petrol ve doğalgaz kaynakları sayesinde dünyanın en zengin ülkeleri arasında bulunmaktadır. Brunei küçük bir ülke olmasına rağmen APEC ve ASEAN gibi Asya bölgesel örgütlerinde faal bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla Türkiye özellikle ASAEN ile ilişkilerini geliştirme noktasında Brunei ile daha sıkı iş birliğine gidebilir.

ASEAN'dan ayrı olarak Brunei, Türkiye için bazı ekonomik fırsatlar da sunmaktadır. Petrol ve doğalgaz zengini olan Brunei, tıpkı Körfez ülkeleri gibi dışarıdan çok çeşitli tüketim malzemesi ve gıda ürünü ithal etmektedir. Yaklaşık 2,5 milyar dolarlık yıllık ithalat gerçekleştiren Brunei'de Türk şirketleri daha fazla pay kapabilir. 2013 yılı itibarıyla Türkiye'nin Brunei ile gerçekleştirdiği ticaret hacmi 5 milyon dolar olup tamamı Türkiye'nin bu ülkeye ihracatından oluşmaktadır. Kişi başına 50 bin dolar millî gelirle dünyanın en müreffeh ülkelerinden bir olan Brunei, Türk turizm sektörü için cazip bir pazar olabilir.

MYANMAR

Türkiye-Myanmar ilişkileri 2012 sonrası dönemde hızlanmıştır. Türkiye bir taraftan ASEAN'ın gelecek vadeden bu ülkesiyle ilişkilerini ilerletmek isterken, diğer taraftan Rohingya Müslümanlarının sorunlarına yapıcı olarak çözüm bulmaya çalışmaktadır.

Türkiye'den Myanmar'a ilk üst düzey ziyaret Dışışleri Bakanı Davutoğlu tarafından Ağustos 2012'de gerçekleştirilmiştir. Davutoğlu temasları sırasında hem Devlet Başkanı Thein Sein hem de dışışleri bakanıyla görüşmüştür. Temaslar neticesinde Birinci Dünya Savaşı sırasında İngilizlerce esir alınarak Myanmar'da tutulan Osmanlı askerlerinin defnedildiği şehitliğin restore edilmesi kararı alınmış ve aynı zamanda Rohingyalara uluslararası yardımların önünün açılması görüşülmüştür. Türkiye zaten 2012 yılı başında Myanmar'da büyükelçilik açmıştı, Myanmar'ın da 2015 yılı içinde Ankara'da büyükelçilik açması beklenmektedir.

Dışışleri Bakanı Davutoğlu Myanmar'a ikinci ziyaretini 15-16 Kasım 2013 tarihlerinde İİT Genel Sekreteri Ekmeleddin İhsanoğlu başkanlığındaki Myanmar Temas Grubuyla birlikte gerçekleştirdi. Davu-

toğlu, Türkiye'nin Myanmar'la ilişkileri geliştirmeye çok önem verdiğini ve Türk yatırımlarının bu ÷lkeye gelebilmesi için hukuki altyapının sağlanması ile karşılıklı anlaşmaların hazırlanmasının gündeme geldiğini belirtti. Ayrıca TİKA, Türk Kızılayı ve Anadolu Ajansı'nın Myanmar'da temsilcilik açmaları kararlaştırıldı.

KAMBOÇYA VE LAOS

Türkiye'nin Kamboçya ve Laos ile ilişkileri uzun yıllar çok alt seviyede kalmıştır. Son yıllarda Kamboçya ile ilişkileri canlandırma yolunda adımlar atılmaktadır. Bunun en somut göstergesi 2014 yılında Türkiye'nin başkent Phnom Penh'de büyükelçilik açması olmuştur. Kamboçya'nın hâlen Ankara'da büyükelçiliği yoktur. Laos ise 10 ASEAN üyesi içerisinde Türkiye'nin büyükelçiliği bulunmayan tek ÷lkesi hâline gelmiştir. Türkiye'nin ASEAN açılımı çerçevesinde Kamboçya ve Laos ile ilişkilerini ilerletmesi yararlı olacaktır.

GÜNEY ASYA ÷LKELERİYLE İLİŞKİLER

2000'li yılların öncesinde Pakistan-Hindistan dengesi korunarak yürüt÷len Türkiye'nin Güney Asya politikası, son 10 yıl içerisinde büyük değişikliğe uğramıştır. Türkiye, iki Müsl÷man bölge ÷lkesi Pakistan ve Bangladeş ile tarihten gelen geleneksel iyi ilişkilerini korumakla birlikte, Hindistan'la ekonomik ilişkiler hızla gelişmeye başlamıştır. Dünyanın en büyük ekonomilerini oluşturan G7'nin 1999 yılında G20 adı altında daha geniş bir oluşuma gitmesi ve dünyanın önde gelen 20 ekonomisi arasında Türkiye'nin de yer alması, Ankara'nın dış politika ufkunda önemli bir genişlemeye yol açmıştır. Artık Türkiye, kendisi gibi G20 üyesi olan yeni yükselen ekonomilerden Hindistan, Çin, Endonezya, Güney Afrika, Brezilya, Meksika ve Arjantin ile daha yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır. Bu çerçevede Türkiye'nin Pakistan ile dostluğunu koruyarak, uluslararası alanda ön plana çıkan Hindistan'la güçlü ekonomik ilişkiler kurmaya başlamıştır. Nitekim Başbakan Erdoğan'ın Kasım 2008'de ve Cumhurbaşkanı Gül'ün şubat 2010'da gerçekleştirdiği iki üst düzey ziyaret, Türkiye-Hindistan ilişkilerinin yeniden kurgulanmaya başlandığını göstermektedir.

Türkiye'nin doğru ve isabetli bir Güney Asya stratejisi geliştirebilmesi için Hindistan, Pakistan, Bangladeş'in yanı sıra bölgenin küçük ülkeleri Nepal, Sri Lanka, Bhutan ve Maldivler'in mevcut ekonomik, siyasi ve toplumsal koşulları ile dış politikadaki yaklaşımlarını çok iyi bilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin tüm bu ülkelerle geliştireceği yoğun ticari ilişkilerle birlikte Ankara'nın bölgesel girişimlerde bir iyi niyet misyonu üstlenmesi diğer ülkelere göre daha kolay olacaktır.

TABLO 3: TÜRKİYE'NİN KUZEYDOĞU ASYA ÜLKELERİ İLE TİCARETİ, 2013 (MİLYON DOLAR)

Ülkeler	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
Pakistan	286	437	723	-151
Hindistan	587	6,368	6,955	-5,781
Bangladeş	196	1,004	1,200	-809
Sri Lanka	37	91	128	-54
Nepal	3	13	16	-9
Bhutan	0	0	0	0
Maldivler	6	0	6	6
Toplam	1,115	7,913	9,028	-6,798

Türkiye'nin Güney Asya ülkeleriyle ticaret hacmi tıpkı Kuzeydoğu Asya ve Güneydoğu Asya ülkelerinde olduğu gibi büyük açık vermektedir. 2013 yılı itibarıyla toplam 9 milyar dolarlık ticaretin 7,9 milyar dolarlık kısmını Türkiye'nin Güney Asya'dan yaptığı ithalat oluşturmaktadır. Türkiye'nin bölgedeki en büyük ticaret ortağı ise yine 2013 yılı rakamlarıyla yaklaşık 7 milyar dolarlık ticaret yapılan Hindistan'dır. Bangladeş 1,2 milyar dolarla ikinci, Pakistan 723 milyon dolarla üçüncü ve Sri Lanka 128 milyon dolarla dördüncü büyük ticaret ortağıdır. Türkiye'nin Nepal ve Maldivler ile ticareti ihmal edilebilir boyuttayken, 2013 yılında Bhutan'la ise hiçbir alışverişi olmamıştır.

PAKİSTAN

Türkiye ve Pakistan, ikili ilişkilerin kurulduğu 1947'den itibaren hep iyi bir çerçeveye sahip olmuştur. Bunun yanı sıra iki ülkenin ulus-

lararası alanda şimdiye kadar pek çok konuda siyasi iş birliğine gitmesi, dünyaya bakışlarının da benzer olduğunu göstermektedir. Pakistan'ın bağımsızlığından 2000'li yıllara kadar devam eden nispeten eşit şartlarda sürdürülen dostluk ve kardeşlik ilişkisi, özellikle 11 Eylül 2001 sonrası ciddi bir değişime uğramıştır. NATO'nun Afganistan müdahalesi sonrası iç siyasi istikrarı bozulan, etnik ve dini nitelikli toplumsal şiddet olaylarına teslim olmaya başlayan Pakistan'ın bu zor zamanlarında en büyük destekçisi Türkiye olmuştur. Yine Afganistan ve Pakistan arasındaki sorunların çözümünde de Türkiye aktif olarak devreye girmektedir. 2000'li yıllarda yaşanan deprem ve sel felaketlerinde Pakistan'a en çok yardım eden ülke Türkiye olmuştur.

Gerek Afganistan'ın geleceği gerekse Kabil-İslamabad arasında ortaya çıkan sorunlara çözüm bulmak için 2007'den beri düzenli aralıklarla Türkiye'nin öncülüğünde üçlü zirveler toplanmaktadır. Bu toplantıların ana gündemlerinden biri Pakistan ve Afganistan'ın resmî düzeyde karşılaştıkları sorunları çözmeye çalışmaktır. Başka bir gündem ise her iki ülkedeki Peştun grupların merkezi hükümetlerle iş birliği yapmasıdır.

Bu üçlü zirvelerin en önemli sonucu ise Afganistan'a komşu ülkeler toplantılarının yapılmasının kararlaştırılması olmuştur. "Asya'nın Kalbinde Dostluk ve İşbirliği" adı altında 26 Ocak 2010 tarihinde İstanbul'da toplanmıştır. İstanbul Zirvesine uluslararası katılım da oldukça yüksek olmuştur. Türkiye, Pakistan ve Afganistan'ın yanı sıra İran, Çin, Rusya, İngiltere, ABD, Japonya, Tacikistan, Kırgızistan, Birleşik Arap Emirlikleri ile İİT, BM, NATO ve AB'den üst düzey bir katılım gerçekleşmiştir. Afganistan – Pakistan ilişkilerinin geliştirmesi noktasında Türkiye 2007 yılından başlattığı cumhurbaşkanları düzeyinde yıllık üçlü zirveler 2015 yılına kadar aksamadan toplanmıştır.

Bununla birlikte aktif bir dış politika izleyen Ankara'nın uluslararası alandaki mayınlı alanlara da dikkat etmesi gerekmektedir. Afganistan için düzenlenen 2010 İstanbul Zirvesi, istemeyerek de olsa Türkiye'nin Hindistan ve Pakistan arasındaki çekişmenin de ortasında kalmasına yol açmıştır. Zirve sırasında Hint basınına yansıyan iddialara göre, Hindistan İstanbul'a davet edilmediği gerekçesiyle Türkiye'ye nota vererek protesto etmiştir. Yeni Delhi, kendisinin zirveye davet edilmesinden daha çok İslamabad'ı sorumlu tuttuğu için Ankara'ya karşı

üst düzey bir tepki göstermemiştir. Yeni Delhi'nin fazla tepki vermemesinde aynı zamanda Cumhurbaşkanı Gül'ün Hindistan ziyareti öncesinde ikili ilişkileri germeme düşüncesinin etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün 30 Mart – 2 Nisan 2010 tarihleri arasında gerçekleştirdiği ziyaret sırasında Türkiye'nin Pakistan'ın iç istikrarına yaptığı katkı gayet net bir şekilde görülmüştür. Cumhurbaşkanı Gül'ün ziyareti sırasında normalde pek bir araya gelmeyen iki rakip siyasi liderlerden Başbakan Yusuf Rıza Gilani ile muhalefet partisi lideri Navaz Şerif bir araya gelmişlerdir.

Başbakan Erdoğan büyük sel felaketinin ardından Ekim 2010'da Pakistan'ı ziyaret etmiş ve Multan'da Türk Kızılay'ı tarafından yapılan Mevlana evlerinin dağıtım törenine katılmıştır. TİKA, Aralık 2010'da ülkenin kuzeybatısındaki Hayber Paktunva eyaleti sınırları içinde bulunan Bogo kasabasında 15 bin kişinin içme ve kullanma ihtiyacını karşılayacak su kuyusu açmıştır. Pakistan'da yaşanan sel felaketinden sonra yurt genelinde başlatılan yardım kampanyalarında toplanan 180 milyon liralık malzemelerden oluşan "İyilik Treni" Eylül 2010'da Türkiye'den yola çıkmıştır.

Kasım 2010'da Türkiye'ye resmî ziyaret gerçekleştiren Pakistan Başbakanı Yusuf Rıza Gilani'ye, dostça ilişkilere yaptığı katkıdan dolayı Cumhurbaşkanı Gül tarafından Cumhuriyet Nişanı takdim edilmiştir. Pakistan Başbakanı Gilani, Türkiye ile daha büyük, yaygın ve sağlıklı ekonomik ilişkilere girmek istediklerini vurgulamıştır. İki ülke arasında son üst düzey ziyaretler Başbakan Erdoğan tarafından Aralık 2013'te ve Başbakan Navaz Şerif tarafında Şubat 2014'te gerçekleşmiştir.

Türkiye ve Pakistan arasında daha yoğun bir ekonomik iş birliği için bazı stratejik hamlelerin de yapılması gerekmektedir. Bunların başında her iki tarafın da gerçekleştirilmesi için gayret sarf ettikleri demiryoluyla yük taşımacılığı gelmektedir. Çünkü iki ülke arasında sadece İran yer almakta ve İran'ın Türkiye ve Pakistan'ı demiryolu üzerinden birbirine bağlayacak bir sistemi bulunmaktadır. Böylece gemilerle 45 günde ancak nakledilebilen malların, demiryolu sayesinde iki hafta içinde sevkiyatı gerçekleştirilebilecektir. Yine iki ülke arasında Tercihli Ticaret Anlaşması'nın imzalanması ticareti artırıcı bir etki yapacaktır. Ayrıca Türk şirketlerinin otoyol, baraj ve havalimanı gibi büyük müteahhitlik işleri ile ikili ekonomik iş birliği hız kazanacaktır. Başka bir

iş birliği seğeneği olarak Türk şirketleri ucuz iş gücü dolayısıyla Çin’de geręekleőtirdikleri yatırımların bir kısmını yine ucuz iş gücüne sahip Pakistan’a kaydırabilirler.

Türkiye’nin Pakistan’la ticaret hacmi 1990’da 132 milyon dolar-ken, 2000 yılında neredeyse sabit kalmıő ve 135 milyon dolar olmuştur. Türkiye’nin tüm dünyayla ticaret hacminin arttığı 2013 yılında ise Pa-kistan’la ticaret ancak 723 milyon dolara ulaőtımtır. Bu rakamlar Pakis-tan’ın geniş coğrafya ve yüzölçümüne rağmen ekonomik potansiyelinin sınırlı olduğunu göstermektedir.

Türkiye ve Pakistan artık sadece kardeş ülke olarak kalmamalı, “stratejik iki müttefik” hâline gelmelidir. Bunun için de ilişkilerde siyasi ve ekonomik açıdan kısa, orta ve uzun vadede uygulanacak somut ve ayrıntılı bir yol haritası acilen belirlenmelidir. İkili ilişkilerin geliőtiril-mesi için de ekonomik ilişkiler mutlaka ilerletilmelidir.

HİNDİSTAN

2000’li yıllar Türkiye-Hindistan ilişkilerinde bir sıçramaya sah-ne oldu. Karşılıklı st düzey siyasi ziyaretlerin sayısı ve sıklığı arttı. Ekonomik ilişkilerde ve özellikle ikili ticaret hacminde büyük ilerleme kaydedildi. Nitekim Başbakan Erdoğan’ın Kasım 2008’de ve Cumhur-başkanı Gl’n şubat 2010’da geręekleőtirdięi iki üst düzey ziyaretler Türk dış politikası açısından yeni bir açılma işaret ediyordu. Hindistan tarafından ise Cumhurbaşkanı Yardımcısı ve Eyaletler Meclisi Başkanı M. Hamid Ansari Ekim 2011 tarihlerinde ve Dışışleri Bakanı Salman Khurshid de Temmuz 2013’de Türkiye’yi ziyaret etmiştir.

Hindistan, 2013 yılı itibarıyla Türkiye’nin 13’nc büyük ticari ortağı hâline gelmiştir. Gelişen ticari ilişkiler, bir taraftan olumlu bir geliőtme olarak değerlendirilirken diğer taraftan Türkiye aleyhine artan ve 2013’te 5,8 milyar dolar seviyesini gören dış ticaret açığı, Ankara’nın Yeni Delhi ile Serbest Ticaret Anlaőtması (STA) sürecini ağırdan alması yönünde bir sonuç doğurmaktadır.

2008’den beri hazırlıkları süren ancak müzakerelerine bir türlü baőlanamayan STA konusunda her iki tarafın kazançlı çıkacağı bir for-ml bulunabilir. Hindistan’daki altyapı projelerinde Türk şirketlerinin yer alması ya da Hint teknoloji firmalarının Türkiye’de yatırımlarını art-

tırması, dengeli bir ekonomik ortaklığa temel oluşturabilir. Yine, savunma sanayii ve turizm de ikili iş birliği için büyük bir potansiyel barındırıyor. Türk ve Hint toplumlarının karşılıklı kültürel etkileşim içinde olması ve birbirini daha yakından tanınması için film endüstrisi ve eğitim alanlarında iş birliğine gidilmesi de büyük önem taşıyor.

Küresel ölçekte Ankara ve Yeni Delhi benzer önceliklere sahiptir. Türkiye ve Hindistan, dünyanın değişik bölgelerinde çıkan sorunların barışçıl ve diplomatik yollardan çözülmesi konusunda derin tecrübeye sahiptirler. Her iki ülke de dünyanın çeşitli yerlerinde barış gücü misyonlarına asker ve polis desteği sağlıyor. BM'de reforma gidilmesi ve BM Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) yapısının yeniden düzenlenmesi gerektiği konusunda hemfikirler. Hindistan, BMGK'nın veto yetkisi olmayan daimi üyesi olmak isterken Türkiye'nin de benzer talepleri bulunuyor. Üstelik G20 çatısı altında da ortak siyasi ve ekonomik politikalar geliştirme gayreti içindeler.

Bölgesel iş birliği konularında Türkiye ve Hindistan'ın Afganistan'ın istikrara kavuşması noktasında da ortak politikaları bulunuyor. 2001 tarihli NATO müdahalesi sonrası Türkiye ve Hindistan, Afganistan'da çok önemli projelere imza attılar. Ankara ve Yeni Delhi, 2014 sonrası için de Afganistan'ın istikrarı ve kalkınması adına sıkı bir iş birliği yapabilir. Yine Afrika kıtasında belli bir nüfuza sahip Hindistan ve Türkiye, hem belli ekonomik projelerde hem de sorun ve çatışma çözümünde ortak inisiyatif geliştirebilir. Ayrıca Ankara'nın iç savaşın devam ettiği Suriye ve Irak'taki sorunların çözümü noktasında da Yeni Delhi'yle iş birliği beklentisi içinde olduğu biliniyor.

Hindistan'la geliştirilecek iş birliğinin siyasi ve ekonomik olmak üzere iki önemli ayağı olması gerekmektedir. Siyasi ayakta öncelikle Türkiye'nin Pakistan-Hindistan dengesini gözetmesi hayati bir öneme sahiptir. Bu noktada Türkiye geliştireceği Hindistan politikası konusunda Pakistan'ı birinci elden bilgilendirmeli ve politika değişikliği konusundaki gerekçelerini iyi bir şekilde ortaya koymalıdır.

BANGLADEŞ

1971'de Pakistan'dan ayrılan Bangladeş de uluslararası sorunlarda sürekli Türkiye'ye destek olmuş dost bir ülkedir. Hatta Bang-

ladeő, 1984'te KKTC ilan edildiğinde Türkiye ile birlikte bu ũlkeyi tanımıő daha sonra uluslararası baskılar ũzerine tanıma iőlemini geri almak zorunda kalmıőtı. Türkiye ile Bangladeş arasında doğrudan hiçbir siyasi sorun olmamakla birlikte ikili ilişkiler hep dũőők yoğunluklu kalmıştır.

Ban gladeő'le ilişkiler 2010 yılında Cumhurbaşkanı Gũl ve Başbakan Erdoğan'ın ziyaretleriyle bũyũk sıçrama yaparken, 2013'te Türkiye'nin ricalarına rağmen muhalefetteki Cemati İőlami liderlerinin yargılanıp asılması dolayısıyla kriz yaőamıőtır.

Cumhurbaşkanı Gũl, Bangladeş Cumhurbaşkanı Muhammed Zillur Rahman davetlisi olarak Şubat 2010'da bu ũlkeye bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Başbakan Erdoğan da Kasım 2010'da G20 zirvesine katılmak için gittiği Gũney Kore'den sonra Bangladeş'e uğrayıp Başbakan şeyh Hasina ve daha sonra Cumhurbaşkanı Muhammed Zillur Rahman ile bir araya gelmiştir.

Ankara'nın Dakka ile ilişkilerinin geliőtmesi beklenirken Bangladeş'in iç siyasi çekiőtmeleri dolayısıyla sekteye uğramıştır. Bangladeş'te 1971'deki bağımsızlık savaőt sırasında katliam yapmakla suçlanan ve idam cezasına çarptırılan Cemaat-i İőlami partisinin liderlerinden 12 sanığın affedilmesi talebiyle Cumhurbaşkanı Gũl'ũn Bangladeőtli mevki-daőt Zillur Rahman'a yazdığı mektup sonrasında Bangladeş Dıőtıőleri Bakanlığı Türkiye'nin Dakka Bũyũkelçisi Mehmet Vakur Erkul'u çağırarak Ankara'yı uyarmıőtır. Uyarı mektubunda Türkiye'den Cansuyu Derneği ũyesi 14 kiőtinin kimliklerini gizleyerek Dakka'da davanın gũrũldũėu duruőtmaya katıldığı da iddia edilmiştir. Türkiye de buna Bangladeş'in Ankara Bũyũkelçisi Zũlfıkar Rahman'ı çağırarak misilleme yapmıştır. Son olarak Başbakan Erdoğan'ın infazın durdurulması için Bangladeş Başbakanı şeyh Hasina'yla telefonla gũrũşmesine rağmen Cemaati İőlami liderlerinden Abdũlkadir Molla'nın idam edilmesi, Ankara-Dakka ilişkilerinde gerginliğe sebep olmuştur.

İki ũlke arasında yaşanan bu soğukluk 2014 yılında da giderilmemiőt ancak, Ankara ve Dakka krizi daha da derinleőtirmeme konusunda dikkatli davranmıőtlardır. Dakka ve Ankara'daki bũyũkelçilerin hâlen gũrevlerine devam etmesi bunun bir gũstergesidir.

SRI LANKA, NEPAL, MALDİVLER VE BHUTAN

Türkiye'nin Sri Lanka, Nepal, Maldivler ve Bhutan ile siyasi ve ekonomik ilişkileri oldukça zayıf kalmıştır. Son dönemde özellikle Sri Lanka ile ilişkilerde bir ilerleme kaydedilmiştir. 2012 sonrasında Sri Lanka Ankara'da, Türkiye de başkent Kolombo'da büyükelçilik açmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Genel olarak bakıldığında Türkiye'nin Doğu Asya'ya dönük olarak makro bir politika izlemek yerine ikili düzeyde ilişkileri yürütme-yi tercih ettiği görülmektedir. Bunun iki temel sebebi bulunmaktadır. İlk olarak Doğu Asya denilen bölge çok geniş olduğu için alt bölgelere ayırmadan Türkiye'nin makro bir politika geliştirmesi çok zor olmaktadır. İkinci olarak bölge ülkeleri arasında siyasi güvensizlik ile sınır, toprak ve ada uyuşmazlıklarının çok fazla olması dolayısıyla Türkiye, bölgesel dinamikler yerine ikili ilişkilere odaklanmayı tercih etmektedir. Bununla birlikte Ankara'nın bölgesel sorunları da dikkate alarak kısa sürede bir bölge vizyonu geliştirmesinde yarar vardır. Doğu Asya'ya dönük riskler ve fırsatlar tablosu belirlenerek buna göre bir bölge stratejisi geliştirmelidir. Bölgesel dinamikler bu ülkelerin ikili ilişkilerini de etkilediği için Türkiye'nin bölge ülkeleriyle ilişkilerine de yansımaktadır. Örneğin Japonya ve Çin arasında giderek sertleşen rekabet Ankara'nın Tokyo ve Pekin'le olan ikili ilişkilerini de etkileyebilir. Bu noktada Türkiye Japonya ve Çin arasındaki sorunlarda nasıl bir tavır takınması gerektiği konusuna da kafa yormalıdır.

Türkiye'nin Doğu Asya ülkeleriyle ilişkilerine bakıldığında Pakistan hariç ekonominin ön planda olduğu görülmektedir. Türkiye ve Doğu Asya ülkeleri birbirlerine ekonomik fırsatlar açısından bakmaktadırlar. Son on beş yıllık dönemde ekonomik ilişkilerin gelişmiş olması siyasi ve kültürel ilişkilere de canlılık kazandırmaktadır. Bu açıdan son dönemde üst düzey ziyaretler ile toplumsal temasların artması tesadüfi bir durum değildir. Bununla birlikte ekonomik ilişkilerde belirleyici tarafın Türkiye olmadığı görülmektedir. Türkiye, Doğu Asya ülkeleriyle yaptığı dış ticaretten büyük ölçüde açık vermektedir. Asya ülkelerinin

rekabet gücü daha fazla olsa da Ankara daha dinamik stratejilerle Türk ekonomisinin avantajına olacak kazanımlar elde etmeye çalışmalıdır. Türkiye'nin rekabet gücünün fazla olduğu turizm, hizmet sektörü ve inşaat sektöründe girişimlerde bulunulması yerinde olacaktır. Özellikle bu sektörlerde Türkiye Güney Asya ve Güneydoğu Asya'da kendisine önemli bir alan açabilir.

Son yıllarda Türkiye'nin uluslararası örgütlerde ve platformlarda daha aktif rol alması, Asya ülkeleriyle ilişkilerinin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Doğu Asya'nın en önemli örgütü ASEAN ile 2010'da iş birliği anlaşması imzalanması önemli bir adım olmuştur. Türkiye bu iş birliğini geliştirerek ASEAN Bölgesel Forumu'na üye olmalıdır. Yine Asya ve Avrupa ülkelerinin bir araya geldiği ASEM forumu da Türkiye'nin katılması gereken bir oluşumdur. Bu şekilde Türkiye, AB ve ASEAN arasında bir köprü rolü oynayabilir. Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Örgütü'ne (ŞİÖ) diyalog ortağı olması, Çin, Rusya, Orta Asya ve Güney Asya ülkeleriyle iş birliğine kurumsal bir çerçeve kazandırabilir. Türkiye G20 ile de Asya-Pasifik'in öncü ülkeleri Çin, Japonya, Hindistan, Endonezya, Güney Kore ve Avustralya ile küresel ekonomik konuları daha yakından değerlendirme şansı yakalamaktadır. İİT uzun zamandır Türkiye'nin Asyalı Müslüman ülkeler Pakistan, Bangladeş, Endonezya, Malezya ve Brunei ile ilişkilerini ilerletmesi için bir zemin sunmaktaydı. Son dönemde Türkiye İİT ile yakın iş birliği hâlinde Myanmar, Filipinler ve Tayland'daki Müslümanların sorunlarıyla yakından ilgilenip çözümüne katkıda bulunmaya çalışmaktadır.

Sonuç olarak Türkiye'nin Doğu Asya ülkeleriyle ilişkileri pek çok boyutuyla çok hızlı gelişse de mevcut durum kesinlikle yeterli değildir. Dünya ekonomisinin ağırlığının Asya-Pasifik'e kaydığı bir dönemde Türkiye'nin daha dinamik ve kapsamlı bir bölge politikası geliştirmesi gerekmektedir.

MÜSİAD

MÜSTAKİL SANAYİCİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ
SÜTLÜCE MAHALLESİ İMRAHOR CADDESİ NO:28 BEYOĞLU - İSTANBUL / TÜRKİYE
T: +90 212 395 00 00 | 444 0 893 | F: +90 212 395 00 01

